NÉPSZERŰ TÖRTÉNELEM

RICHARD HOUGH

FELKELÉS A „POTYOMKIN” PÁNCÉLOSON

KOSSUTH KÖNYVKIADÓ · 1971

AZ ANGOL EREDETI CÍME:
THE POTEMKIN MUTINY
HAMISH HAMILTON
LONDON 1960
FORDÍTOTTA:
FÉLIX PÁL

A KIADÓ ELŐSZAVA

A „Potyomkin" páncélos tengerészeinek felkelése az 1905-ös oroszországi földindulásnak csupán egyetlen epizódja volt, igaz, az eseménysorban rejlő drámai feszültség folytán kétségkívül látványos epizód. A „Potyomkin" matrózfelkelését nem utolsósorban Ejzenstejn klasszikus filmalkotása tette igazán világhírűvé. Richard Hough könyvét lapozgatva az az impressziónk, hogy a film a brit szerzőre is mély hatással volt; a könyv meglehetős pontossággal követi a „»Potyomkin« páncélos" képsorait, a romlott hús epizódjától egészen addig a pillanatig, hogy a páncélos hajó, immár „az orosz nép tulajdona", az ellene küldött flotta „acélfolyosóján" halad át, a tengerészek hurrá-kiáltásaitól kísérve.

A történelem dramaturgiája azonban szerteágazóbb, mint a filmdramaturgia, minden bizonnyal ez az oka annak, hogy a szovjet filmművészet legmarkánsabb egyénisége, Szergej Ejzenstejn nem követte a valóságos történések fonalát a fekete-tengeri bolyongás zavaros eseménysoráig, majd a constanţai kapituláció pillanatáig. Jóllehet Ejzenstejn remeke dokumentarista alkotás, Richard Hough pedig fő vonásaiban követi a film felépítését, a „Potyomkin"-felkelés történelmi hátteréhez helyénvaló néhány megjegyzést fűznünk.

Richard Hough, aki a második világháborút repülőtisztként küzdötte végig, érdeklődést mutat a cári orosz haditengerészet története iránt. A balti flotta világkörüli útjáról és a csuzimai tragédiáról is sikeres könyvet írt, az orosz történelemnek, még inkább pedig az

oroszországi munkásmozgalom történetének, mégsem szakértője. Ezért fordult támogatásért a Szovjet Írószövetséghez és a Szovjetunió Tudományos Akadémiája Történettudományi Intézetéhez.

Művében végül is szerepel a valóságos történelmi események minden eleme, csakhogy nem mindig kellő hangsúllyal s talán nem mindig a legmegfelelőbb helyen. Hough például nem említi a Szevasztopoli Matrózközpont elnevezésű forradalmi szervezetet, amely 1905 nyarán két bolsevik, A. M. Petrov és G. M. Vakulencsuk irányításával *őszre* tervezte a fekete-tengeri flotta általános felkelését. Hough könyvében Vakulencsuk tengerész csak mártírként szerepel, nem a „Potyomkin" szociáldemokrata sejtjének vezetőjeként.

A „Potyomkin" tengerészeinek zendülése azonban elébe vágott az eseményeknek, ösztönös megmozdulás volt, az önkényuralom elleni népi harc kezdetleges formája, Lenin szavaival: „... nem tudatos, szervezetlen, spontán ... zabolátlan felháborodás ..."* Ebből a szempontból a legendás felkelés nem a legkedvezőbb időben robbant ki, s szovjet források szerint — ellentétben Hough könyvének leírásával — a híres parancsmegtagadás alkalmával a hajó forradalmárai a tengerészek zömével együtt látszólag engedelmesen előléptek, mint akik hajlandók elfogyasztani a kukacos borscsot, nehogy a felkelés idő előtt robbanjon ki. Mindössze 30 tengerész maradt a helyén, dacolva a kegyetlen Giljarovszkij fregattkapitánnyal, az ő kivégzésükre adott parancsot a tiszt, ezután következett a híres „ponyva"-epizód, majd ekkor robbant ki a fedélzeten a fegyveres felkelés.

Másik megjegyzésünk az odesszai eseményekkel kap-

* *Lenin* Összes Művei. 10. köt. Kossuth Könyvkiadó 1966. 314. old. A forradalmi hadsereg és a forradalmi kormány.

csolatos. Hough hű képet nyújt az odesszai munkásság életviszonyairól és sztrájkharcáról, felsorolja a kikötőváros forradalmi csoportjait: a szociáldemokratákat, a Bundot, az anarchistákat stb., arról azonban nem ír, hogy ez idő tájt az odesszai bolsevikok sorait meggyengítették a sorozatos letartóztatások, ennek ellenére azonban az OSZDMP odesszai szervezetének bolsevikjai a fegyveres felkelés mellett foglaltak állást, a mensevik frakció viszont ellenezte ezt.

Nem említi a szerző az odesszai bolsevik vezetők között J. M. Jaroszlavszkijt, a híres szovjet pártmunkást, történészt, akinek nem sikerült feljutnia a kikötőben horgonyt vetett, immár vörös lobogó alatt hajózó páncélosra.

A brit történész kellő súllyal veti fel az odesszai munkásfelkelés — sőt talán a forrongó Dél-Oroszország — szempontjából olyannyira döntő fontosságú kérdést: a kikötőváros munkásainak és a környező vidék parasztfelkelőinek összefogását a jól felfegyverzett hadihajó matrózaival. Leírja tehát, hogy a „Potyomkin" forradalmárai, a kétségkívül bátor, de politikailag nem eléggé képzett Afanaszij Matyusenko vezetésével, arra várnak (miközben Odesszában fegyveres harc dühöng), hogy megjelenjen a fekete-tengeri flotta, s ekkor a 700-ról több ezer főre duzzadó fegyveres tengerészhadsereg megindulhasson Odessza, Ukrajna, sőt talán az egész európai Oroszország felszabadítására. Ez a várakozás, ez a habozás azonban végzetesnek bizonyult. Odessza munkássága elszigetelődött a matrózoktól, és megfordítva, a „Potyomkin" tengerészei elmulasztották az alkalmat, hogy összefogjanak a munkássággal, valamint a szintén lázongó, már-már a forradalom oldalára álló sorkatonákkal.

Lenin ezzel kapcsolatban idézi is a „Le Matin" című

párizsi lap pétervári tudósítójának megjegyzését; az újságíró rendkívüli éleslátással táviratozza lapjának a megdöbbentő „kivárás" hírét: „»A forradalom egy páncélost szerez magának — ez példa nélküli a történelemben! — de nem tudja, mit kezdjen vele.«"*

Voltaképpen ez a „Potyomkin" felkelésének fordulópontja, a felkelés ezáltal szűkül hősi epizódra. A bolsevikok genfi központja, a Külföldi Iroda, pusztán a nyugat-európai lapok tudósításai nyomán, meglepően pontos elemzést nyújt a nagy lehetőségről. A Külföldi Iroda ezekben a júniusi napokban illegális úton levelet küld az OSZDMP Szamárában működő keleti irodájához, s a levél egy fél mondata tökéletesen rátapint a lényegre: „... ez a magányos felkelés nem válhat grandiózussá" — írják a genfi bolsevikok, majd hozzáfűzik: javasolják a „Potyomkin" összefogását Odessza forradalmi népével, a város felkelésének teljes támogatását hangsúlyozva.

A levél a cári rendőrség kezébe kerül, a Lenin megbízásából Odesszába utazó M. I. Vaszilev-Juzsin pedig elkésett: a „Potyomkin" már elhagyta a kikötőt, hogy egy ideig reménytelenül bolyongjon a Fekete-tengeren, majd Romániában kapituláljon.

A „Potyomkin" fedélzetén működő hajóbizottság (szudovaja kommisszija), ez a kezdetleges katonatanács tehát súlyos hibákat követett el, a „Potyomkin"-zendülés mégis egy tekintetben fordulópont a cári Oroszország történetében. Nem fejezhetjük be megjegyzéseinket anélkül, hogy ne idéznénk erről ismét Lenint, aki még a páncélos hajó kapitulációja előtti napokban vetette papírra ezeket a szavakat:

* *Lenin* Összes Művei. 10. köt. 326 old. Az orosz cár a török szultánnál keres védelmet saját népével szemben.

„A »Potyomkin« páncélos . . . le nem győzött forradalmi terület maradt, és bármi lesz is a sorsa, itt áll előttünk ez a kétségbevonhatatlan és rendkívül nagy jelentőségű tény: kísérlet *a forradalmi hadsereg magvának* megteremtésére."*

* *Lenin* Összes Művei. 10. köt. 315. old. A forradalmi hadsereg és a forradalmi kormány.

1

MIT SZÁMÍT NÉHÁNY KUKAC?

Számít is néhány kukac? A hús kiválónak mondható. Legalábbis Szmirnov címzetes tanácsos, a hajó főorvosa, első osztályúnak minősítette a húst. Közölte, hogy a panaszok teljesen alaptalanok.

A nyugtalanság hajnalban csendes zúgolódással kezdődött, lassan körbejárt a hajón, majd egyre nagyobb arányokat öltött, egyre keserűbbé vált. A hajó agitátorai, akárcsak az olajfúrók a gazdagon ömlő olajkútnál, megragadták a kínálkozó alkalmat, s arra törekedtek, hogy e váratlan kincset saját céljaik medrébe kényszerítsék. A novemberi szevasztopoli felkelés óta még sohasem akadt ennyi dolguk, és mire délben megkondultak az ebédet jelző gongok, sikerült fenyegető légkört teremteniük. A zendülés szelleme úgy lebegett a levegőben, mint az elkerülhetetlenül közeledő tájfun, azután a „Potyomkin" páncélos fedélzetére zúdult.

*

1905. június 27-ének reggeléig Jevgenyij Ny. Golikov, a „Potyomkin" kapitánya, joggal lehetett elégedett a hajóján uralkodó fegyelemmel. A páncélos legénységének soraiban, ellentétben a fekete-tengeri flotta jó egynéhány más egységével, szemmel láthatólag nemigen akadtak elszánt forradalmi elemek, s a nemrégiben Szevasztopolban végrehajtott javítási munkálatok és újrafegyverzés idején a szárazföldön sem gyűlt meg a matrózok baja a hatóságokkal. Krieger altengernagy, aki Csuhnyin

tengernagy távollétében ideiglenesen átvette a flotta parancsnokságát, bizonyára szintén megbízott a „Potyomkin" hűségében, hiszen olyan időpontban különítette el a páncélost, amikor a flotta minden egységétől egyre nagyobb mérvű felforgató tevékenységet jelentettek. Június 25-én Golikov kapitány parancsot kapott, hajózzon a Tendra-öbölbe, s ott próbálja ki a nagy hadgyakorlat előtt újonnan huzagolt tizenkét és hathüvelykes ágyúit. A sötétsárga testű, fekete gyűrűs kéményű, egyébként mindenütt újonnan feketére festett hatalmas páncélos röviddel délidő előtt futott ki a fekete-tengeri flotta fő támaszpontjáról a 150 mérföldnyire északnyugatra levő rendeltetési helye felé. Úgy tervezték, Golikov felesége a „Veha" nevű haditengerészeti szállítóhajón követi férjét, hogy a hadgyakorlatok idején is közelében tartózkodjék, a kapitány ugyanis azt remélte, néhány éjszakát a parti városban tölthet.

Az út eseménytelenül telt el, de amikor június 26-ának reggelén a „Potyomkin" horgonyt vetett a Tendra-öbölben, néhány mérföldnyire a hosszúkás, kopár és lakatlan Tendra-szigettől, a tenger — a hőség ellenére — túlságosan hullámzó, a szél túlságosan erős volt, semhogy a gyakorlatot sikeresen lehetett volna végrehajtani, ezért nem is kísérleteztek a próbalövésekkel. Golikov kora délután jelzéssel utasította a báró Klodt von Jürgensburg hadnagy parancsnoksága alatt álló száztonnás kísérő torpedónaszádot, hajózzon Odesszába és a város kikötői negyedében szerezzen be élelmiszereket a haditengerészet hús- és zöldségraktáraiból. Ez látszott a legésszerűbb megoldásnak arra, hogy valahogy kitöltsék a várakozás idejét, s másnap, amennyiben az időjárás kedvezőre fordul, az N 267 már egész nap részt vehet a lőgyakorlaton. Az N 267 még aznap este visszatért, megrakodva liszteszsákokkal, fűszeráruval, borral meg nya-

lánkságokkal — a „Potyomkin" tiszti étkezdéje számára. A kis naszád fedélzetén sorban hevertek a vágott marhák: ezekből kellett elkészíteni a legénység mindennapi táplálékát, a húsos borscsot. Annyi húst halmoztak fel az N 267 fedélzetén, amennyi egészen július 4-ig elegendő lett volna a konyha ellátására; a „Potyomkin"-hoz kellett csatlakoznia ugyanis a fekete-tengeri flotta többi egységének is a nyári hadgyakorlatra. Az esti órákban átszállították a húst a páncélosra, és kampókra akasztották a felső fedélzeten.

Meglehet, hogy a hús már akkor romlani kezdett, de az éjszaka túlságosan sötét volt ahhoz, hogy bárki észrevehette volna. Csak másnap reggel figyelt fel arra a hajnali négytől nyolcig őrségen álló tengerész, aki felmosta a felső fedélzetet, hogy a hús bűzlik. Közelebb lépett, és látta, hogy a húsban fehér kukacok nyüzsögnek. Talán már akkor is romlott volt, amikor Odesszában megvásárolták, de az is elképzelhető, hogy a még a Fekete-tengeren is szokatlan júniusi hőség okozta a bomlást. Néhány percen belül kisebb csődület támadt: vödröket és felmosó kócokat cipelő, felgyűrt ujjú és nadrágszárú tengerészek vették körül a kampókon libegő, undorító tetemeket. A csoport egyre nőtt, a hír gyorsan terjedt a legénységi szálláson meg a kantinban, ahol a délelőtti őrszolgálat legénysége éppen fekete kenyeret és teát reggelizett. Őrségváltáskor már több százan tolongtak a hús közelében, s a szervezetlen tiltakozó gyűlés felháborodottan zajongott, az emberek egymást taszigálva igyekeztek közelebbről szemügyre venni a nyüzsgő kukacokat.

Ordítozás töltötte be a fedélzetet, amikor sietve megjelent egy altiszt, hogy megtudja, mi történt. A hangzavarban fölismert néhány ércesebb hangot: „Ez még a disznóknak sem való!" „Jöjjön az orvos, nézze meg!"

„Hajítsátok ezt a bűzlő mocskot a tengerbe!" A matrózok vonakodva húzódtak vissza az altiszt parancsára, de továbbra is ott csellengtek a fedélzeten, készen arra, hogy nyomban visszatérjenek.

— Jól van, no, de hívjad az orvost — kiáltott egy hang a háttérből —, ezt még a japánok sem zabáltatták volna meg velünk!

*

Amikor június 27-én a késő reggeli órákban Golikov kapitány értesült a legénység zúgolódásáról, aligha ijedt meg túlságosan. A cári orosz haditengerészet mércéjével mérve, de még a helyetteséhez és alacsonyabb rangú tisztjeinek többségéhez viszonyítva is türelmes, sőt elnéző parancsnok volt. Ami pedig a táplálékkal kapcsolatos panaszokat illeti, ez végtére is mindennapi jelenség volt a haditengerészetben. Aggodalomra tehát nem volt különösebb oka. A „Potyomkin" tatján levő kabinjából a kapitány üzent a vezető hajóorvosnak, s felkérte, vizsgálja meg a marhák tetemeit, majd tegyen jelentést a hús állapotáról.

A magas, keskeny arcú Szmirnov hajóorvos belebújt bokáig érő kabátjába, melynek ezüst váll-lapján három fekete csillag jelezte rangját, nyomban elhagyta a tiszti étkezdét, és egy altiszt kíséretében előre sietett a felső fedélzetre, ahol még mindig ott ácsorgott néhány matróz. Ezek voltak a legelszántabbak; ők nem széledtek szét, s azt is megfigyelték, hogy a mészárosok már levágtak egy ebédre elegendő húsmennyiséget, és beszállították a konyhába. A pillantásokon s azon, hogy a matrózok csak kénytelen-kelletlen nyitottak utat, Szmirnov fölismerte, hogy itt szokatlan daccal és fegyelemsértéssel találja szembe magát.

— No, mi lenne a baj? — kérdezte tőlük Szmirnov. Már elöntötte a rémület, és ezt fontoskodó sürgés-forgással, hangos beszéddel igyekezett palástolni, miközben csíptetőjét feltéve lehajolt és szemügyre vette a húst. A vizsgálat rövid és felületes volt.

— A hús kifogástalan — közölte az altiszttel. — Nincs ennek semmi baja. Mossák le ecettel, rendben lesz minden.

Ezzel átnyomakodott a matrózok gyűrűjén, hogy jelentést tegyen kapitányának a kielégítő és kedvező eredményről.

Golikov kapitány a maga részéről befejezettnek tekintette az incidenst: csupán jelentéktelen felfortyanásról volt szó, ezek pedig sajnálatosan elszaporodtak a távolkeleti harcoktól elszigetelt, a mandzsúriai vereségek és a cári flotta többi hajórajának pusztulása miatt demoralizált flottában. Ugyanakkor a legénység nagyon is tisztában volt azzal, hogy hatalmas társadalmi megrázkódtatások rengetik meg a birodalmat Varsótól Vlagyivosztokig, Szentpétervártól a Krímig. Az idő javulni kezdett. Golikov kapitány úgy gondolta: ha egy kis szerencséje van, délután kirendelheti a torpedónaszádot a céltárgyakkal, s megkezdhetik a lőgyakorlatot. Másnap estére várta feleségét Odesszába, addigra remélhetőleg befejezik a gyakorlatot, s találkozhatnak a városban. Mivel Szmirnov hajóorvos említette, hogy a matrózok szokatlan parancsmegtagadásra vetemedtek, Golikov elővigyázatossági rendszabályként őrt állított a felső fedélzetre. A silbak azt a parancsot kapta, hogy jegyezze fel mindazoknak a nevét, akik csak közeledni mernek a húshoz. Ezeket a paraszt újoncokat könnyű megfélemlíteni. A kapitány bízott abban, hogy ezzel a rendszabállyal elejét veheti a további bajoknak.

Délre elült a szél, a tenger is megnyugodott, és a nap

szinte merőlegesen tűzött a páncélos hajó üres fedélzetére. Úgy tűnhetett, hogy a ragyogóra festett, makulátlanul tiszta és látszólag békés „Potyomkin" cári szemlére készül — semmi sem utalt erőszakos cselekményekre. Az egész hajón csupán egyetlen tisztet aggasztott a legénység nyugtalansága: Ippolit Giljarovszkij fregattkapitányt, a vaskezű, kíméletlen fegyelmet tartó másodparancsnokot. Ez a fiatal, jóvágású arisztokrata volt a páncélos legrettegettebb és leggyűlöltebb tisztje. Giljarovszkij eltökélte, közelebbről is megismerkedik a hajó legénységének tényleges hangulatával, s nem éri be annyival, mint kapitánya. Ezt egyrészt gyakori ellenőrzéssel, másrészt a megbízhatóbb altisztekkel folytatott rendszeres megbeszélésekkel kívánta elérni. Annyi már eljutott hozzá, hogy a legénység soraiban veszélyes hangulatváltozás ment végbe, mert a hajó forradalmi elemeinek sikerült, legalábbis ideiglenesen, megnyerniük a forradalom ügyének jó néhány korábban közömbös matrózt. S akiknél az elmúlt hetekben kudarcot vallott a brosúra vagy a meggyőzés, a bűzlő hús most megtette a magáét.

Míg tiszttársai a gong hívó szavára a tiszti étkezdébe sereglettek, Giljarovszkij néhány altiszt kíséretében váratlanul körbejárta a hajó elülső részében elhelyezett legénységi étkezdéket, hogy megbizonyosodjék, valóban alaptalanok voltak-e aggodalmai. Nyomban rádöbbent, hogy a matrózok hangulata ingerültebb és fenyegetőbb, mint gondolta volna. Az ebédlő a nyílt zendülés képét mutatta, a matrózok felháborodottan kiáltoztak és bádogkanalukkal verték a kantin asztalait. Úgy látszott, bármelyik pillanatban kitörhet a lázadás. A hajókonyhában ott gőzölögtek a húsos borscsal színültig töltött üstök, de a lócákon ülő hatszáz matróz közül egy sem nyúlt az ételhez. Giljarovszkijt csak néhányan vet-

ték észre. A tiszt a nyitott tálalóablakhoz sietett, és magyarázatot követelt, miért nem esznek a matrózok.

— Nem hajlandók a borscshoz nyúlni, uram — magyarázta neki Ivan Danyiluk, az egyik szakács. — Azt mondják, az egészet a tengerbe kellene hajítani a többi hússal együtt. — A legközelebbi asztalra mutatott. — Láthatja, uram, csak a kenyerüket eszik, vizet isznak hozzá, de teát meg vajat is kértek.

Giljarovszkij mérgesen fordult az ablak közelében álldogáló matrózokhoz, akik a tiszt fenyegető közelsége láttán elcsöndesedtek.

— Csend legyen, megértettétek?! — harsogta a másodparancsnok. — Mit képzeltek ti? Ez szégyenletes viselkedés. Miért nem eszitek meg a borscsot?

Az általános hangzavarban, a gúnyos kiáltások közül Giljarovszkijhoz csak néhány mondatfoszlány jutott el: — Mert bűzlik a hús! Egye meg maga — nekünk jó lesz a kenyér meg a víz is!

Mivel fölismerte, hogy többé nem ura a helyzetnek, és el akarta kerülni a további megaláztatást, Giljarovszkij a kapitányhoz sietett, hogy megtárgyalja vele a teendőket. Útközben azonban megállt a tiszti étkezdében Szmirnov hajóorvos széke mögött, s csöndesen, nehogy pánikot keltsen a tisztek között, így szólt hozzá:

— Szmirnov úr, a legénység megtagadja a leves elfogyasztását. Azt állítják, romlott az étel. Tud erről?

— Természetesen tudok róla — válaszolta haragosan az orvos —, már megvizsgáltam a húst, s közöltem, hogy a tegnap érkezett készletek minősége kiváló. A kukacok csupán légypeték, ecettel meg vízzel könnyűszerrel eltávolíthatók.

— Köszönöm, Szmirnov úr.

Az események most már rohamosan követték egymást a „Potyomkin"-on, minthogy mind a matrózok, mind a

tisztek közül egyre többen ismerték fel, hogy a helyzet válságos. Golikov kapitány éppen kabinjában fogyasztotta ebédjét, amikor berobbant Giljarovszkij, és jelentést tett a helyzetről.

— Azonnal tennünk kell valamit, uram — sürgette felettesét.

Golikov egyetértett vele, de természeténél fogva óvatos ember lévén, nem kedvelte az elsietett lépéseket; becsöngette hát a küldöncöt, jelentéstételre pedig nyomban magához kérette a hajó főorvosát és Golenko doktort, Szmirnov helyettesét. Golikov szerette tisztán látni a tényeket, mielőtt döntött volna. Szmirnov alig tudott uralkodni magán, amikor ismét felszólították, erősítse meg, hogy a hús kifogástalan, és a legénység indokolatlanul tagadja meg elfogyasztását. Bántotta, hogy kételkednek a szavában.

— Rendben van, doktor úr, köszönöm — zárta le a beszélgetést a hajó parancsnoka. — Giljarovszkij kapitány, doboltasson szemlére a tatfedélzeten.

Pontban egy órakor, a délutáni őrségváltás idején hagyta el utoljára a „Potyomkin" parancsnokaként kabinját Jevgenyij Golikov kapitány, aki Alekszejev hadnagy őrségparancsnok és Giljarovszkij fregattkapitány kíséretében érkezett a tatfedélzetre. A hajó 670 főnyi legénysége (kivéve a tiszti étkezdében tartózkodó tiszteket) már teljes számban felsorakozott a hajó hátulsó részén és a tizenkét hüvelykes ágyútorony mindkét oldalán, a taton. A matrózok nyári egyenruhájukat viselték: bő szárú fehér nadrágot, kék-fehér csíkos trikót, fehér zubbonyt és sapkát, melynek hosszú szalagja hátukat verdeste. Jól öltözöttek és tiszták voltak.

Látszólag elpárolgott a lázadás szelleme is. A matrózok tudták, hogy kapitányuk most alaposan lehordja őket. Amint elhaladt a két sorfal közötti folyosón, a

csönd és a legénység kifogástalan külseje nyilván megerősítette Golikovot abban, hogy emberei feltétlenül hűek hozzá. A kapitány tagbaszakadt ember volt, s csak némi nehézség árán kapaszkodott fel a tatfedélzet közepén elhelyezett járgányra.

Golikov a magasból végigtekintett az egész tatfedélzetet betöltő tömött sorokon, az imbolygó fehér sapkák fegyelmezett sorain, háttérben a kék tengerrel és a páncéltorony tizenkét hüvelykes ágyúinak tompa feketeségével. Tisztában volt azzal, hogy jóformán alig akad a legénységben hivatásos tengerész. A fedélzetmestereken és az altiszteken meg néhány továbbszolgálón kívül szinte kivétel nélkül sorozott újoncok voltak, írástudatlan, faragatlan falusi legények, akiknek a lábuk sem ért még a vízbe, sőt ma is Besszarábiában vagy Ukrajnában túrnák a földet, ha nem robban ki a távol-keleti háború. Golikov úgy érezte, hogy szigorúan, minden teketória nélkül kell eljárnia velük szemben, hiszen nem veszédelmes felkelők ezek, inkább csökönyös gyermekek.

— Ismételten megmondták nektek, hogy az ehhez hasonló rendzavarások teljességgel megengedhetetlenek a cári hadiflotta hadihajóján — kezdte emelt hangon. — Úgy látszik, nem értettétek meg, hogy lázongás szítá-sáért bárkit felköttethetek a vitorlarúd végére. — Rámutatott az árbocra, mintegy alátámasztva fenyegetését. — Szmirnov tanácsos úr, a hajó vezető orvosa, megvizsgálta a kifogásolt húst, s biztosított arról, hogy a belőle készített táplálék minősége kifogástalan. Emberek, most már elég volt az ostobáskodásból. Aki hajlandó megenni a borscsot, két lépést előre!

Egy pillanatig néma csend ülte meg a fedélzetet, senki sem mozdult. Azután, mintegy kényszertől hajtva, lassan kilépett néhány altiszt, fedélzetmester és idősebb matróz. De senki sem követte őket, s ettől a tatfedélzet

csendje egyszerre fenyegetőbbé vált, még fenyegetőbbé, mint a legénységi kantin zúgása.

— Nos, jól van! — harsogta Golikov, és hangja határozottan csengett, mintha nyomban valóra akarná váltani fenyegetését. — Ha nem akarjátok megenni a borscsot, akkor nincs mit tenni. Húsmintákat vétetek, lepecsételve elemzésre küldöm őket, s az ügyet jelentem a főparancsnoknak. Majd ő eldönti, mi legyen a sorsotok. Oszolj!

A kapitány lekászálódott a járgányról, s pillantást sem vetett a matrózokra, kabinjába sietett, mintha attól tartana, üldözőbe veszik. Alekszejev hadnagy egy lépést sem tágított mellőle.

Ennél kedvezőbb helyzetet nem is kívánhattak az agitátorok. Talán meglepte, sőt váratlanul is érte őket ez a fordulat, ami viszont Giljarovszkij fregattkapitányt illette, ő egyenesen elszörnyedt. Tudta, hogy a matrózok győzelmet arattak, és most már nem lehet többé kordában tartani őket. A hajón úrrá lesz az anarchia! Vajon mi üthetett a kapitányba, hogy ennyire kesztyűs kézzel bánt velük? Giljarovszkij elhatározta, hogy magához ragadja a kezdeményezést, amíg még nincs veszve minden. Golikov el sem tűnt kabinjában, amikor a járgányra ugorva kiadta a parancsot:

— Sorakozó! Vigyázz! Fedélzetmester, vezényelje ki az őrséget — és hozzon egy ponyvát!

Csak néhány idősebb matróz, az őrségfelvezetők, valamint az altisztek meg a tiszthelyettesek fogták fel a parancs horderejét. A haditengerészet hajdani, bár régóta hatálytalanított fegyelmi szabályzata szerint ugyanis, ha egy hajó parancsnoka kivezényli a kivégző osztagot, ponyvát boríttat az agyonlövésre váró lázadókra, hogy lehetőleg személytelenné tegye az eljárást. Bármennyire is dühöngött Giljarovszkij, talán mégsem állt

szándékában valóra váltani a parancs által jelzett fenyegetést. A cári hadiflottában a fegyelem éppen olyan szigorú volt, mint a brit haditengerészetben, s noha a magasabb rangú tiszteknek szélesebb körű egyéni hatáskört biztosítottak (például elrendelhették a korbácsolást), Giljarovszkij tisztában volt azzal, jogköre csupán arra szorítkozik, hogy tizenöt korbácsütésre, vagy egyhavi elzárásra ítélhesse az embereit, s komoly bajba kerül, ha túllépi hatáskörét.

Csaknem kétségtelen, hogy Giljarovszkij fregattkapitány blöffölt; a parancsot olyan harsány hangon adta ki, hogy mindenkinek meg kellett hallania, s a matrózok első reagálása igazolta is a blöfföt. Futótűzként terjedt a hír — azok adták tovább, akik tudták, hogy a ponyva halált jelent —, a zendülés vezetőit perceken belül kivégzőosztag elé állítják. A hajó közepe felől már hallatszott is a menetelő osztag tompa lábdobogása; a katonák előtt nyolc ellenzős sapkás káplár hozta sietve a súlyos ponyvát. Giljarovszkij hosszú, tekintélyt parancsoló, fenyegető alakja a matrózok fölé tornyosult; a tiszt merev arccal eltekintett a matrózok feje fölött, és a járgányon várta a kivégző osztagot. Meglehet, hogy ez az intézkedés drasztikus, talán veszélyes is, mégis bízott sikerében.

Afanaszij Matyusenko, Fjodor Mikiskin és Joszif Dimcsenko reggel óta szívósan dolgoztak, hogy célt és irányt adjanak az alsó fedélzetiek lázongásának. A „Potyomkin" forradalmárainak egyik vezetője Matyusenko gépész volt: alacsony, zömök, széles arccsontú, erőteljes férfi. Többnyire tisztelték az egyéniségében rejlő erőt és szilárd meggyőződését. Mindenki elismerte bátorságát és merészségét. Matyusenko jól tudta, hogy azok, akiket megnyert az ügynek, tűzön-vízen át vele tarta-

nak; a többiek meg, az egyszerű parasztfiúk, követik társaik példáját.

Matyusenko és elvtársai most egyszeriben felismerték, hogy szerencsés véletlen folytán a lőporos hordó mellé került a kanóc. Most meggyújthatják. Először is itt volt a romlott hús esete és az orvos magatartása, a hajó főorvosáé, aki nem volt hajlandó elismerni a nyilvánvaló tényeket; most meg váratlanul erőszakkal fenyegetőznek. A tisztek még akkor sem járhattak volna jobban a zendülők kezére, ha tudatosan saját vesztükre szövetkeznek. Matyusenkónak csak ki kellett számítania a döntő csapás időpontját — ez a perc pedig gyorsan közeledett.

A kék zubbonyos-nadrágos, feltűzött szuronyú, tizenkét főnyi őrség kettős sorokban vonult fel a tatfedélzetre; egy fedélzetmester parancsára, arccal a tatnak. Az osztag háttal a hajó legénységének, közvetlenül a fregattkapitány előtt sorakozott fel. Giljarovszkij lepillantott rájuk, majd szemügyre vette a mögöttük sorakozó matrózokat, akiknek nyugtalansága olyannyira elütött az őrcsapat mozdulatlanságától.

— Most pedig újabb próbát teszünk — kezdte Giljarovszkij, aki szemmel láthatólag tudomást sem vett a legénység elszánt, vésztjósló hangulatáról. — Aki hajlandó megenni a borscsot, lépjen előre!

Ismét pillanatnyi habozás támadt, ismét már-már bocsánatkérően léptek előre az idősebb matrózok. Giljarovszkij várt — még mindig bízott abban, hogy a fegyveres őrség jelenléte ezúttal megfordítja a hangulatot. Néhány matróz még kilépett, de összesen sem lehettek többen ötvennél. Giljarovszkij türelme hamarább elfogyott, mint a matrózok elszántsága.

— Szóval lázadás, lázadás ugye? — kiáltotta végre dühösen. — Jól van, tudjuk, hogyan kell letörni egy lá-

zadást. Ha azt hiszitek, hogy a haditengerészetben nincs többé fegyelem, majd én megmutatom, mekkorát tévedtek. Fedélzetmester, hozza ide a főkolomposokat!

A fedélzetmester az őrség két tagjával merészen utat vágott a tömött sorokban, találomra kiválasztott néhány matrózt, ezeket az őrök kivonszolták. Végül vagy tucatnyi tengerész szorongott a hajókorlátnak szorítva.

— Dobjátok rájuk a ponyvát! — parancsolta Giljarovszkij a némán ácsorgó káplároknak. — Majd meglátjuk, hogyan vélekedik ezután a többi lázadó. — Újra a matrózok felé fordult, s amikor most harmadszor ismételte meg felszólítását, hangjában kétségtelenül érezni lehetett a hisztériát. — Mindazok, akik hajlandók megenni a borscsot, leléphetnek! Aki pedig ittmarad, meggyőződhet arról, hogyan bánunk el a haditengerészetben a zendülőkkel!

Sohasem lehet megtudni, vajon a „Potyomkin" első tisztje ebben a pillanatban már rádöbbent-e arra, hogy sarokba szorították, és nem tehet mást, mint hogy tüzet vezényel, vagy pedig felismerte, hogy akárcsak kapitánya, végül ő is kénytelen beadni a derekát. Ha kételyei támadtak is, a bizonytalanság csak pillanatokig kínozta. A legénység jobbszárnya felől Afanaszij Matyusenko furakodott előre társai közül, s közben halkan beszélt hozzájuk. A zendülők többi vezetője, akár az aratók a lábon álló gabonában, követték példáját, s nyomukban olyan tolongás támadt, hogy a szabályos sorok felbomlottak. Előttük ott állt az őrség kettős rajvonala; lábhoz tett puskájukon ezüstösen csillogott a fény, amint a nap rásütött szuronyaikra. Mögöttük ott tornyosult a rettegett Giljarovszkij: kardja bokáját verdeste, a rangját jelző csillagok tisztán kirajzolódtak váll-lapjain. Hátrább pedig a szívbemarkoló látvány — hiszen csak kaparászó lá-

bak látszottak —, a ponyva alatt szorongó, kivégzésükre váró matrózok.

Giljarovszkij néhány gyors szót váltott Livencov tengerészkadéttal, aki el sem mozdult a járgány mellől, amióta az első tiszt felkapaszkodott parancsnoki állására. A feszülten figyelő matrózok úgy érezték, elérkezett a döntés pillanata, s Giljarovszkij utasítja a kadétot, továbbítsa a tűzparancsot a kivégzőosztagot vezénylő altiszthez.

Matyusenko most már elszántan tört utat magának az első sorokba, s odakiáltott a kivégzőosztag matrózainak:

— Ne lőjetek bajtársaitokra! Nem ölhetitek meg matróztársaitokat! Ne lőjetek, elvtársak!

A felszólítás futótűzként terjedt, egyre több hang kiáltotta ugyanezt.

— Szerezzetek fegyvert meg lőszert, elfoglaljuk a hajót.

Ezekkel a szavakkal visszavonhatatlanná vált a lázadás, és megpecsételődött a „Potyomkin" és tisztjeinek sorsa. Az ár magával ragadta az ingadozókat, sőt még azokat is, akik tulajdonképpen megőrizték hűségüket feljebbvalóikkal szemben. Csaknem hétszáz matrózt ragadtak magukkal a szenvedély hullámai — most már valóban csak sortűz fojthatta volna el a lázadást.

Ezekben a kétségbeesett pillanatokban nyilván Giljarovszkij is fölismerte ezt, s bármi volt is korábbi szándéka, most valóban tűzparancsot adott az őrségnek. Akárcsak kapitánya, ő sem becsülte sokra matrózainak bátorságát, s úgy vélte, a golyók fütyülése egymagában is elegendő a lázadás letöréséhez. Nem számolt azonban azzal, milyen tekintélyre tettek szert a felkelés irányítói. A matrózokat már semmi sem fékezhette meg. Sokan a felső fedélzet meg a fegyverraktár irányába ro-

hantak. A kivégzőosztag csupán egyetlen tekintetben mutatott határozottságot: nem volt hajlandó fegyvert fogni a matrózokra, mert jobban tartott a tömeg dühétől, mint a tehetetlenül tüzet kiáltozó fegyvertelen tisztektől.

A kétségbeesett Giljarovszkij ekkor leugrott a járgányról, és kitépte a puskát a legközelebbi matróz kezéből.

— Úgy, hát már ti is benne vagytok? — ordította őrjöngve a többi kékzubbonyosra. — Végrehajtjátok a parancsot, vagy ...

Ebben a pillanatban dördült el az első lövés, és a fejek fölött elsüvített az első puskagolyó.

A „Potyomkin"-on, akárcsak a többi hadihajón, amióta csak vízre bocsátották, a szigorú fegyelmi szabályzatnak megfelelő rend uralkodott. A lázadás sehol sem olyan elemi erejű, a korlátozó rendszabályok és a zendülés közötti ellentét következménye sehol sem annyira kirívó, mint egy hadihajón, béke idején, egy páncélos hajón, amelynek acélhéjába csakis azért zsúfolnak össze sok száz embert, hogy a boldogtalanok a fegyelmi szabályzat előírásai szerint tengessék napjaikat. A „Potyomkin"-on szította az elkeseredés lángját az egész országot átható forradalmi szellem, az országos gyűlölet és kétségbeesés hangulata pedig utat talált a fekete-tengeri hadiflotta minden egyes hajójának legénységi kajütjeibe. A történelem aligha ismer még egy felkelést, amelynek lángja olyan sebesen és fékezhetetlenül csapott volna fel, mint a „Potyomkin" páncélosé.

Elsőnek Grigorij Vakulencsuk tengerészközlegény érkezett vissza a fegyvertárból, ahol a puskák háromszögbe állítva tornyosultak. A matróz az ágyúfedélzet tat felőli végére rohant.

Lehetséges tehát, hogy az első lövést Vakulencsuk

adta le, bár az is elképzelhető, hogy a lövés riasztópisztolyból dörrent el. Giljarovszkij Vakulencsuk felé rohant, célzás nélkül tüzelt a tatfedélzet hosszában, két ízben is célt tévesztett, végül a páncéltorony nyílásfedele közelében csapott össze a lázadóval. Vakulencsuk megpróbálta célba venni a tisztet, de Giljarovszkijnak sikerült elsőnek lőnie, és Vakulencsuk összeroskadt; teste félig kilógott a páncéltoronyból.

Ebben a pillanatban Afanaszij Matyusenkóval az élen felfegyverzett matrózcsapat jelent meg a felső fedélzetről alávezető lépcsőn. Matyusenko megpillantotta a Giljarovszkij lába előtt heverő sebesült matrózt, s látta azt is, hogy Giljarovszkij most már őt veszi célba, lő, de kétszer is elhibázza.

— Dobd el a puskádat... hallod? Dobd el a puskádat! — kiáltott rá az első tiszt.

— Ehhez meg kell ölnie engem — válaszolta Matyusenko. — Takarodjon a hajóról! A hajó a miénk!

Giljarovszkij ismét felemelte puskáját, de már elkésett. Eldördült Matyusenko fegyvere, és a „Potyomkin" első tisztje holtan roskadt a fedélzetre.

Közben a többi fegyveres matróz, vagy ötvenen lehettek, tovább rohant a tatfedélzet felé. Livencov tengerészkadét, aki megzavarodva és határozatlanul a járgány mellett maradt, rémülten figyelte Vakulencsuk és Giljarovszkij lövésváltását, majd a Matyusenko vezette fegyveres csapat érkezését. Livencov is kísérletet tett arra, hogy kicsavarja a kivégzőosztag egyik matrózának kezéből a puskát, és felettese segítségére siessen. Ő is elkésett. A kékzubbonyosok most már nem haboztak, félrelökték, s alig néhány másodperccel Giljarovszkij halála után Livencovval valóságos golyózápor végzett, majd Nyeupokojev tüzérhadnagyra került a sor.

— Gyerünk, bajtársak, utánuk — tüzelte a matrózo-

kat egy hang a hatalmas páncéltorony tetejéről. — Még nem a mienk a hajó.

A fegyveres tömeg nekilendült, ellepte a főfedélzetet, a felső fedélzetet, az ágyúfedélzetet, és hátrafelé hömpölygött a tiszti étkezde meg a tiszti kabinok irányába. Az acélfedélzeteken pokoli lármával dübörögtek végig, felrántották és becsapták az acél zárófedeleket és az ajtókat. Még a nem túlságosan lelkesek és a politikailag tudatlanok is a szabadságot és a bosszút éltető jelszavakat kiáltozták, és zsarnokaik véréért kiáltottak. Úgy tűnt, mintha a hajó egész legénysége megmámorosodott volna a feszültség feloldódása és az öldöklés okozta megrázkódtatás következtében.

Valaki megpillantotta a kabinjából kilépő Vahtin alhadnagyot, és nyomban tüzet nyitott rá. Ezekben a percekben a tiszti rang egymagában is elegendő volt a halálos ítélet indokolására. A hisztérikus izgalom és kiáltozás közepette azonban további hat tisztnek sikerült átvetnie magát a korláton, és sértetlenül elérnie a lőtávolon kívül horgonyzó torpedónaszádot.

Matyusenko most embereihez fordult:

— Ide figyeljetek, még mindig nem találtuk meg a kapitányt. Látta-e valamelyiktek?

— Hol a kapitány? — süvöltötte egy másik hang. — Lássuk a kapitányt, ő az, aki kell nekünk. Lássuk a kapitányt...

*

A „Potyomkin"-felkelés most már gyorsan haladt a végkifejlés felé — és ez a vég ugyanolyan vehemens volt, mint amilyen melodrámai a kezdet. Amióta Matyusenko első ízben kiáltott rá a kivégzőosztagra és parancsmegtagadásra szólította fel a tengerészeket, az események az

előkészítetlen tömegfelkelésre jellemző, zűrzavaros egymásutánban követték egymást: egymásba folytak, egyesültek, ismét szétváltak, akárcsak egy heves mutációs folyamat során a sejtek. A két záróakkord azonban annyira egyértelműen kivált az események menetéből, hogy a páncéloson tartózkodó valamennyi személy, még azok is, akiket nem nevezhetünk szemtanúknak, a későbbiek során az általános vérfürdőtől elkülönítve emlékeztek vissza rájuk.

Az első eseményt a „Potyomkin"-on egy pánikkeltő figyelmeztetés indította el. A rémületes szavak belerobbantak a főorvos lassú eltűnését figyelő csoportba, s a szó úgy szétszórta az embereket, mintha bomba vágódott volna közéjük. „Felrobbanunk!" — hangzott a kiáltás, s néhány pillanat múlva már többen is izgatottan magyarázták, hogy odalent a hajó lőszerraktárában néhány tiszt lázasan gyújtózsinórokat szerel az aknákra...

A rettegés és az önfenntartás ösztöne sok matrózt nyomban arra késztetett, hogy a mentőcsónakokhoz rohanjon, a bátrabbak viszont sietve kúsztak lefelé a fedélzeti létrákon a hajó mélyébe. A válság azonban még a vészjelzések terjedésénél is gyorsabban megoldódott: a lőszertár felé tartó matrózok szemben találták magukat egy másik csapattal, amely éppen felfelé vonszolta Alekszejev hadnagyot, azt a tisztet, aki ott állt Golikov kapitány mellett a kudarcba fulladt szónoklat alatt, majd vele együtt tért vissza a kapitány kabinjába, mielőtt a zendülés kitört volna.

— Éppen az aknákat próbálta élesíteni — magyarázta egy kifulladt matróz. — Valamennyiünket az égbe akart röpíteni. Még éppen idejében kaptuk el.

— Hajítsuk át a korláton, mint a többit!

Matyusenko éppen akkor ért oda, amikor a kiabáló

matrózok felkúsztak a felső fedélzetre; rájuk parancsolt, hogy hallgassanak el.

— Tehát egyedül volt odalent, mi? — követelt magyarázatot a tiszttől. — Ki küldte a lőszertárba?

— A kapitány — válaszolta Alekszejev. — Azt mondta, inkább áldozzuk fel a hajót, semhogy maguk megkaparintsák a „Potyomkin"-t. Én azonban szeretnék csatlakozni önökhöz. Ne öljenek meg — hiszen tudja, hogy mindig az önök pártján álltam.

Alekszejev volt a legkevésbé népszerűtlen tiszt: lazán alkalmazta a fegyelmi szabályzatot, s néha szinte már bajtársi érzelmekről tett tanúságot.

— Rendben van, tépjétek le a váll-lapjait, s hagyjátok futni — rendelkezett Matyusenko. — Később majd eldöntjük, mi legyen vele. Nekünk most a kapitányt kell előkerítenünk. Az első, amit értünk tehet az, hogy megmondja, hol a kapitány — fordult Alekszejevhez.

— A kabinjában találják meg, ott láttam utoljára — válaszolta általános meglepetésre a hadnagy, hiszen a kapitány kabinja volt az első, amelyet átkutattak. Később kiderült, hogy amikor megkezdődött a lövöldözés, a kapitány Alekszejevvel együtt először az üresen álló tengernagyi kabinba menekült, s csak később tért vissza saját kabinjába.

Az utolsó tragédia már szinte ötletszerű, szinte unott tragédia volt: hiányzott belőle a korábbi hajtóvadászat elemi erejű dühe és féktelensége. A matrózok szemében Giljarovszkij volt a „Potyomkin" zsarnoka, Golikovot ritkán mutatkozó bábnak tekintették. A matrózokban nem egykönnyen ébredtek gyilkos indulatok azzal az emberrel szemben, akit végül egy csoport feltaszigált a lépcsőn a fedélzetre. Golikov sapka, cipő, nadrág nélkül állt ott, egyetlen öltözéke inge meg fehérneműje volt; nyilván arra készült, hogy a hajó felrobbantása

után úszva menekül. Rangjelzéseitől megfosztva, méltóságát és bátorságát elveszítve szánalmas látványt nyújtott.

Két tengerész keményen tartotta a karját, úgy vonszolták Matyusenko elé.

— Tudom, hogy én vagyok az oka mindennek — hebegte Golikov. — Minden az én hibám. De remélem, hogy elnéző lesz velem szemben, és némi könyörületet tanúsít. Amúgy is elég öldöklés történt.

Matyusenko egy pillanatig némán nézett rá, mintha csak elgondolkodott volna a kapitány szavain. Meglehet, hogy igaza van a kapitánynak; nem látszott sok értelme kivégeztetni ezt a nyomorúságos alakot.

A matrózok egy része úgy vélte, hogy egy zendülés aligha tekinthető győzelmesnek, amíg a kapitány életben van, mások viszont személyes sérelmeik miatt gyűlölték. Az utóbbiak közé tartozott egy Szirov nevű matróz, akit nemrégiben fokoztak le valami függelemsértésért, s az ő egyéni bosszúszomja döntötte el Golikov sorsát.

— Azt mondta, felköttet bennünket a vitorlarúd végére, ugye? — kiáltotta Szirov. — Meg akart ölni bennünket, hát végezzünk most vele mi! — Hevesen szétlökdöste az előtte állókat, több társával a nyomában előretört, és kiragadta a kapitányt a semmiféle ellenállást sem tanúsító őrség köréből. Egyetlen tiltakozó szó sem hangzott el, Golikov sorsa láthatóan tökéletesen közömbös volt a matrózok számára. Egyetlen lövés dördült el Szirov revolveréből, és az élettelen testet gyorsan, szinte szégyenkezve döntötték át a korláton. Ez volt minden. Még azt a fáradságot sem vette senki, hogy egy pillantást vessen a félig öltözött tetemre, amint az áramlás tovasodorta a hajófar mögé.

*

Az N 267 torpedónaszád tisztjei és legénysége csak jóval később értesültek a zendülésről, s a hitetlenség meg a habozás még inkább késleltette az ellenrendszabályokat. Alig fél óra telt el az első lövés és a kapitány halála között, és Klodt hadnagy nyomban visszavonta az öldöklés színhelyéről való menekülésre kiadott parancsát, mihelyt jelentették neki, hogy a csatahajó fedélzetéről tisztek vetik magukat a vízbe. Ha közelebb kerül a „Potyomkin"-hoz, ez — hogy úgy mondjuk — veszélyezteti semlegességét; ha viszont távolodnék a páncélostól, ez illojális lépés lenne, s ugyancsak harcias reakciót válthat ki a „Potyomkin" részéről. Akár közeledik, akár távolodik, a csatahajó tizenkét hüvelykes ágyúinak provokálása egyaránt öngyilkosságnak tűnt. Báró Klodt hadnagy ezért nem szedette fel a horgonyt, türelmesen várta életbenmaradt tiszttársai érkezését, közben pedig távcsövön figyelte, miként iramodnak végig a „Potyomkin" fedélzetén az apró alakok, miként úsznak a levegőben, hogyan tűnnek el egy pillanatra a tengerben, majd felbukkannak a vízből, miközben a lövések kis fehér fodrokat vetnek fejük körül.

Elsőnek a súlyosan sebesült és teljesen kimerült Vahtin alhadnagyot húzták fel a torpedónaszád fedélzetére. Az a néhány szó, amit el tudott motyogni, csupán megerősítette mindazt, amit az N 267 fedélzetéről most már valamennyien megfigyelhettek. A „Potyomkin" legénysége fellázadt, és megölte tisztjeit. Ha Klodt hadnagy helyében olyan tiszt áll, aki jobban bízik legénységének hűségében, aki elszántabb és határozottabb, mint a naszád parancsnoka, ebben a helyzetben, tehát lőtávolságból, megtorpedózza a csatahajót, mielőtt a felkelőknek idejük lett volna a szervezett akcióra. Klodt azonban bevárta az utolsó menekültek megérkeztét, majd felszedette a horgonyt, és teljes gőzzel eltávolodott a „Po-

tyomkin"-tól. A kis hajó gyorsan fokozta sebességét, s parancsnoka 180 fokos fordulatot írt le, hogy a „Potyomkin" tatját megkerülve kijusson a nyílt tengerre. A kis kormányosfülkében Klodt mellett buzgón számolt a navigációs tiszt, mennyi időt is vesz igénybe, amíg befutnak Szevasztopolba. 25 csomós* maximális sebességet véve alapul, körülbelül nyolc órán belül el kell érniük a kikötőt. Miután a torpedónaszádot nem szerelték fel az új drótnélküli távíróberendezéssel, létfontosságú volt, hogy a lehető leggyorsabban érjenek Szevasztopolba és jelentsék a „Potyomkin" lázadásának vészjósló hírét Krieger altengernagynak.

Már megkerülték a páncélos tatját, és valamivel messzebb jártak tőle másfél mérföldnél, amikor eldördült az első lövés.

*

A torpedónaszád szökésének hírére helyreállt a fegyelem a lázadó hajón. Mihelyt Afanaszij Matyusenko meghallotta a figyelmeztető kiáltást, ráébredt felelősségére. Egészen addig, amíg a kapitány holttestét át nem hajították a korláton, a helyzet csupán annyit követelt tőle, mint a híveit harcra buzdító bármely más barikádharcos vezértől. A váratlan és döntő győzelem nyomán most már olyan új vezetői tulajdonságokra volt szüksége, amilyeneket az eddigi események nem tettek próbára. Hamarosan neki kell majd döntenie a hatalmas csatahajó bonyolult szervezetének minden kérdésében, irányítania kell a páncélos felbolydult, bizonytalan hangulatú

* Egy csomó: óránként egy tengeri mérföld, vagyis 1852 méter. A torpedónaszád maximális sebessége tehát óránként valamivel több volt 46 km-nél. — *Szerk.*

legénységét is. Pillanatnyilag azonban csak cselekvést követeltek tőle.

— A lövegekhez! Eresszetek egyet az orra fölé! — rendelkezett Matyusenko. — Erre majd csak megállnak. Az ostobák, amúgy sem szökhetnek előlünk.

A hadgyakorlathoz már odakészítették a lövegek mellé a lőszert, ezért két matróz alig egy perc alatt tűzkészültségbe helyezte az egyik 47 milliméteres tatágyút, majd megcélozták a menekülő torpedónaszádot. Az első lövés jóval az N 267 előtt csapódott a tengerbe, a második már az orrához közelebb vágódott be. A víz szökőkútként lövellt a magasba. További két lövés dördült, de az N 267 csaknem maximális sebességgel haladt tovább, és semmi hajlandóságot sem mutatott menetirányának megváltoztatására. A „Potyomkin" tatfedélzetén szorongó matrózok izgatottan figyelték az eseményeket, közben hangosan biztatták és szidalmazták a tüzéreket. A torpedónaszád gyors járatú, mozgékony hajó volt, amely könnyen a part közelébe kerülhetett, és kibújhatott a „Potyomkin" ágyúinak hatóköréből, mielőtt még ráirányíthatták volna a csatahajó nehéz lövegeit.

— Mit piszmogtok! — kiáltották a matrózok. — Eresszetek beléjük kettőt!

A „Potyomkin" orra felől egyszerre mélyebb, hangosabb dördülés rázkódtatta meg a levegőt: tüzet nyitott az egyik háromhüvelykes löveg. Az első lövés még rövidre sikerült, a második azonban már telibe találta a torpedónaszád kéményét. Ezúttal nem is maradt el az azonnali eredmény. Báró Klodt hadnagy fordított egyet a kormánykeréken és az N 267-es szoros félkört írt le, azzal visszafelé indult a „Potyomkin" irányába.

Klodt hadnagy nyilván úgy gondolkodott, hogy bármelyik utat választaná is, mindegyik végzetes lehet számára; de a zendülők legalább személy szerint őt és két

beosztott tisztjét nem gyűlölik, bár nyilván más a helyzet azoknak a tiszteknek az esetében, akiket kihalásztak a tengerből, és akik odalent a kis tiszti étkezdébe zsúfolva szárítgatták csuromvizes ruháikat.

Mihelyt a torpedónaszád megközelítette a „Potyomkin"-t, a páncélosról kötélhágcsót bocsátottak le, amelynek fedélzet felőli végén ott állt Matyusenko.

— Jöjjön fel! — kiáltotta le Klodt hadnagynak —, és hozza magával a tiszteket. Hajója most már a nép tulajdona, akárcsak ez a csatahajó!

— Felsorakoztassuk őket, és végezzünk velük, mint a többivel? — kérdezte az egyik Matyusenko mellett álló matróz. Valamennyi fegyveres felkelő közel állt a korláthoz; a torpedónaszád szökési kísérlete miatt többen még mindig vészjósló hangulatban voltak.

— Nem, elég volt a vérontásból — parancsolta fennhangon Matyusenko, hogy valamennyien hallhassák. — Hagyjátok békén őket. Tépjétek le váll-lapjaikat, és valamennyiüket zárjátok be odalent. Mikiskin elvtárs, egy tucat megbízható emberrel átmégy a torpedónaszádra, és megmondod a legénységnek, hogy mostantól fogva tőlünk kapják a parancsokat. Az N 267 mostantól fogva a szabad orosz flotta egysége!

*

Délután három órára — a nap még magasan járt — a „Potyomkin" lázadása befejeződött. A felkelőkre rengeteg veszedelem és sohasem tapasztalt probléma várt. Szevasztopolban erős hajóraj horgonyzott, amely hamarosan a „Potyomkin" nyomára bukkan, és megkísérli elfogni vagy megsemmisíteni a páncélost. A hétszáz matróz hangulata is bizonyára ingadozó lesz, szüntelenül tartani kell bennük a lelket, hiszen többségük csu-

pán ösztönös forradalmár. Azután egy telhetetlen étvágyú páncélos hajó hatalmas szén- és édesvízkészleteket igényel, a legénység pedig annyi élelmet fogyaszt, mint egy nagy falu lakossága. S mivel a törökök kezében levő Boszporusz ágyúi a Fekete-tengerre korlátozták a „Potyomkin" mozgási szabadságát, a csatahajónak egyelőre oroszországi kikötőkben kell beszereznie és felfrissítenie készleteit. Bármelyik kikötőbe fussanak is be, óhatatlanul sokkal véresebb konfliktus robbanhat ki, mint amilyen maga a zendülés volt.

Mindent egybevetve, a Matyusenko előtt álló problémák szédítő méreteket öltöttek. A zendülés estéjén azonban még csak azzal volt elfoglalva, hogy eltüntesse a harc nyomait, felhúzza a horgonyt és kis csatlós hajójával egyetemben elhagyja a Tendra-öblöt, a felkelés színhelyét.

— Azonnal állíts össze munkacsapatokat, és mossátok le a fedélzeteket — adta ki a parancsot Mikiskinnek. — Micsoda látvány, mindenütt vér. Azután jelentést kérek Vakulencsuk állapotáról, nagyon rossz bőrben volt, amikor utoljára láttam.

Matyusenko lepillantott a tatfedélzetre, amely a zendülés kitörése óta első ízben néptelenedett el, s mindenütt ott láthatta az öldöklés szörnyű bizonyítékait: a félredobott, összegyűrt ponyvát, az elhajigált felszerelési tárgyakat — néhány sapka, egy revolver és két puska hevert a fedélzeten —, egy vértócsa vöröslött ott, ahol Vakulencsuk összeroskadt, és közvetlen közelében, a páncéltorony lábánál látta Giljarovszkij vérének nyomait — Giljarovszkijét, akit még oly sok százan követtek a lázadás és a lázadást követő események során. Matyusenko később úgy emlékezett erre a jelenetre, hogy „iszonyú, de diadalmas kép" tárult szeme elé.

2

A FORRADALMI VÁROS

Odessza, ez a nagy kikötőváros vagy hétszáz mérföldre esik Moszkvától délnyugatra, s a Fekete-tenger északi partjának egyik tágas öblében terül el. 1905-ben a közel félmillió lakost számláló város a cár birodalmának negyedik nagyvárosa volt. A világ minden tájáról befutó hajók évente körülbelül húszmillió angol font értékű tengerit, kölest, fát, cukrot, húst, szárnyast szállítottak el Odessza kikötőjéből. Itt hajózták be Besszarábia, Ukrajna és a Dnyepr völgye mezőgazdasági és erdőgazdasági termékeit, s ugyancsak innen indult világhódító útjára a Dnyeszter és a Duna torkolata közötti halászterületről származó nyers szárított hal és a felülmúlhatatlan kaviár is.

Odesszáról azt tartották, egyike a birodalom legszebb városainak; belvárosa inkább emlékeztetett egy gazdag francia város katedrálist övező kerületére, mint a jellegzetes, sáros, poros utcájú, faházakkal zsúfolt vidéki orosz városokra. A széles főútvonalakat kényelmes járdák, erkélyes lakóházak, üzletek és árnyas fasorok szegélyezték; az arisztokraták, a gazdag kereskedők, a bankárok és gyárosok családjai hintókon, konflisokon kocsikáztak fel s alá, a munkások modern villamossal jártak a gyárakba. Vasárnaponként és nyári estéken a tehetősebb polgárok a kikötő fölött emelkedő Nyikolajevszkij körúton sétáltak, ahonnan pompás kilátás nyílott az öbölig ereszkedő parkokra és a szabad tengerre. Odessza polgárai kultúrában, kényelemben és életmódban nem maradtak el Moszkva vagy Szentpétervár pol-

gárai mögött. A Szent Miklós templom tornyából a város zöldbe öltözött tereivel és kertjeivel, széles útjaival, templomtornyaival és minaretjeivel, az egyetem meg a katedrális kupolájával, a városházával és a városi könyvtárral, az értékes régiségeknek otthont nyújtó múzeummal, az Igazságügyi Palota méltóságteljes kőoszlopsorával, rendezett képet mutatott.

A Szent Miklós tornyából tekintve Odessza a jólét és az előkelőség benyomását keltette; a dokkokat meg a távolabb fekvő ipari negyedeket sűrű füstfelhő, forró időben pedig ködpára borította. A sétálgatók nem sokat veszítettek ezzel, hiszen az ipartelepek puszta létét sem igen vette tudomásul a belváros polgársága: a város belső kerületeiben a határvonal ugyanolyan éles volt, mint a társadalmi osztályok elkülönülése. Északon és északkeleten mély fekvésű sík területen épült a kikötői városnegyed, itt húzódtak a rakodópartok, a raktárépületek, a füstös vasúti rámpák és a hatalmas Belino Fenderich hajógyár. Északnyugaton terült el az újabb keletű külvárosi gyárövezet, Pereszip ütött-kopott külvárosa: a Roestal Vasművek, a Cári Orosz Pamut- és Jutagyár és a kisebb nehéz- és könnyűipari üzemek körül ezrével összezsúfolódó nyomorúságos faviskók.

1904 végéig a távol-keleti háború alig érintette a város ipari, kereskedelmi, közigazgatási és társadalmi életét. Sok polgár ezt is a Romanovok valamelyik, bár a szokásosnál is nagyratörőbb magánvállalkozásának vagy büntető expedíciójának tekintette, amely teljes összhangban áll a nyugati hatalmak szokásos terjeszkedő, imperialista politikájával. Az elmúlt ötven év folyamán mindennapiakká váltak az efféle hadjáratok. Kuropatkin tábornok idővel majd csak a tengerbe szorítja az arcátlan japánokat. Abban sem láttak a polgárok semmi kivetnivalót, hogy újabb területeket ragadjanak el,

vagy megvédelmezzék a már elhódított részeket — mindaddig, amíg a hadjárat sikerrel jár. Ha viszont kudarccal végződik, mint a búr háború első szakasza a britek számára, a támadó legfeljebb kissé nevetségessé válik, a nemzetközi közvélemény úgysem sokat nyom a latban.

A konfliktus első tizenkét hónapja során, amikor a keleti hadseregek visszavonulásra kényszerültek a fanatikus és rendkívüli szakértelemmel vezetett japánok elől, átengedve egész Koreát, Odessza lakossága mit sem szenvedett, inkább hasznot húzott az eseményekből. A város mindössze néhány besorozott fiatal férfit veszített, aki pompás egyenruhában távozott a transzszibériai vonaton; a besorozott férfiak helyére a gyárakban és a kikötőkben nők álltak. Meglehet, 1904 utolsó hónapjaiban a város jómódú lakossága körében némi aggodalmat lehetett tapasztalni, a munkanélküliség azonban nem volt számottevő, sőt a kormányrendelések következtében prosperitás uralkodott Odesszában. A Fekete-tenger mentén rendszerint enyhe a tél, és Odessza, amelybe, mint valami tölcsérbe, özönlött a gabona — nem úgy mint Moszkvába és Szentpétervárra —, semmiben sem szenvedett szükséget. Fölöttébb valószínűtlennek látszott, hogy éppen ebben a városban robbanjon ki felkelés.

*

A fegyveres felkelést előkészítő földalatti mozgalom a tengerhez hasonlóan áradt és apadt az orosz birodalom utolsó ötvenéves története során: emelkedett a növekvő nehézségekkel, a tehetetlenség, a korrupció újabb meg újabb bizonyítékai nyomán a krími és a török háborúk idején; visszaesett, amikor II. Sándor cár liberá-

lisabb politikát követett, vagy amidőn 1861-ben felszabadították a jobbágyokat. Mire 1894-ben II. Miklós lépett zsarnoki és rettegett apja, III. Sándor trónjára, újabb területeket kebeleztek be a birodalomba, és a cár megszilárdította hatalmát a Kaukázus névlegesen önálló területein, Finnországban és a balti tartományokban. Az 1863. évi véres és sikertelen forradalom után azonban Lengyelország továbbra is forrongott, a Távol-Keleten pedig, ahol az új és senki által sem áhított japán imperializmus 1894—1895-ben Kínával szemben fitogtatta hatalmát, a helyzet baljós és fenyegető fordulatot vett. Miklós apjának kérlelhetetlen önkényuralma időben egybeesett Oroszország sokáig késleltetett ipari forradalmával, s az új cár nemcsak jó néhány félig barbár államot kapott örökségként, hanem nagy és egyre növekvő létszámú munkásosztályt is; a gyári munkásokat mindenütt éhbérért dolgoztatták, s ezek a páriák hatalmas tömegekben, összezsúfoltan éltek nyomortanyáikon — következésképpen igen fogékonyak voltak a forradalmi propaganda iránt.

II. Miklós cár uralmának első évtizedében a forradalmi mozgalom mind arányait, mind szervezetét tekintve hallatlanul fellendült, s a felső rétegek körében dívó enyhe és pusztán csak intellektuális jellegű liberális reformmozgalmaktól a mensevizmuson, a bolsevizmuson és az anarchisták egymás között is torzsalkodó oldalhajtásain át egészen a nihilista terrorizmusig terjedt, az utóbbinak Miklós nagyapja is áldozatul esett. Az egyre fokozódó forradalmi lendület 1905-ben általános forrongáshoz, tizenkét esztendővel később pedig a Romanovok bukásához vezetett. A széles körű népi elégedetlenség egyik oka a fiatal Miklós cár jelleme és ízig-vérig reakciós politikát követő legközelebbi tanácsadói köre volt. Vjacseszlav Pleve, Konsztantyin Pobedonoszcev és

más tanácsadók úgy vélték, a „műveletlen tömegek" nem alkalmasak saját jólétük, kormányzásuk és jövőjük bármilyen mértékű felelős alakítására. A sok ezer mérföld hosszúságban terpeszkedő, törzsi területeket és idegen nyelvű, nagy létszámú népeket is magába foglaló hatalmas orosz birodalmat ebben a szellemben csakis egy olyan oligarchia tarthatta együtt, amely a cár misztikus atya-személyiségét korlátlan hatalommal, erős katonai, rendőri és titkos ellenforradalmi erőkkel fogta össze.

Az ostoba és gyönge II. Miklós cár, aki neveltetésénél fogva szentül hitt trónjának méltóságában és istentől rendelt hatalmában, személyében mélységesen sértettnek érezte magát, amikor 1905 elején váratlanul mindenütt felkelések robbantak ki a birodalomban, Vlagyivosztoktól Varsóig, a Krím-félszigettől Szentpétervárig. A Gapon pópa által januárban a Téli Palota elé vezetett menet sorsának szörnyű hírét (a békés tüntetők közül vagy ötszázat lemészároltak) nyomon követték a példátlan méretű távol-keleti katasztrófák hírei, sok tízezer katona és egész fegyver- meg lőszerraktárak elvesztéséről. A szokottnál is zordabb tél köszöntött be, s amikor a küszöbönálló kormányválság miatt hirtelen felfüggesztették a további fegyverrendeléseket, százezrek kerültek az utcára; ráadásul éppen akkor, amikor a leghidegebbre fordult az idő, és súlyos élelmiszerhiány támadt. 1904. december 28-án a mandzsúriai orosz katonai hatalom döntő láncszeme és egyetlen jelentősebb keleti hadikikötője, a régóta ostromlott Port Artur is kapitulált, mégpedig rendkívül megalázó körülmények között. Ezzel azonban még nem telt be a pohár. A japánok rohamosan nyomultak előre a szárazföldön, májusban pedig szinte egy szálig megsemmisítették azt a csatahajókból, cirkálókból és torpedónaszádokból összetá-

kolt, hatalmas, rosszul felszerelt flottát, amelyet egy utolsó, kétségbeesett kísérletként, mindent egy kockára téve parancsoltak a Balti-tengerről, a fél világot is körülhajózva, a Távol-Keletre. A csuzimai katasztrófa végre meggyőzte az orosz kormányt arról, hogy a mérhetetlen összegeket felemésztő, amellett eredménytelen hadjárat immár teljesen céltalan.

Az egyszerű emberek, ha kezdetben egyáltalában hittek is volna a győzelemben, már régen kiábrándultak a terhes, fölösleges és véres háborúból. A csuzimai vereség napjaiban, még jóval az 1905 augusztusi portsmouth-i békeszerződés előtt, a munkások az egész orosz birodalomban tömegméretű harcba kezdtek életkörülményeik megjavításáért és szabadságuk kivívásáért. A legkisebb városoktól egészen a fővárosig szinte mindenütt léteztek forradalmi sejtek, készen arra, hogy sztrájkokat és felvonulásokat szervezzenek és felkeléseket robbantsanak ki.

*

Odessza szinte semmit sem érzett azokból a sztrájkokból és zavargásokból, amelyeknek hullámai a Téli Palota előtti öldöklést követően elborították a többi várost. Noha a kikötővárosban uralkodó munkakörülményeket távolról sem nevezhetjük kielégítőnek, és a nem szakképzett, szegény sorsú munkásság rétegeit iszonyú nyomor és elkeseredés kínozta, a forradalmi vezetők Odesszában nem hivatkozhattak arra a végső kétségbeesésre és éhínségre, amely az északabbra fekvő nagyvárosokban és ipartelepüléseken lett úrrá, ahol a tüntetések, a szabad ég alatt rendezett tömeggyűlések és a jól szervezett sztrájkok arra vezettek, hogy a tömegek nap nap után

összecsaptak a rendőrséggel, ahol bombák robbantak, és napirenden voltak az utcai harcok.

Február első heteitől fogva azonban Odesszában is gyorsan változni kezdett a helyzet. „A Szociáldemokrata Párt helyi szervezeteinek kezdetben nem sikerült felkelésre bírniuk a népet, a gazdasági körülmények alakulása azonban hamarosan kedvezőbb talajt teremtett az agitáció számára" — írta az odesszai egyetem egy volt hallgatója*. Az odesszai egyetemen működött egyébként az egyik legtevékenyebb és legsikeresebb szociáldemokrata sejt. „Noha a munkások üggyel-bajjal még előteremthették a legszükségesebbet, soraikban nagy volt a nyugtalanság, s egyre inkább tartottak attól, hogy a gyárak teljesen leállnak. A munkáltatók mind rövidebbre korlátozták a munkanapot, s ennek megfelelően csökkentették a béreket is. Sok gyárat, amely már alig győzte fenntartási költségeit, be is zártak."

Április 21-én robbant ki a dokkokban az első nagyszabású sztrájk; a bundisták** meg a szociáldemokraták itt összpontosították tevékenységüket, mert agitációjuk számára különösen kedvező körülményekre találtak. Az Orosz Gőzhajózási Társaság matrózai tömegesen szüntették be a munkát, s nyomban követték példájukat az Orosz Szállítmányozási Társaság és a Duna Társaság munkásai. Haditengerészeti egységeket vezényeltek ki a sztrájkolók munkájának elvégzésére, a katonák azonban csak a legfontosabb és a legromlandóbb áruk kirakodását tudták végrehajtani. Ezután a jól szervezett pékmunkások léptek sztrájkba, emberségesebb béreket, jobb munkafeltételeket, többek között a hétnapos munkahét

* *Konsztantyin Feldmann:* The Revolt of the Potemkin. (A Potyomkin felkelése.) Angolra fordította: Constance Garnett. [London] 1908.

** Lásd lábjegyzetünket a 66. oldalon. — *Szerk.*

megszüntetését és annak a rendelkezésnek az eltörlését követelve, melynek értelmében az üzem területén, a munkaadók által bérbe adott szállásokon kellett aludniuk. Nem maradtak el mögöttük a szabók, a cipészek, a nyomdászok és a vágóhídi munkások sem. A rendőrséget most már nyugtalanította a szélesedő válság és a gyári munkások látható elégedetlensége, ezért maga a rendőrség lépett közbe a munkáltatóknál, hogy egyezzenek meg a sztrájkolókkal. Az agitátorok nyomban kiaknázták a tőkések gyors kapitulációját: fokozták erőfeszítéseiket, és megmagyarázták a munkásoknak, hogy helyzetük erősödik, ha közösen lépnek fel. Az iparban június 12-én, Pereszipben érték el első sikerüket: aimkor a jutagyári munkások léptek sztrájkba, s még ugyanaznap került sor az első erőszakos cselekményre is: egy küldöttgyűlés tagjait a rendőrség letartóztatta.

Az események menete most már egyre gyorsabbá lett; minden újabb munkanélkülivel, minden ingerült szóval, a munkáltatókkal való minden egyes szembeszállással erősödött az érlelődő forradalom pozíciója. Az északról befutó vonatokat a külvárosokban feltartóztatták a munkások és asszonyaik, a mozdonyok kazánját vízzel fojtották el, a síneket feltépték. Hatalmas tüntető menet indult a rendőrőrszoba felé, ahol a küldötteket fogva tartották; a tüntetők a foglyok azonnali szabadlábra helyczését követelték, és amikor a rendőrség gyorsan kapitulált, a tömeg a Varsaviankát, a híres lengyel munkásindulót énekelve, diadalmenetben vonult vissza a külvárosba. Június 25-én beszüntették a munkát a vasmunkások, a pamutgyáriak és a vasutasok, majd a különféle forradalmi pártok megegyeztek abban, hogy június 27-ére általános sztrájkot hirdetnek a városban.

Kohanov tábornoknak, a város katonai kormányzójának és főparancsnokának egy kozák ezred, nagyszámú,

jól felfegyverzett rendőri karhatalom, továbbá Tiraszpolban, Belciben, Benderiben és Jekatyerinoszlavban* állomásozó három ezrednyi tartalék állt rendelkezésére, de szükség esetén még egy további dandárt is bevethetett. Az általános helyzet és a lázadás szervezettsége láttán Kohanov nyugtalankodni kezdett, ezért első lépésként nyomást gyakorolt a munkaadókra, hívják össze tanácskozásra az iparfelügyelőket és tárgyalják meg velük a munkások bérének, munkakörülményeinek és a munkásság egyik döntő követelésének, a kilencórás munkanapnak a kérdéseit. A helyzet azonban válságosabb volt, és sürgősebb intézkedéseket követelt, mint ahogyan a tábornok képzelte volna. A polgári engedetlenség szinte órákon belül nyílt lázadásba csapott át. Június 26-án reggel a Gena Művek és a pereszipi Hoehn ekegyár előtt több mint ötszáz munkás verődött össze, hogy tiltakozó menetben vonuljon végig a városon. Kohanov jó előre értesült a tüntetésről, és egy kozák szotnyával, vagyis századdal megerősített fegyveres rendőrcsapatot vezényelt a gyárakhoz. Egyetlen beszéd sem hangzott el, a rendőrség máris közbelépett: egy lovas kapitány ugratott a munkások elé, és elrendelte, hogy oszoljanak szét a harmadik trombitajelre, vagy viselniük kell a következményeket.

A munkások látták, hogy a kapitány mögött provokatív módon felsorakozik a revolverrel és karddal felfegyverzett lovasrendőrség, távolabb pedig, az utca végén, ott sorakoztak már a makulátlan fehér zubbonyos, ellenzős sapkás, fekete buggyos nadrágos, magas szárú fekete csizmás kozákok. Az ellenállás csak vérontásra vezethetett. A munkások zöme már hátrálni kezdett, amikor a második trombitajelnél egy közeli ház ablakából lövés

* Ma: Dnyepropetrovszk. — *Szerk.*

dördült, és egy kozák tiszt sebesülten zuhant le lováról.

Az ismeretlen forradalmár által leadott egyetlen lövés éppen olyan váratlanul és drámaian vetett végett Odesszában a „törvényes" rendnek és fegyelemnek, mint ahogyan huszonnégy órával később Vakulencsuk egyetlen puskalövése megdöntötte a tisztek uralmát á „Potyomkin" fedélzetén.

A kozákok pillanatokon belül sebes ügetésben nyomultak előre parancsnokuk megbosszulására, vágtából tüzeltek, majd kardot rántva támadtak a futva menekülő munkásokra. A fegyveres rendőrök által támogatott első roham is elegendő lett volna a tüntetés perceken belüli szétverésére, hiszen máris rengeteg fegyvertelen sebesült hevert a kövezeten. Ekkor még a megtorlás és terror eszközével vérbe lehetett volna fojtani a felkelést, ha nem lépnek közbe a hős munkásfeleségek, akik eddig a háttérben húzódtak meg, most azonban tüzelték embereiket, ragadjanak köveket, lendüljenek ellentámadásba, s álljanak bosszút meggyilkolt társaikért. Talán magukat az asszonyokat is meglepte, milyen hatásuk volt gúnyolódó és bátorító kiáltásaiknak. „Csak úgy záporoztak a kövek a kozákokra — számolt be később egy szemtanú —, és a kemény doni harcosok meginogtak. sarkon fordultak, és inuk szakadtából menekültek, nyomukban az őket üldöző munkásokkal. A munkások diadalittasan ünnepelték győzelmüket. Akadtak, akik tovább üldözték a kozákokat, mások barikádokat kezdtek emelni: felborítottak két villamoskocsit és néhány kordét... Ekkor már egész Pereszip fegyverre kelt, mi pedig gyűlésre hívtuk a tömeget. Az egész városból ezrével özönlöttek a munkások a gyűlésre... Első ízben voltam tanúja a munkásszolidaritás és a dolgozók testvériessége ilyen hatalmas és méltóságteljes megnyilvánulásának."

Június 26-án, hétfőn délután Odesszában megszűnt a rendezett polgári élet, s másnap reggelre a helyzet annyira fenyegetővé vált, hogy Kohanov statáriumot hirdetett. Egész éjjel őrjáratok cirkáltak az utcákon, a legfontosabb középületek elé őrséget állítottak, és az egész városban az alábbi figyelmeztető plakátot ragasztották ki: „A katonaság és a lakosság tegnapi összeütközése során két munkás meghalt, három megsebesült. A további szerencsétlenségek elkerülésére a kormányzó felszólítja a békés polgárokat, ne csatlakozzanak a munkástömegekhez!"

Már ebből is kiviláglott, hogy a hatóságok tisztában voltak azzal, óhatatlanul további tüntetésekre számíthatnak, s mivel minden felvonulást betiltottak, további vérontással számoltak. A legfontosabbnak azonban azt tartották, hogy megakadályozzák a társadalmi osztályok összefogását. Kohanov bizonyára bízott benne, hogy a rendelkezésére álló rendőrökkel és kozákokkal leverheti a munkásokat és asszonyaikat, de ha a polgárság liberális és értelmiségi elemei is bekapcsolódnak a mozgalomba, egész Ukrajnát lángba boríthatja a polgárháború.

Az első lövések délelőtt tizenegy órakor dördültek el: a katonaság tüzet nyitott a városi vízművek dolgozóit sztrájkra buzdító munkáscsoportra. A szórványos lövöldözés egészen kora délutánig tartott; ekkor már határozott körvonalakat kezdett ölteni a felkelés; a munkások feleségükkel, sőt gyermekeikkel, kisebb csoportokban vonultak a városközpont felé. Útközben egyre nagyobb emberfolyammá duzzadt a tömeg, s végül vagy tucatnyi irányból áramlottak a Preobrazsenszkij utcába, az odesszai Champs-Elysées-re.

A lovas rendőrök és a kozákok fel-alá nyargaltak a városban, megkísérelték visszaszorítani a tüntetőket; néha vad menekülésre kényszerítették őket, ilyenkor a nép

hanyatt-homlok rohant vissza az utcákban és a sikátorokban, máskor viszont a tömeg kőzáport zúdított a kozákokra, és furkósbottal támadt rájuk, ilyenkor viszont a kozákok kényszerültek futásra. Az Uszpenszkaja és a Mescsanszkaja utcákban rövid összecsapásokra került sor. A tömeg lekergette a villamosokról az utasokat, felborította a kocsikat, és a felbontott úttest köveiből sietve barikádokat emelt; a sortüzekre dacos kiáltások, kőzápor és szórványos revolverlövések válaszoltak. Késő délutánra az Alekszandrovszkij sugárutat, a Richelieu és a Preobrazsenszkij utcákat kiáltozó, ujjongó tömegek lepték el, s egyre újabb csoportok áradtak a belváros felé a dokknegyedekből és a város ipari peremkerületeiből. Amikor magasba csapott a hangulat, kirakatokat zúztak be, a tömeg puszta lendülete és ereje láttán a villamosok, az omnibuszok, a fiákerek, a hintók és a szekerek is kitértek előlük.

A cárizmus erői azonban továbbra is érintetlenek voltak, zsoldosaik ott köröztek puskásan-kardosan a tömeg körül, hatalmas erőforrásokra támaszkodtak — ott állt mögöttük az abszolút hatalom. A zendülők bezúzhatták a Crédit Lyonnais és vagy száz hivatal, bolt és magánház ablakait, de a városháza, a kormányzói palota, a katonai parancsnokság, a bíróság és a kaszárnyák előtt továbbra is ott állt az őrség, ezeken a helyeken nem ingott meg az államhatalom.

A kora esti órákban a dagály kezdett visszahúzódni, a sok tízezres tömeg visszafelé áramlott, időnként megtorpant, hogy megéljenezzen egy népszónokot, segítséget nyújtson egy-egy sebesültnek, ímmel-ámmal bezúzzon egy ablakot, majd gyors futásnak eredjen a közeledő őrjárat láttán — az irány azonban csalhatatlanul a fabódés külvárosi otthon volt. Az emberek nem éreztek jóleső elégtételt vagy diadalmámort a kivívott eredmények

láttán; az elkeseredés, a céltalanság, az elszenvedett veszteségek fölött érzett düh lett úrrá rajtuk.

Mit remélhettek a munkások fegyver hiányában? Holnapra nem lesz sem munka, sem élelem, sem perspektíva. A külvárosokban gyötrő kétségbeesés uralkodott: a munkások egyedül a forradalomban látták a kiutat, de semmiféle eszközük sem volt az önkényuralom megdöntésére. „Mindenütt fegyvert követeltek — írja Feldmann erről az estéről —, s úgy érezték, ha a szociáldemokraták nem tudnak eleget tenni ennek a követelésnek, a tömegek elfordulnak tőlük, a sztrájk pedig összeomlik." 1905-ben szerte az országban ugyanezzel a dilemmával kellett szembenézniük a forradalmi sejteknek, amelyeknek mindenük megvolt a forradalom kirobbantására, kivéve a létfontosságú, a katalitikus kelléket — a fegyvert. A kormányzat korlátlan hatalommal rendelkezett: bevethette a kitűnően felszerelt és szemmel láthatólag cárhű gyalogos, lovas- és tüzérezredeket, valamint a kozákokat. A felkelőknek mindent egybevetve is alig néhány száz revolverük és mindössze néhány tucat puskájuk volt s természetesen sok házilag készített bombájuk, de a bombákkal nem sokra mehettek, legfeljebb néhány merényletet követhettek el. Ezen a napon este tíz órakor, amikor a Székesegyház téren éppen le akarták tartóztatni, egy fiatal zsidó fiú derekára kötött bombát robbantott fel. A hatalmas robbanást az egész városban hallották; a bomba a fiút, a rendőrt és egy véletlenül arra kocsikázó, dr. Spivak nevű embert darabokra tépett.

Az addig eltelt tizenkét órában több mint egy tucat kozák és rendőr esett el, a munkások vesztesége pedig több százra rúgott, a forradalom ügye azonban nem haladt előre, a helyi kormányzatot nem lehetett fegyverek

nélkül megdönteni. A bombák és a torlaszok önmagukban nem dönthették el a harcot.

Este nyolc órakor a városból megfigyelték, hogy egy torpedónaszád kíséretében csatahajó fut be az öbölbe. A Nyikolajevszkij körút alatti rakparton hazafelé igyekvő dokkmunkások között akadt néhány jól tájékozott, aki fölismerte a „Knyaz Potyomkin Tavricseszkij"-t, a cári orosz hadiflotta legnagyobb egységét. A tizenkét és hathüvelykes ágyúkkal felszerelt hatalmas páncélos Grigorij Alekszandrovics Potyomkin hercegről, Nagy Katalin kegyencéről, a kegyetlenségéről hírhedt főminiszterről kapta nevét. A dokkmunkások bizonyára azt hitték, hogy az erőszak és rombolás napjáért villámgyorsan és iszonyú erővel megérkezett a bosszú. A páncélos a várostól négy mérföldre vetett horgonyt. A szürkületben nem lehetett látni, hogy a csatahajó árbocán és tatján nem a Szent András-keresztes zászlót, hanem a vörös lobogót lengeti a szél.

3

A „POTYOMKIN" HADAT ÜZEN A CÁRNAK

A fél óra hosszat tartó zendülés során a „Potyomkin" hét tisztje vesztette életét, a tizenegy életben maradt közül pedig többen megsebesültek, Vahtin hadnagy súlyosan.

Az alacsony, sápadt arcú, kopasz, gondosan öltözködő. mindenkor szomorú Golenkótól, Szmirnov hajóorvos beosztottjától a legénység egy cseppet sem tartott; semmiféle tiszteletet sem tudott kivívni magának, nevetséges figurának tekintették. Ez a „jellegzetesen hiú nemes úr" (hogy Feldmann szavaival éljünk), elhatározta, a felkelők pártjára áll, mint mondta, azért, mert „kötelességemnek tartom, hogy orvosi kezelésben részesítsem az önök és a tisztek sebesültjeit és betegeit". A példáját követő másik három tiszt indokai kevésbé látszottak egyértelműnek. Alekszejev hadnagy már korábban kijelentette, hogy „mindig is az ő oldalukon állt"; a két gépésztiszt pedig olyan készségesen állt rá Matyusenko javaslatára, hogy maradjon a helyén és irányítsa a gépház legénységének munkáját, hogy erre csak két magyarázat lehetséges: vagy nem merték visszautasítani az ajánlatot, vagy valóban rokonszenveztek a zendülőkkel. Egyikük, Kovalenko hadnagy, megnyerő arcú, szőke üstökű, vidám fiatalember, akitől soha senki sem hallott egyetlen haragos szót sem; a másik, Kaluzsnij tengerészkadét, az átlagosnál alacsonyabb növésű, gyönge alkatú hadapród, aki idegileg összeroppant az események súlya alatt. A lázadást túlélt többi tisztet erős őrizet alatt egy kabinba zárták; ide hozták Klodt hadna-

gyot és két kadétját is, miközben odafent fölmosták a fedélzeteket és helyreállították a rendet. Jövőjüket illetően még nem döntöttek, de úgy látszott, életük, legalábbis pillanatnyilag, nem forog veszélyben.

A forradalom első gyümölcseit ízlelgető legénység számára a demokrácia uralmának kezdetét az jelezte, amikor Matyusenko összehívta a matrózokat a „Potyomkin" tatfedélzetére, és hosszú beszédben — számos beszéde közül az elsőben — ismertette velük, hogy a legfontosabb, amit valamennyiüknek szem előtt kell tartaniuk: a fegyelem. Matyusenkóban sajátosan keveredett a romantikus és a realista; legerősebb oldala a szónoki készség volt. Az adott pillanatban a matrózok túlnyomó többsége annyira túlfeszített idegállapotban volt, érzésvilágukat olyannyira a diadalmámor, tettük súlyának átérzése, azután a kiontott vér fölötti döbbenet keveréke jellemezte, hogy kábult lelkesedésükben akár az orosz síkságokon át egészen a Kreml faláig követték volna vezetőiket. Matyusenko azonban fölismerte, hogy ütött a józanság órája, s meg kell értetnie a matrózokkal, voltaképpen milyen helyzetbe is kerültek.

Éppen ezért, ugyanarról a járgányról, amelyről alig egy órával azelőtt a hajó kapitánya, majd első tisztje szónokolt, megmagyarázta nekik, hogy most, a gyűlölt tisztek uralmának megdöntése után, amikor a csatahajó „a nép tulajdona lett", az első követelmény a rend és a szervezettség fenntartása. Többször is az „elvtársak" megszólítást használta, és jó néhányszor éltette a dicsőséges forradalmat, a népszabadságot, majd hangsúlyozta, hogy meg kell semmisíteni az elnyomók hatalmát. Elég régen élt együtt ezekkel az egyszerű, tudatlan matrózokkal, semhogy a tudományos szocializmus érveit hozta volna fel, ezért tudatosan elkerülte az elméleti kérdéseket. Csakis a legegyszerűbb magyarázatot értet-

ték meg, s ezért Matyusenko — parányi, gesztikuláló, izgatott emberalak az arcok tengeréből kiemelkedő kis szigeten — egyrészt a rájuk leselkedő veszélyeket világította meg, másrészt azt a csodálatos jövőt, amelynek kivívása csakis rajtuk múlik; ehhez azonban egységesen kell dolgozniuk és harcolniuk.

— Egész Oroszország csak a jelre vár, hogy felkeljen és letépje a szolgaság láncait. Közel a nagy nap. A forradalom éppen a mi hajónkon tört ki. A fekete-tengeri hadiflotta többi hajója rövidesen csatlakozik hozzánk, s azután majd összefogunk szárazföldi testvéreinkkel — a gyárak munkásaival és a földeken robotoló parasztokkal. Máris kirobbant az országos felkelés: Besszarábiában és Ukrajnában fegyverre keltek a parasztok, Odesszában és Szevasztopolban sztrájkolnak a gyárak.

— Mienk a flotta leghatalmasabb, legkorszerűbb nehézlövegekkel felszerelt csatahajója. A „Potyomkin" győzelmesen veheti fel a harcot egész hadseregekkel. De tehetetlenek leszünk, ha nem őrizzük meg egységünket. Ezért kell fenntartanunk a fegyelmet. A zsarnokság soha többé nem térhet vissza a „Potyomkin"-ra, de kellenek férfiak, akik kiadják a parancsokat, kellenek férfiak, akik végrehajtják azokat, ha ki akarjuk vívni a győzelmet. Ezért hajóbizottságot kell alakítanunk . . .

— A bizottságnak teljhatalommal kell rendelkeznie — magyarázta tovább Matyusenko —, hiszen hatalom nélkül semmiféle irányítás sem képzelhető el. A bizottság felvilágosult formában alkalmazza majd a zendülést megelőző idők fegyelmét, s joga lesz letartóztatni és megbüntetni bármelyik matrózt, aki megszegi a haditengerészet régtől fogva érvényes szabályzatát. A bizottság ezenkívül felelős lesz a cári rezsim elleni intézkedésekért, tárgyalásokat folytathat a kormánnyal és valamennyi forradalmi szervezettel, végül pedig felel a hajó páncél-

szekrényében őrzött pénzért. A marxista elveknek megfelelően a bizottság ülései nyilvánosak lesznek, hiszen a „Knyaz Potyomkin Tavricseszkij" fedélzetén immár megszületett a nép demokráciája.

A bizottságot hozzáértő módon nyomban meg is választották. A javaslat szerint harminc tagot kellett választani; a gyors és hangos kiáltásokkal kísért jelölés után kézfelemeléssel a felkelés vezetőit választották a bizottság tagjaivá.

Matyusenko helyetteseinek a bizottság alelnökeiként Mikiskint és Dimcsenkót választották meg. Fjodor Mikiskin magas termetű, sovány, gondolataiba mélyedő forradalmár volt, Feldmann jellemzése szerint „inkább filozófus, semmint tengerész", kiváló szónok, akit legfőképpen a forradalom vallási és emberbaráti vonásai érdekeltek, noha szükség esetén nem habozott erőszakot alkalmazni, s „a felkelés egész ideje alatt mind a bizottságban, mind a legénység körében a legmerészebb rendszabályok mellett szállt síkra". Joszif Dimcsenko is forradalmár volt, csak éppen az a fajta álmodozó, akiből hiányzik a kezdeményezőkészség: lágyszívű és határozatlan, akit váratlanul ért a ráruházott vezető szerep, válságos helyzetekben pedig gyorsan elveszítette a fejét. Barátságos természetű, könnyen elérzékenyülő, széles vállú, izmos parasztember volt.

Matyusenko harmadik helyetteséül Vakulencsuk matrózt szemelték ki. Miközben azonban a „Potyomkin" legénysége a tatfedélzeten megtartotta első tömeggyűlését, Grigorij Vakulencsuk a betegszobában feküdt és haldokolt. Golenko doktor ápolta. Eszméletlenül feküdt, de a szemtanúk elbeszélése szerint, mihelyt a hajó elindult, egy pillanatra magához tért; felnyitotta szemét, és rápillantott az ágya köré gyűlt néhány barátjára.

— Mi van a hajóval? — kérdezte suttogva.

— Megbosszultunk, Vakulencsuk elvtárs — válaszolták társai. — Végeztünk a tisztekkel, a hajó a mienk.

— Jól van, akkor jól van — ezek voltak Grigorij Vakulencsuk, a „Potyomkin" mártírjának utolsó szavai.

*

A gyűlés feloszlása után a „Potyomkin" hajóbizottsága nyomban összeült a tengernagy pompásan berendezett szalonjában. A matrózok kényelmesen elhelyezkedtek a süppedő bőrdíványokon és fotelekben, a tengernagy borát itták, szivarjait szívták. Valamennyiükön optimizmus lett úrrá, tréfálkoztak az újonnan ízlelgetett kényelem fölött, mígnem Matyusenko rendre intette őket.

Nincs idő bolondozásra — közölte velük határozottan. Az állam törvényen kívül helyezte őket. A kormány minden cárhű katonát és tengerészt ellenük küld, s fel kell készülniük a szárazföldi és a tengeri támadásokra. Harcrakész állapotba kell helyezniük a hajót. A legsürgősebb az, hogy üzemanyagot szerezzenek a páncélos számára, azután ki kell egészíteni az élelmiszerkészleteket. Fel kell venniük a kapcsolatot a partvidék forradalmi elemeivel, s velük együtt kell harcolniuk a közös ügyért.

Mihelyt Matyusenko körvonalazta az általános irányelveket, áttért a gyakorlati részletkérdésekre: határozniuk kell a hajó útirányáról, kapitányt és tiszteket kell választaniuk. A készletek feltöltésére csupán Nyikolajev, Szevasztopol, Batum és Odessza kikötője látszott alkalmasnak. Akadt ugyan jó néhány kisebb kikötő és halászkikötő is, de ezekben nyilván csak egy-két napra elegendő szén- és élelemraktárakat találhatnak. Az említett nagyobb kikötők közül az első három haditengerészeti támaszpont volt, s amíg nem szereznek biztos

értesülést a nagy flottalázadás kirobbanásáról, okosabb elkerülni az összeütközést más egységekkel és a partmenti ütegekkel. Nyilvánvalóan Odessza látszott a legalkalmasabb támaszpontnak. Az odesszai sztrájkokról és zavargásokról már a „Potyomkin" Szevasztopolból történt kifutása előtt is sok szó esett, s minden forradalmi sejt értesült róla, hogy a városban küszöbön áll az általános sztrájk. Noha a környéken nyilván erős kozák és más katonai egységek tartózkodtak, a zendülők bizonyosan számíthattak Odessza nagy létszámú munkásságának támogatására. Egész Dél-Oroszországban kétségkívül Odessza volt a legalkalmasabb nagyváros a forradalom kirobbantására. Elhatározták hát, hogy a „Potyomkin" befut Odessza kikötőjébe, és hadat üzen a cári rendszernek.

Nehezebb volt dönteni a hajót irányító és csatába vezető tisztek megválasztásáról, erről a kérdésről hosszú vita kerekedett a bizottság tagjai között. A nehézségek főképpen lélektani természetűek voltak. Igaz, hogy az átlagos, egyszerű, írástudatlan matrózok elégedetlensége oly nagy volt, hogy minden sikerrel kecsegtető, életkörülményeik megjavítását célzó felkelést támogattak, de vérükké vált a szolgálati szabályzat, beléjük sulykolták az elöljárók iránti tiszteletet. Az a tudat, hogy most váll-lap nélküli, matrózruhás parancsnokok vezetik őket, olyan emberek, akikkel hónapokon, sőt néha hosszú éveken át egyenlő felekként osztoztak jóban-rosszban, a bizonytalanság érzetét keltette volna bennük. A hajók mindennapi élete a hagyományok és a rang bonyolult struktúrája alapján zajlik, Afanaszij Matyusenkónak pedig volt annyi ítélőképessége, hogy fölismerje: ha a „Potyomkin" fegyelmezett és ütőképes harci egységként akar tevékenykedni, meg kell őrizni valamiféle tekintélyi elvet. A ranggal járó hatalom — miután a csatahajó

immár népi tulajdon — nem a félelmen, hanem a helyes értelemben vett tekintélytiszteleten alapulna. Már csak a célszerűség szempontjából is ajánlatosnak látszott tehát, hogy a fedélzetmesterek, a káplárok és az altisztek tartsák meg rangjukat, a hajó irányítását pedig egy tiszt vegye át.

A bizottság ezért egyhangúlag úgy döntött, meghagyja Kovalenko és Kaluzsnij mérnöktiszteket a gépház parancsnoki funkciójában, a hajó kapitányává pedig Alekszejev hadnagyot nevezi ki. A kapitány a bizottság felügyelete alatt működik, első tisztje pedig Murszak fedélzetmester lesz. Később Alekszejev azt állította, rákényszerítették a kinevezést, kezdettől fogva csak a fegyverek erejének engedelmeskedett, minthogy azonban számos alkalommal módja nyílott volna a szökésre, állítása valószínűtlennek tűnik. Akárhogyan volt is, Alekszejev csupán báb-parancsnok volt, a törvényes hatalom jelképe, aki Matyusenkónak és helyetteseinek parancsait teljesítette, s akit a kritikus pillanatokban figyelembe sem vettek.

*

Miközben a „Potyomkin" megtette rövid útját Odesszáig, jó néhány matróz nyilván elgondolkodott azon, vajon nem túlságosan csekélyek-e a felkelés közvetlen előnyei? A régi munkacsapatok és osztagok a régi altisztek vezetése alatt maradtak, megtartották a régi időbeosztást, változatlanul érvényben hagyták a fegyelmi szabályzatot, amelynek megsértése ugyanolyan büntetéssel járt, mint azelőtt. Matyusenko pedig, délutáni szereplése alapján ítélve, jóval keményebb kezű és félelmetesebb parancsnok Golikov kapitánynál.

Aznap este azonban sem a csüggedés, sem a jövőtől

való rettegés nem mutatkozott a legénységi szállásokon. A matrózok külön vodka-porciót kaptak, és a szokásosnál is többet daloltak meg tréfálkoztak. Ahhoz képest azonban, milyen történelmi jelentőségű tettet vittek végbe aznap, az ünneplés józan keretek között maradt.

Odesszában éppen kigyúltak az utcai lámpák, amikor kelet felől feltűnt a „Potyomkin", nyomában az engedelmességre kényszerített N 267 torpedónaszáddal; a csatahajó legénysége a szürkületben, halvány fénycsíkként pillantotta meg a dombok lankáin elterülő várost. Holnap partra szállnak. A matrózok különbözőképpen reagáltak erre a kilátásra: a szenvedélyesebb forradalmárok diadalmas rohamnak képzelték, puskaropogással kísért élethalálharcnak, és arra számítottak, hogy a győzelmes támadás után összefognak elvtársaikkal és diadalmenetben törnek előre, egészen a forradalomig. Matyusenko és Mikiskin számára, akik oly régen tevékenykedtek már sejtvezetőkként a hadiflottában, bizonyára megindító élményt, vágyaik beteljesedését jelentette, hogy saját csatahajójukon vethettek horgonyt Odessza előtt. Most már nem lehetett visszalépni: elkötelezték magukat a felkelés mellett, vállalták nagyszerű lehetőségeit és bizonytalan eredményét.

Sohasem fogjuk megtudni, hányan lehettek, akik lelkük mélyén nem helyeselték a felkelést, s megborzadtak, amikor látták, merre sodorják őket az események, hogyan dőlnek meg a tekintélyuralom pillérei. Feltehető azonban, hogy ezek száma sem volt jelentéktelen, talán a 700 főnyi legénység egyharmada így gondolkodott. Befolyásuk később mindig érvényesült a hajón, s végül döntő módon hatott az eseményekre. Ezek a matrózok riadalmat érezhettek az előttük álló események láttán: partraszállás, összefogás az odesszai sztrájkolókkal és forradalom egész Ukrajnában.

Amikor június 27-én este tíz órakor a „Potyomkin" horgonyt vetett a kikötő bejárata előtti széles öbölben, a legénységben a félelem, a diadal, a beteljesülés, az izgatott várakozás érzése keveredett.

Különös véletlen folytán az a fiatalember, akire a legnagyobb szerep várt a „Potyomkin" zendülése utáni eseményekben, szinte utolsóként tudta meg, hogy a csatahajó horgonyt vetett Odessza előtt. Konsztantyin Feldmann egyetemi hallgató, az egyetem erős szociáldemokrata sejtjének vezetője volt. Előző este munkásruhában járt Pereszipben, s tanúja volt, milyen keserű hangulatban, milyen reményvesztetten áramlottak vissza a munkások a belvárosi tüntetésről. „Mit tartogat számunkra a holnap?" — írta később erről az estéről, a válság és a bizonytalanság óráiról. „Aznap este mindannyian ezzel a kérdéssel tértünk nyugovóra, és senki sem találta meg a választ."

Másnap reggel a munkásruhát viselő Feldmann elhagyta albérleti szobáját, és tíz órakor elindult egy diáktársa lakására. Végighaladt a város fő útvonalain. A Nyikolajevszkij körút meg a Richelieu lépcső felé tartott, s elhaladt Richelieu herceg, a híres francia emigráns szobra előtt. Richelieu 1803-ban Odessza kormányzója lett, nem kis részben neki köszönhette nagyságát, fejlődését és jelentős kikötővé növekedését Odessza. Feldmannt meglepte, hogy az előző napi hatástalan tüntetések és tiltakozó gyűlések ellenére ismét megteltek az utcák sztrájkolókkal és a kíváncsiak tömegével, sőt valamiféle újszerű izgalmat is érzett, mintha a válság csúcspontja közelednék.

Csak barátja lakásán hallotta a meglepő hírt, hogy előző este egy csatahajó meg egy torpedónaszád futott be az öbölbe, s amikor megvirradt, mindenki láthatta, hogy a két hajón vörös zászló lobog. Feldmann gyorsan ma-

gára kapta diákruháját, és lerohant a Nyikolajevszkij körútra, ahonnan megpillantotta a távolban a csatahajó sötét körvonalait.

„Némán, elfojtott izgalommal meredtem erre a csodálatos jelenésre — írja Feldmann. — De nem volt sok időm az ácsorgásra — a kikötőbe kellett sietnem, hogy befejezzem a megkezdett munkát. Végre-valahára megvívhattuk a nagy csatát... s annak a katonának a boldogságával, aki a visszavonulás pillanatában váratlanul megpillantja az előrenyomuló hatalmas felmentő sereget, lerohantam a lépcsőn a kikötőbe."

Feldmannt hatalmas tömeg előzte meg. Amint lenézett a lépcsősoron, sokezres tömeget látott, amely megtöltötte a macskaköves, széles rakpartot, s legsűrűbben a kikötői rakpart, a Richelieu lépcső lábánál álló szürke háromszög alakú ponyva körül hullámzott, amelyet négy feltűzött szuronyú matróz őrzött.

A matrózok meglepő helyet és időt választottak arra, hogy felüssenek egy sátrat.

*

Június 28-án este C. S. Smith, odesszai brit főkonzul az alábbi rejtjeltáviratot küldte a külügyminisztériumnak: „»Potyomkin« csatahajó tegnap este befutott. Legénység fellázadt, mert egy tiszt lelőtt egy matrózt. Három kivételével megöltek valamennyi tisztet; a három nyilvánvaló szimpatizáns.* Partra tették a tengerész holttestét. A holttest előtt lázító beszédeket tartanak a »Szabadság!«-ot kiáltozó tömegnek. A hatóságok nem mernek sem karhatalmat kivezényelni, sem közbelépni, mert ez esetben a város lövetésével fenyegetőznek. A

* Ez természetesen túlzásnak bizonyult.

hajó szenet és élelmiszert vesz fel, bőkezűen fizetnek mindenért. Állítólag a flotta többi egysége is fellázadt, és közeledik a városhoz."

A brit Lloyd Társaság nyomban értesült a kialakult helyzetről, és figyelmeztette a veszélyre mindazokat a hajózási társaságokat, amelyek hajói a Fekete-tengeren tartózkodtak, vagy éppen arra készültek, hogy áthaladjanak a Boszporuszon.

A „Potyomkin" hajóbizottsága szinte egész éjjel ülésezett, hogy programot dolgozzon ki másnap reggelre — június 28-ra. A következő határozatokat hozták:

1. Megbízottakat küldenek partra, hogy készletek vásárlásáról tárgyaljanak.

2. Szenet szereznek a hajó tárolóhelyiségeinek feltöltésére.

3. Partra teszik Grigorij Vakulencsuk holttestét, felravatalozzák, feliratot helyeznek el mellette, hogy a város dolgozó lakosságával közöljék a történteket.

4. Közleményt adnak ki, amelyben ismertetik az előző nap délután a Tendra-öbölben lezajlott eseményeket.

5. Felhívást bocsátanak ki Odessza népéhez, a kozák ezredhez és a francia konzulhoz.

6. Kapcsolatot teremtenek a város szociáldemokrata szervezeteivel.

Parancsot adtak az altiszteknek, sürgősen gondoskodjanak a határozatok végrehajtásáról, hiszen az első napon sokféle dolgot kellett elintézni, s most, hogy a zendülés híre bizonyára eljutott már Szevasztopolba Krieger altengernagyhoz, ellenrendszabályokkal is számolhattak.

Mihelyt felvirradt, vízre bocsátottak egy csónakot, és egy tengerészcsapat a dokkok irányában a kikötőbe evezett. Az utasítás úgy szólt, hogy nem szabad készleteket lefoglalniuk. A felvásárlást az előírásoknak megfelelően kell lebonyolítani, a hivatalos igénylést a cári orosz ha-

diflotta, sőt maga Miklós cár nevében állították ki. A fizetés nem okozott problémát: a hajó páncélszekrényében csaknem 24 000 rubelt találtak (ez körülbelül 2400 font sterlingnek felelt meg), a vásárláshoz szükséges pénzt pedig a tengerészek magukkal vitték a csónakban.

Egy óra múlva, ünnepélyes csendben, a betegszobából a fedélzetre szállították Grigorij Vakulencsuk holttestét, majd leengedték egy csónakba. A koporsó fedelét leemelték, Vakulencsuk kezét összekulcsolták a mellén, a halott arcán a mártírok békés, nyugodt kifejezése ült. Zubbonyára az Odessza munkásaihoz szóló üzenetet erősítették:

„Grigorij Vakulencsuk teteme fekszik előttetek, azé a tengerészé, akit a »Knyaz Potyomkin« első tisztje vadállati módon meggyilkolt, csupán azért, mert panaszkodott a romlott borscs miatt. Vessetek keresztet előtte és szóljatok így: »Béke poraira.« Bosszuljuk meg halálát elnyomóinkon! Halál rájuk! Éljen a szabadság!"

A díszőrség fegyveresen szállt partra, hogy visszaverhesse a rendőrség vagy a kozákok esetleges beavatkozását; vitorlaponyvát meg póznákat is vittek magukkal, hogy sátrat emeljenek. A matrózok parancsot kaptak, mindaddig el ne mozduljanak a ravatal mellől, amíg meg nem szervezik a temetést.

A csónak távozása után hamarosan újabb matrózcsoport indult útnak a dokkok felderítésére; jelentést kellett tenniük, mi a helyzet a szénraktárakban. A „Potyomkin" még lehorgonyozva is több tonna üzemanyagot fogyasztott naponta, maximális sebesség esetén pedig — márpedig mihelyt a hadiflotta kifut Szevasztopolból, bizonyára teljes sebességgel kell a hajónak haladnia — az üzemanyag-fogyasztás rendkívül nagy volt. Szerfölött fontos és sürgős volt tehát, hogy szénraktá-

rait színültig feltöltsék. Déltájban a felderítők jelentették, hogy a part mentén vesztegel a 160 tonnás „Esperance" szállítóhajó, félig megrakva szénnel. Nyomban útnak indították a torpedónaszádot, vontassa a „Potyomkin" mellé.

*

Június 28-a első órái céltudatos munkával teltek, a matrózok többsége kitűnő hangulatban volt. Aznap estére kimenőt, egy görbe estét — vagy csatát vártak. Megnövekedett önbizalmuk első mámorában, erejük tudatában bármelyik eshetőséggel szembenéztek volna.

A matrózok önbizalmát tükrözték azok a kiáltványok meg ultimátumok, amelyeket ugyanezen a reggelen egy másik osztag vitt magával a partra. „Felszólítunk minden kozákot és katonát, nyomban tegye le a fegyvert és egyesüljön Odessza munkásaival a közös ügyért vívott harcban!" — követelte a katonasághoz intézett ultimátum. „Le az önkényuralommal! Betelt szenvedéseink pohara, felszabadítjuk Odessza és egész Oroszország népét. Amennyiben ellenállásba ütköznénk, távozásra szólítunk fel minden békés polgárt, mert ágyúinkból tüzet nyitunk a városra." Ez — amint később az orosz kormány egy hivatalos közleményében elismerte — szabályos hadüzenetet jelentett.

A város lövetése — a sztrájkolók, az uralkodó osztályok tagjai, a közigazgatási tisztviselők és a katonák, egyszóval mindenki erről beszélt Odesszában, sőt a „Potyomkin" legénysége is csak erről vitatkozott június 28-ának kora hajnali óráitól fogva. Kohanov tábornoknak minden oka megvolt a riadalomra. A hadihajók ágyúinak tűzereje jóval megnőtt azóta, hogy a krími háború idején az egyesült brit és francia flotta egy íz-

ben ötletszerűen lőtte Odesszát. A „Potyomkin" orr- és tatpáncéltornyában elhelyezett négy tizenkét hüvelykes löveg a cári hadiflotta legkorszerűbb ágyútípusai közé tartozott, s minden tekintetben felvehette a versenyt bármely más hadiflotta fegyverzetével. A Néva-parti Obuhov ágyúgyárban előállított 40-es űrméretű lövegek hatótávolsága maximálisan 20 000 méter volt, a robbanó lövedékek súlya pedig hozzávetőlegesen 330 kilogramm. A pontos lőtávolság azonban ennél rövidebb volt. A „Potyomkin" tehát, lövegekként háromperces tűzgyorsasággal számolva, nehéz lövegeiből egy óra alatt körülbelül huszonöt tonna robbanóanyagot zúdíthatott Odesszára, s nagyjából ugyanennyit másodvonalbeli tizenhat darab hathüvelykes és tizennégy háromhüvelykes ágyújából. Ezenkívül lőtávolsága, tűzereje és manőverező készsége meghaladta a fekete-tengeri hadiflotta többi nagy egységéét.

Ennélfogva a hatóságok helyzetét rendkívül fenyegetőnek nevezhetjük. Oroszország leghatalmasabb pusztító fegyverei olyan felkelő csoport kezébe kerültek, amelynek tagjai már bebizonyították, hogy a végsőkig elszántak: először megölték vagy megsebesítették legtöbb tisztjüket, majd azzal fenyegetőztek, hogy ágyútűzzel semmisítik meg a birodalom negyedik legnagyobb városát. A helyzet még normális viszonyok között is szerfölött kényes lett volna; most azonban, amikor a parasztok, a gyári munkások, a bányászok, a hajógyári dolgozók és általában az ipari munkásság elért a fegyveres harc küszöbére, a helyzet valóban vészterhesnek látszott. A „Times" szentpétervári tudósítója azt táviratozta, hogy „a forradalommal nemcsak eshetőségként számolnak, hanem már a jelenlegi eseményekre is ezt a meghatározást alkalmazzák. Túlzás nélkül állíthatjuk — folytatta a tudósító —, hogy az odesszai lázadás jóval mélyebb hatást gya-

korolt az uralkodó osztályokra, mint a mandzsúriai vereségek és a balti flotta (csuzimai) pusztulása együttvéve."

A hadiflotta katasztrófája, a távol-keleti vereség elhárításának utolsó lehetőségére mért végzetes csapás, nemcsak a fegyveres erőkben, hanem a polgári lakosság körében is végsőkig fokozta a különböző forrásokból táplálkozó elkeseredést, és sok ezernyi faluban meg gyárban a forradalmi mozgalom javára billentette a mérleget. A csuzimai csatában elsüllyedt huszonhárom hadihajón csaknem ötezer tengerész vesztette életét; mivel pedig ezek jelentős részét a hatóságok „felforgató elemeknek" tekintették, akik korábban újra meg újra megkísérelték a zendülést, talán elmondhatjuk róluk, hogy nem haltak meg hiába, mert pontosan egy hónappal később Afanaszij Matyusenkónak sikerült az, amivel ők annyiszor kudarcot vallottak: a cári orosz hadiflotta egyik páncélos hajóiára vörös zászló került.

Szentpétervárott Miklós cár a „Potyomkin"-nak a hadsereghez intézett ultimátumára és Odessza lövetésének fenyegetésére a következő kezdetű ukázzal válaszolt: „A közbiztonság szavatolására, valamint az odesszai meg a város környéki rendzavarások letörésére szükségesnek találtuk a hadiállapot kihirdetését..."

MÁRTÍR A RAKPARTON

— Elvtársak, sok ezren gyűltünk össze, s egy sincs közöttünk, aki tovább tűrné a kormány elnyomását, vállalná a szolgaságot. Tengerészek, munkások, dokkmunkások! Hagyjátok el hajóitokat, munkapadjaitokat, vonuljunk együtt a városba! Puskával és a „Potyomkin" ágyúinak fedezetével kivívhatjuk szabadságunkat!

A. P. Brzsezovszkij odesszai szociáldemokrata, akivel „Kirill" néven még találkozunk, harsány hangon tettre buzdította a macskaköves rakparton körötte szorongó sokaságot, majd leugrott a ládáról.

A rakparton közszemlére kitett holttest még a késő délutáni órákban is a sztrájkolók és a bámészkodók érdeklődésének középpontjában állott. Egész délelőtt forrón tűzött a nap, de a tömeg szakadatlanul áramlott: voltak, akik kíváncsiságból jöttek, a legtöbben azonban kegyeletüket akarták leróni a tengerész előtt, aki életét áldozta a szabadságért. Az emberek pénzt hagytak a ravatalnál a temetési költségekre. Alig ismer a történelem még egy mártírt, aki előtt az emberek ennyire siettek volna leróni tiszteletüket.

— Meg sem lehetett mozdulni — mondta később Brzsezovszkij Matyusenkónak. — Mindenki a halottat akarta látni. Sokan, amikor a közelébe értek, levették kalapjukat, keresztet vetettek, földig hajoltak a terror és a zsarnokság áldozata előtt. Az asszonyok sírtak, és a nép halott harcosának kezét csókolgatták. Mindenfelől zokogás hallatszott, még sok férfi szemében is könny csillogott.

Amint azonban a forró nap előrehaladt az égen, a tisztelet és a gyász helyébe a harag és a megtorlás követelése lépett. Néhány tüzesebb szónok hordókat kerített, ezekre deszkát szögeztek, s az összetákolt emelvényekről tartották gyújtó hangú szónoklataikat a város különböző forradalmi szervezeteinek képviselői: a bundisták, a szociáldemokrata párt kisebbségi és többségi frakciójának szónokai, a Poale Cion* tagjai és az anarchisták. Pillanatnyilag félretettek minden pártellentétet, gyors egymásutánban határozatokat és akciófelhívásokat fogadtak el, miközben minden oldalról kiáltozás hallatszott, a tömeg szidalmazta a zsarnokokat és az elnyomókat, akiket azzal vádoltak, hogy éheztetik és agyondolgoztatják a népet. Előre ki nem számítható pillanatokban, az akciófelhívásokat követő, jelszavakat kiáltozó és sebtében összetákolt nyelű zászlókat lengető kisebb csoportok szakadtak ki a tömegből, majd elindultak a Richelieu lépcsőn, utat törve maguknak az újonnan érkező tüntetők sűrűjében, a belváros felé. Éppen olyan kevéssé volt meghatározott céljuk, mint az előző napi tömegtüntetés résztvevőinek, és nem számítva néhány pisztolyt, a tüntetők még mindig fegyvertelenek voltak. Ezúttal azonban tudták, hogy mögöttük áll egy csatahajó, és nem felejtették el, hogy a „Potyomkin" győzelmes matrózai támogatást ígértek nekik:

* Az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt (OSZDMP) kisebbségi frakciója természetesen a mensevikeknek, a többségi frakció a bolsevikoknak felel meg. A Bund teljes nevén Allgemeinen Jüdischen Arbeiterbund in Litauen, Polen und Russland — főként a cári Oroszország nyugati tartományaiban működő zsidó kiskereskedőket és kisiparosokat tömörítő kispolgári, opportunista szervezet volt, amely közel állt a mensevikekhez. A *Poale Cion* (Cion munkásai) 1897-ben fellépő zsidó munkáspárt, amely a lengyel cionista mozgalom soraiból alakult és 1916-ban csatlakozott a II. Internacionáléhoz. — *Szerk.*

a páncélos fekete tömege és ágyúcsövei kirajzolódtak a kikötő csendes vize fölött. Olyan szövetséges állt mellé jük, amely erősebb volt a csendőrség, a rendőrség, a kozákok és a katonaság egyesített erejénél. Rendezetlen csoportok özönlöttek a városba — olyan emberek, akik bíztak a „Potyomkin" erejében, s akiknek megszilárdult a forradalomba vetett hitük.

*

Odessza polgármestere gyorsan cselekedett, mihelyt megtudta, hogy a „Potyomkin" befutott a kikötőbe: az első reggeli vonattal elutazott Moszkva és Szentpétervár felé — miután üzenetet hagyott a városi tanácsnak —, hogy kötelessége személyesen tájékoztatni a kormányt a városban kialakult válságos helyzetről. Útközben, az egyik vasútállomásról táviratot intézett Odessza polgáraihoz, „esdekelve, hogy őrizzék meg nyugalmukat, és ne vegyenek részt a zavargásokban". Teendői — úgy látszik — annyira lefoglalták, hogy csak a válság leküzdése után tért vissza a fővárosból. A nehéz napokban tehát minden közigazgatási és katonai felelősség Kohanov tábornokra hárult.

Június 28-án a déli órákban a tábornokot egyre jobban nyugtalanította a rakparti helyzet. Olyan problémával kellett szembenéznie, amely páratlan volt a nagyvárosok szívében létesített katonai főparancsnokságok történetében: egymaga felelt 400 000 polgári személy életéért, ezeknek háromnegyed része sztrájkolt, tevékeny forradalmár volt, de legalábbis rokonszenvezett a hatalom megdöntésére törő pártok valamelyikével. Odesszában több mint huszonnégy órája megbénult az élet, szünetelt a kereskedelem, a közlekedés és minden néven nevezendő közigazgatási tevékenység — a kormányzat és

a karhatalom központi intézményei azonban még biztonságban voltak.

A tábornok szemében a közvetlen veszélyt természetesen a fenyegető polgárháború jelentette. Kohanov jól tudta, hogy a rendőrség vagy a kozákok, illetve a tüntetők közötti minden összeütközés, minden kardcsapás és lövés csak növeli a teljes zűrzavar és az általános vérfürdő veszélyét. Egyetlen sztrájkoló halála Pereszipben elegendő volt az általános sztrájk kirobbantására.

Felbolydult városok katonai kormányzói számtalanszor kerültek már olyan helyzetbe, hogy Kohanovhoz hasonlóan borotvaélen táncolva kellett tárgyalniuk. A „Potyomkin" váratlan beavatkozása azonban százszorosan kiélezte a helyzetet. Számtalan előre nem látható fordulattal kellett számolnia. Mikorra várható Krieger érkezése a flotta többi egységével? Mennyire vannak nyeregben a felkelők a csatahajón? Megkísérlik-e a partraszállást, vagy pedig előbb a parton felfegyverzik a sztrájkolókat? S mindenekelőtt, beváltják-e fenyegetésüket, és valóban lőni fogják a várost? Kohanov megborzadt, amikor az utóbbi lehetőségre gondolt. Nem csupán az ágyútűz miatti pusztítástól tartott, hanem attól az eshetőségtől is, hogy a páncélos hajónak már néhány sortüze is hallatlanul felkorbácsolja a munkások elszántságát és lelkesedését. Főhadiszállásának ablakából végignézte, amint egyre sűrűbb tömegek özönlenek a Preobrazsenszkij utcán, végighaladnak a Nyikolajevszkij körúton, majd a Richelieu lépcsőn leereszkednek a rakpartra. Már délelőtt, a holttest felravatalozásakor felvetődött az első dilemma: vajon letartóztassa-e a partra szálló csapatot. Reggel kilenckor azonban a csatahajó érkezésének, a városra szegezett fenyegető ágyúcsöveknek a híre még annyira ijesztően friss volt, hogy Kohanovnak ideje sem maradt mérlegelni és dönteni.

Amíg háromszáz láb mélységben, a rakparton a tömeg lerótta kegyeletét a halott tengerész előtt, Kohanov féken tartotta kozákjait, igaz ugyan, hogy közben már erősítéseket kért Belciből és Tiraszpolból, Benderiből és Jekatyerinoszlavból, azután táviratokat küldött Szevasztopolba is, a hadiflotta beavatkozását sürgetve.

Valamivel dél után megérkezett a cár ukázát tartalmazó sürgöny. A statárium kihirdetésének nem volt komoly jelentősége, hiszen Kohanovnak már addig is a legszélesebb körű felhatalmazása volt, és élt is jogaival. Lényegesebb volt, hogy a sürgöny világosan tükrözte a kormány aggodalmát, szabad kezet biztosított a tábornoknak, felhatalmazta, hogy a tetszése szerinti eszközökkel elfojthatja a zavargásokat, és hangsúlyozta, hogy semmilyen körülmények között se tűrje — s ezért pozíciójával felel — a helyzet további romlását. Nyilvánvalóan a cártól nyert biztatás alapján határozta el magát Kohanov a cselekvésre, amikor déltájban arról értesült, hogy a rakparton már nem Vakulencsuk holtteste áll a figyelem középpontjában, hanem a szónokokat hallgatják. Később, amikor az első népesebb csoportok felkapaszkodtak a Richelieu lépcsőn, a Székesegyház térről, a kozákok táborhelyéről, a tábornok egy szotnyát rendelt ki a további zavargások elfojtására.

A most következő tragikus és iszonyú eseményt Ejzenstejn „Potyomkin páncélos" című filmjének híres képsora örökíti meg: a lépcső-jelenet. A kozákokat — akiket zavargások leverésére képeztek ki, s akik a rendőrségnél, de még a katonaságnál is jóval kevésbé érzékenykedtek, ha honfitársaikra kellett támadniuk — hétfőn megalázták Pereszipben, kedden meg visszafogták őket, és dühösen kellett nézniük, hogy jobbára a csendőrség és a rendőrség számolja fel a torlaszokat. Ezen a reggelen is, amikor sok ezernyi hangosan kiáltozó

sztrájkoló és szimpatizáns vonult az utcákon, már alig várták, mikor kapnak parancsot a cselekvésre. S amikor megérkezett a parancs, a kozákokat minden bizonnyal feszült idegállapotban, gyilkos hangulatban találta. A kozákszázad felét a Richelieu lépcső tetejére vezényelték, másik felét pedig kerülő úton, a tüntetők hátbatámadása céljából, lerendelték a rakpartra.

A kozákok pontosan akkor jelentek meg, amikor nagy tüntető tömeg indult a város felé; az élcsapat éppen elérte a lépcsősor tetejét, amikor a lépcső feletti sarló alakú tér közepén álló Richelieu-szobor két oldaláról ötven lovas kozák támadt rájuk. A kivont karddal vágtatva közeledő kozákok iszonyú erőt és kegyetlenséget árasztó benyomást keltettek. Minden orosz munkás és paraszt kora gyermekkorától fogva rettegett ettől a lázálomszerű képtől; mindenki tudta, nincs menekvés a húsba hasító korbács, a kardcsapások, az összehangolt sortüzek és az életben maradottakat letipró lópaták elől. A kozákroham a cári önkényuralom igazi jelképe volt.

Ezúttal azonban a tömeg nem hátrált és nem menekült. A menet élén haladók megmámorosodtak a forradalmi hit és dac új szellemétől. Mögöttük áll a hadiflotta! A legnagyobb csatahajó máris átpártolt hozzájuk, és azt mondták nekik, a többi hajó is követi majd a példát. Sok száz kék zubbonyos, fegyveres matróz, hatalmas tizenkét hüvelykes lövegek, hat- és háromhüvelykes ágyúk, gyorstüzelők és gépfegyverek. Ilyen fedezet mellett elképzelhetetlen a vereség. Amennyiben harcra kerül a sor, a „Potyomkin" tüzet nyit — erről odalent a rakparton biztosították őket a tengerészek. A csatahajó erejébe és legyőzhetetlenségébe vetett hit olyan erős volt, hogy sok száz sztrájkoló bizonyára azt képzelte, hogy a négy mérföldről mozgó célpontokra irányított lövedékek az utolsó pillanatban lecsapnak a vágtában

közeledő kozákokra, és a tüntetők szeme láttára darabokra szaggatják őket. Hogy ők is megtegyék a magukét, kövekkel, botokkal hajigálták a lovakat, sőt néhány lövés is eldördült, amikor a távolság alig néhány méterre csökkent.

Az ellenálláshoz nem szokott kozákok egy pillanatra megtorpantak, de az újabb parancsszóra ismét nekilendültek. Néhányan könnyebben megsebesültek, de valamennyiben vad elszántság lobogott, hogy eltiporják a váratlan ellenállást. Magasra emelt szablyákkal, újult erővel zúdultak a tüntetőkre.

A Richelieu lépcső körülbelül huszonöt méter széles, és egyenként húsz lépcsőből álló tizenkét lépcsősorból áll. Kétoldalt tömör gránittömbök választják el a lépcsőt a Nyikolajevszkij körútról meredeken lejtő parktól. Döbbenetesen helyénvalónak és jelképesnek tekinthető, hogy a pompás fényűző körutat az odalent húzódó gondozatlan, elhanyagolt kikötőnegyeddel összekötő lépcsősor váljék az odesszai polgárháború legvéresebb összecsapásának színhelyévé. A lépcsősor mind a mai napig fennáll, és nyilván soha nem is bontják le: a Szovjetunió népének ugyanolyan megszentelt helye, amilyen Runnymede vagy Yorktown* az angol és az amerikai nép szemében.

A kozákok pillanatnyi megtorpanását követő mészárlásra az egész lépcsősor hosszában került sor, a legiszonyúbb jelenetek pedig odalent, a lépcső alján következtek be. A menet élén haladókat a félkör alakú térről visszaszorították a szűk lépcsőfeljáróba; akik megmenekültek a lecsapó kardok és tipró lópaták elől, azok visszaszorították a kozák támadásról mit sem tudó, felfelé

* Runnymede mezején írta alá János király a Magna Chartát 1215. június 15-én, Yorktown sáncai előtt a brit helyőrség tette le a fegyvert az amerikaiak és a franciák előtt (1781). — *Szerk.*

törekvő sok száz főnyi tömeget. Iszonyú zűrzavar támadt, az emberek letiporták egymást, amikor az ellenkező irányba tartó tömegek összekeveredtek, lelkesítő kiáltások és elkeseredett szitkok töltötték be a levegőt. Ekkor dördültek el az első lövések.

A lépcsősor tetején egy kozákosztag előreszegezett puskával csatárláncba fejlődött. Egy tiszt vezényszavára vállukhoz emelték puskájukat, és közvetlen közelről belelőttek a pánikszerűen menekülő férfiak és nők tömegébe, majd a zavarzatot visszahúzva három lépcsőfokot lefelé mentek, féltérdre ereszkedtek — mindezt gépies egyöntetűséggel —, majd újra tüzeltek.

A halottak és sebesültek legurultak a lépcsősoron, egyesek magukkal rántották és ledöntötték lábukról az élőket, mások viszont élettelenül, mozdulatlanul terültek el a lépcsőkön. A tömeg egyre gyorsabban menekült lefelé, amint a közeledő kozák csatárlánc felgöngyölítette maga előtt az emberi testek szőnyegét: féltérdre, tüzelés, három fok lefelé, átléptek a végtagokon és az emberi testeken, újabb sortűz. Végül egy pillanatra megálltak, feltűzték szuronyukat, majd a magas szárú csizmák lassan újra megindultak lefelé a lépcsősoron és a kozákok hosszú bajonettjüket beledöfték a tömör emberfalba.

A másik kozákosztag végigvágtatott a rakparton, és hátulról csapott le a tömeg lemaradt csoportjaira a lépcső alján. Az emberek még fel sem ocsúdtak első rémületükből, jóformán azt sem tudták, mi történt, amikor meghallották a lódobogást, és ijedten fordultak vissza. Nyomban mindenki előtt világossá vált, hogy ezúttal nem a tüntetés egyszerű szétoszlatásáról, hanem tervszerű öldöklésről van szó. Mihelyt a kardjukat fejük felett forgató kozákok elérték a menekülő tömeg szélét, kímélet nélkül lesújtottak a fejekre. Férfiak, asszonyok, néha gyermekek is hangosan sikoltozva zuhantak a

macskaköves rakpartra. A fentről dörgő sortüzek a szörnyű realitás bizonyítékát szolgáltatták: általános mészárlásról van szó. A két tűz közé került tömeg utóvédje északi irányban menekült a rakparton, a ravatal körül tolongó sokaság felé, másokat a tengerbe szorítottak, vagy önként vetették magukat a húsz láb mélységben hullámzó vízbe, hogy úszva próbáljanak menekülni.

A két kozákosztag — az egyik lovon, a másik még mindig díszszemle alakzatban — a hulláktól borított, véres lépcsők tövében találkozott, egyesítette sorait, majd parancsszóra ismét megindult a rakparton a sátor körül sötétlő tömeg felé, hogy folytassa az öldöklést: félelmetes, gépies biztonsággal haladtak, akár az aratógépek a gabonában, döftek, lőttek, karddal vagdalkoztak. Letiporták a botokat, a téglatörmeléket, a transzparenseket, halomra döntötték a szónoki emelvényt tartó hordókat meg léceket.

Csak az őrizetlenül maradt ravatalhoz nem nyúltak, azután sértetlenül otthagyták a vértanú temetésére összegyűjtött adományokat is: a nagy fatálat a rengeteg aprópénzzel. A vitorlavászon sátorban pedig továbbra is ott feküdt koporsójában a tiszta fehér gyolcsba öltöztetett holttest, amelynek méltóságteljes nyugalma kiáltó ellentétben állt a körös-körül heverő véres romhalmazzal és a Richelieu-lépcső hosszában a Nyikolajevszkij körútig terjedő széles sávban heverő holttestek iszonyú látványával.

*

Odessza legerősebb politikai csoportosulásának, az Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspártnak a vezetői már kora reggel fölismerték, hogy szoros együttműködést kell létesíteniük a csatahajó legénységével. E vezetők közé

tartozott Konsztantyin Feldmann is. Feldmann, noha hallatlan izgalom fogta el a „Potyomkin" érkeztének hírére, alapjában véve gyakorlati szellemű fiatalember volt; csak néhány percig időzött a rakparti tömegben, hogy maga is megtekintse Vakulencsuk ravatalát, majd csónakot kerített, és rávett néhány munkást, evezzenek ki vele a hajóhoz.

A kikötőben számtalan kis halászcsónak és evezősbárka nyüzsgött; valamennyi a „Potyomkin" felé igyekezett. Utasaik között akadtak Feldmannhoz hasonló aktív forradalmárok, mások viszont csak bámészkodó kíváncsiak voltak. Hamarosan nyilvánvaló lett, hogy a zűrzavar és a tömeges látogatások elhárítására törekvő legénység csak üggyel-bajjal képes megakadályozni a hajó elözönlését. Üdvözlő kiáltások, éljenzések szálltak a vízen át a „Potyomkin"-hoz, majd tiltakozásba csaptak át, amikor az emberek látták, hogy nem engedik fel őket a fedélzetre. A hajó egyik bárkája váratlanul irányt változtatott, és Feldmann csónakja felé tartott. Egy matróz átkiáltott:

— Hová mégy?

— A szabad, forradalmi hajóra — válaszolta Feldmann a „Potyomkin" csónakjának orrában álló apró termetű, sötét hajú matróznak.

— Mi vagy, szociáldemokrata?

Feldmann igenlő válaszára a matróz bizonyítékot követelt.

— Nincsen bizonyítékom — felelte Feldmann. — Bizonyíték nélkül küldenek bennünket elrohadni Szibériába is.

— Rendben van, szállj át hozzánk.

Feldmann hamarosan észrevette, hogy magának a felkelésnek a vezetője („főnökünk és parancsnokunk" — mondta róla az egyik matróz) vette fel csónakjába, és a

rövid idő alatt, amíg a csatahajóhoz értek, igyekezett megtudni valamit Matyusenkótól a felkelők legközelebbi terveiről és elgondolásairól.

Mihelyt Feldmann a „Potyomkin" fedélzetére lépett, korábbi örömteli izgalma, amelyet a váratlan hír hallatára érzett, hogy a hadiflotta legnagyobb és legerősebb egysége fellázadt és csatlakozott a forradalom ügyéhez, keserű csalódásba és döbbenetbe csapott át. Gyorsan rá kellett ébrednie, hogy a páncélos hajó legénységének többsége, noha nagy lelkesedéssel fogadta a részvételével létrehozott új demokratikus rendszert (ha részvétele nem is terjedt túl azon, hogy nem ellenezte), képtelen felmérni az esemény jelentőségét. A politikailag iskolázatlanabb tengerészek a felkelést nem a forradalom első diadalmas lépésének tekintették, amely hamarosan átterjed Ukrajnára, majd az egész cári birodalomra, sokkal inkább nagyszerű tréfának, jó ürügynek, hogy mihelyt eltávozást kapnak, alapos verekedést rendezzenek a parton; a nem öntudatos elemek szemében a felkelés arra szolgált, hogy elégtételt vegyenek régi sérelmeikért, tehát pusztán helyi jelentőségű ügynek tekintették. Feldmann-nak szembe kellett néznie azzal a kiábrándító ténnyel, hogy a „Potyomkin" még nem egyértelműen a zsarnoki rendszer megdöntését célzó forradalmi felkelés gócpontja.

A bizottság több tagjának magatartásában máris óvatosság mutatkozott, sikerült is meggyőzniük vezetőiket, kövessenek tartózkodóbb politikát: meglehet, ez az előző napi vérontás reakciója volt. Pillanatnyilag szóba sem jöhetett a partraszállás vagy a városi sztrájkolókkal összehangolt akció. Hallani sem akartak arról, hogy megosszák erejüket, és a legénységnek csak a fele maradjon a hajón, amíg meg nem érkezik az erősítés Szevasztopolból. A nagy flottalázadás győzelméig nem kerülhet

sor fegyveres partraszállásra, s nem hajlandók támogatni a munkásokat sem. A „Potyomkin" legénysége pillanatnyilag a tizennégy hüvelykes acéllemezek biztonságos védelmébe húzódott; láthatóan még Matyusenko is megszelídült, vagy csupán megingott elhatározása, hogy összefog a munkásokkal a zsarnokság elleni keresztes hadjáratban — mindaddig, amíg meg nem érkezik a flotta többi egysége Szevasztopolból. „Csupán egyetlen kérdésben voltak szilárdak és megingathatatlanok . . . semmilyen körülmények között sem hagyják el a hajót, és nem tesznek döntő lépést az egész hajóraj megérkeztéig — írta később Feldmann. — A szociáldemokrata szervezettől mindössze erkölcsi támogatást kértek."

Feldmann jól látta, ha Kohanov és az odesszai polgári hatóságok fölismerik a „Potyomkin" legénységének tényleges hangulatát, a tervezett felkelés eleve reménytelenné válik, az általános sztrájkot letörik, tehát veszendőbe megy a cári zsarnokság megdöntésének e példátlan lehetősége; márpedig ilyen eshetőség nem egyhamar adódik újra. Feldmann és vele együtt érkezett két társa ezért nyomban hozzáfogott, hogy a tengernagy kabinjában agitációt fejtsen ki a bizottság tagjai között az odesszai felkeléshez való csatlakozás érdekében.

Mindhárom férfi tapasztalt szónok volt, és együttműködésre buzdító szenvedélyes hangú beszédeiknek mármár mutatkozni kezdett a hatása, amikor a „Potyomkin" mellé érkezett a vontatókötélre vett szénuszály, és megkezdődött a szénrakodás fontos művelete. Talán már hallottak arról, hogy a haditengerészetben szeneléskor megszűnik minden egyéb tevékenység, mégis aligha számítottak rá, hogy a tanácskozás egy csapásra megszakad, s hallgatóságuk zöme egyik pillanatról a másikra faképnél hagyja őket. A csörlők csikorgása, a gőz fütyülése, a matrózok ordítozása és a raktárakba zúduló szén dübör-

gése elnyomta a hangokat. Nem lehetett tovább tárgyalni, s amint Feldmann nyilvánvaló kétségbeeséssel írta: „... rövid ideig tétlenségre voltunk kárhoztatva".

A három forradalmár türelmetlenül várta a kabinban, mikor ér véget a hadihajó napi életének e fontos eseménye. De még ha fel is jöttek volna a tengernagy szalonjából a fedélzetre, semmit sem láthattak volna a parton lezajló drámából, hiszen a szénrakodás kakofóniája elnyomott minden egyéb hangot, a hajót elborító fekete porfelleg pedig függönyt vont a város, a rakpart és a Richelieu lépcsőn lezajlott öldöklés látványa elé.

*

A „Potyomkin"-on rövid ünnepség zajlott le, amikor értékes rakományával befutott az N 267 vontatta szénuszály. Mihelyt a szénszállító hajó a „Potyomkin" mellé ért, az „Esperance" legénysége néhány hozzájuk csatlakozott rakodómunkással rákezdett a Varsaviankára, a csatahajó legénysége pedig harsány éljenzéssel köszöntötte őket. Matyusenko és néhány veterán forradalmár számára a jelenet a munkásszolidaritás megnyilvánulását jelképezte — milyen régen is áhítoztak már erre az alkalomra!

A késő délutáni órákban kezdtek szállingózni a „Potyomkin"-ra az első hírek arról, hogy sok száz munkást és asszonyt lemészároltak, Vakulencsuk ravatala mellől elűzték a tengerészeket, a holttest pedig őrizetlenül fekszik. A szociáldemokrata párt hivatalos küldöttsége érkezett csónakon, azonnali ellenrendszabályokat és a város lövetését követelve.

Haladéktalanul ismét összehívták a „Potyomkin" hajóbizottságát, hogy megvizsgálják a helyzetet. Feldmann-

nak és a két másik nem hivatalos szociáldemokrata küldöttnek is megengedték a vitában való részvételt.

A küldöttek most már erélyesebben követelték, tegyenek partra egy fegyveres osztagot, amely felveszi a harcot a kozákokkal, és elfoglalja a város középületeit, mielőtt a helyzetben végzetes fordulat állna be és újabb öldöklésre kerülne sor. A bizottság azonban ezúttal is hajthatatlannak mutatkozott. Ha a kozákokkal megfelelő létszámú fegyveres osztag veszi fel a harcot, akkor a hajót kiteszik az ellentámadás veszélyének. A legénységet együtt kell tartani, döntő fontosságú, hogy a flotta többi egységének megérkeztéig ne aprózzák el erejüket.

— Hát a hajóágyúk? — vágtak vissza a civilek. — A munkások a ti ágyúitokban bíznak. Az ágyú az egyetlen reménységük az elnyomó erők elleni harcban. A szárazföldön lemészárolnak bennünket, mondta vádlóan az egyik küldött, ugyanakkor nektek itt hatalmas ágyúitok vannak, amelyek perceken belül végezhetnének az egész terrorrendszerrel. A város lövetése? Igen, ez már más kérdés, ismerték el a bizottság tagjai. Valóban tüzet nyithatnának, ez semmiféle nehézségbe sem ütközik. De mire lőjenek? Azt sem tudják, hol a főhadiszállás, a rendőri, katonai és kozák erők szétoszlottak az egész városban; még a város térképe sincs birtokukban, amelybe be lenne rajzolva a főkormányzó székhelye, a városháza vagy bármiféle más hasznos célpont. Jelenleg tehát a város lövetésére sem kerülhet sor, amíg a flotta meg nem érkezik. Azt viszont már korábban eldöntötték, hogy ünnepélyes temetést rendeznek Vakulencsuknak: a hatalmas temetési menetnek kell bizonyítania a tengerészek és a munkások egységét. A bizottság tagjai meg voltak győződve róla, hogy ez, valamint a város lövetésének fenyegető veszélye, végül a „Potyomkin" vezetőinek a katonasághoz intézett felhívásai hatására kitör az általá-

nos felkelés, amely végül is kapitulációra kényszeríti a hatóságokat. Pillanatnyilag tehát nem kerülhet sor sem a város lövetésére, sem a fegyveres partraszállásra. Semmi sem indokolja a kapkodást, közölték a küldöttekkel, mielőtt nagysietve a csónakba tuszkolták volna őket. Megteszik azonban a szükséges lépéseket, hogy ne kerülhessen sor újabb terrorcselekményekre. A népet meg kell védeni, és fenn kell tartani a munkásszolidaritást.

Alig valamivel a csalódott küldöttség távozása után, amikor még javában folyt a szénberakodás, négy tengerész indult el egy csónakon a partra. A bizottság felhívását vitték a francia konzulnak, az egyetlen olyan ország képviselőjének, amely valaha forradalmi úton döntötte meg az önkényuralmat.

„Odessza városának igen tisztelt lakossága! — így kezdődött a felhívás. A »Potyomkin« páncélos legénységének tagjai a mai napon partra tették egy tengerész holttestét, őrséget hagytak mellette, és ünnepélyes temetést kívántak rendezni neki. Kis idő elteltével munkások érkeztek csónakon a hajóhoz, és arról tájékoztattak bennünket, hogy a ravatal mellett díszőrségen álló tengerészeket a kozákok elűzték.

A »Potyomkin« legénysége az alábbi kéréssel fordul Odessza lakosságához:

1. Semmilyen módon se akadályozza a tengerész temetését.

2. Segítsen abban, hogy az ünnepélyes temetést megrendezzék.

3. Vegye rá a rendőrséget és a kozákokat, ne avatkozzanak közbe.

4. Nyújtson segítséget a »Potyomkin« legénységének élelmiszerkészletek és szén vételezésében.

Amennyiben a fenti kívánságoknak nem tennének

eleget, a »Potyomkin« legénysége kénytelen lesz valamennyi ágyújából tüzet nyitni a városra. Felhívjuk ezért a lakosságot, hogy tűzharc esetén mindazok, akik nem kívánnak tevékeny részt vállalni a forradalomból, haladéktalanul hagyják el a várost. Továbbá közöljük, hogy rövid időn belül erősítéseket várunk Szevasztopolból, s akkor a helyzet még válságosabbra fordul."

Meglehet, a szolidaritás szempontjából szerencsés döntésnek bizonyult, hogy nem hozták nyilvánosságra ezt a felhívást, hiszen az őrség előzése elleni lagymatag tiltakozás felháboríthatta volna annak a sok száz halottnak a hozzátartozóit, akik a mártír előtt rótták le kegyeletüket, amikor a kozákok meggyilkolták őket. Azt pedig, hogy felkérik Odessza lakosságát, „vegye rá" a kozákokat, ne avatkozzanak be Vakulencsuk temetésébe, ugyancsak nehezen teljesíthető kívánság lett volna az általános sztrájk közepette, különösen akkor, ha a követelést nem támogatják a „Potyomkin" ágyúi.

Az első nap estéjén Feldmann és társai, akiknek megengedték, hogy a csatahajón maradjanak, azon kezdtek tűnődni, vajon kinek az oldalán is állnak Matyusenko zendülői. Nyilvánvalóan mielőbbi és erőteljes propagandakampányra volt szükség, s Feldmann azt tervezte, hogy még aznap este és másnap egész sor beszédet tart a tengerészeknek. Támogatta tervét egy bundista, azután egy „Kirill" nevű szociáldemokrata (valódi nevén A. P. Brzsezovszkij); ez utóbbi szőke szakállú, „dörgő hangú", magas növésű, tagbaszakadt paraszt, egyszerű, becsületes ember. Feldmann, a fiatal értelmiségi nem is találhatott volna megfelelőbb szövetségesre, bár Kirill már fáradt volt, mielőtt a hajóra érkezett volna, hiszen részt vett a városi tüntetésekben; tartott tehát egy tüzes beszédet, majd kinyújtózott a tengernagyi szalon egyik foteljében és nyomban álomba merült.

Az a tény, hogy a „Potyomkin" nem avatkozott be a Richelieu lépcsőn végbement öldöklésbe, semmiképpen sem csökkentette a sztrájkolóknak a csatahajóba és a lázadó matrózokba vetett bizalmát; a késő délutáni és kora esti órákban még mindenki reménykedett, hogy rövidesen megkezdődik a város lövetése. A „Potyomkin" tizenkét hüvelykes ágyúit továbbra is varázserejű fegyvereknek tekintették: ha eldördülnek, összeomlanak az elnyomás erői, és a gránátok ízekre tépik a gyűlölt, gyilkos kozákokat.

A „Potyomkin" továbbra is a kíváncsiság középpontjában állott, s mihelyt befejeződött a szénrakodás, olyan tömegesen indultak meg feléje a csónakok, hogy most már nem lehetett távoltartani a hajótól az érdeklődőket. Akadtak látogatók, akik családostól érkeztek, összevissza járkáltak az egész hajón, még a géptermekbe is benéztek, nem hagyták ki a hajókonyhát és a legénységi kantint sem, sőt a páncéltornyokba is felkapaszkodtak. Megtapogatták a gépeket, szüntelenül kérdezősködtek és állandóan zavarták a legénység napi munkáját. A szenelés után éppen lemosták a fedélzeteket, a látogatók viszont széthordták a szénport és az öntözőtömlők között bukdácsoltak. A türelmük fogytán levő matrózok időnként távolról sem csupán tréfás locsolásban részesítették a kíváncsiakat.

Akadtak, akik komolyabb szándékkal érkeztek; a hajó minden pontján alkalmi szónokok beszéltek a kíváncsian összeverődő matrózokhoz, s ez csak fokozta a zűrzavart, szinte valószínűtlen elemet vitt a hajón uralkodó légkörbe, amely már amúgy is ünnepi jelleget öltött.

Kis idő múltán a matrózok megunták a zajos és tébláboló tömeget, a hajó napi életének menetét felborító rendetlen „szárazföldi patkányokat", a gyorstüzelők irányzókerekeit forgató férfiakat és suhancokat, a hajó-

konyhák berendezéseit hangosan bíráló asszonyokat meg azt a tüzes fiatal szociáldemokrata lányt is, aki egy nagyobb összeverődött csoport előtt kifejtette a tengerészeknek, hogy kötelességük partra szállni és szétverni a zsarnokság erőit. Végtére, még egy ilyen napon is határa van a vendégszeretetnek. A matrózok otthonuknak tekintették a hajót, és zendülés vagy nem zendülés, a hadihajó fedélzete szent és sérthetetlen, a pontos munka meg a tisztaság napi életük szerves része. Egyszóval, rettenetesen zavarták már őket a hangoskodó, viháncoló látogatók.

Elég volt, hogy valaki hangot adjon ennek a hangulatnak, és hamarosan az egész hajó visszhangozta a „lefelé a szárazföldi patkányokkal!" kiáltást. Egy csapat matróz vízzel árasztotta el az alsó fedélzeteket, a kék zubbonyosok felhajtották a méltatlankodó családokat, és a jószándékú szónokoknak a mondat közepén kellett abbahagyniuk beszédüket, őket is a tömeggel együtt tuszkolták le a hágcsókon a csónakokba. A hajó megtisztítása ugyan nem járt erőszakkal, mint előző nap a tisztek elűzése, a hangzavar azonban ugyanakkora volt, és az egész művelet rendkívül gyorsan zajlott le. Késő délutánra sikerült valamennyi hívatlan vendégtől megtisztítani a fedélzeteket, a hágcsókat felvonták, az őrség felkészült a váltásra — csend és béke honolt a hajón. A legénységi kantinokban az elégedett matrózok a szokott időben leültek vacsorázni: zabkását, vajat és teát kaptak. Bizonyára hangosan zsörtölődtek közben a civilek tudatlansága és tiszteletlensége miatt. Az efféle események még inkább megerősítették a tengerészekben a hivatástudatot és az egymás iránti ragaszkodást.

Egyszerre csak a víztükör fölött meghallották egy gépfegyversorozat kattogását. A parton tehát újabb összecsapások kezdődtek.

A „Potyomkin" tengerészei számára még nem ért véget ez a hosszú nap. Egész este szüntelenül újabb meg újabb csónakok érkeztek, állhatatos és lelkes szónokokkal és kíváncsi kirándulókkal, de a hadihajó éber őrsége kivétel nélkül mind visszaküldte őket a rakpartra. Egy parányi evezőscsónak azonban nem tágított, és a matrózok fenyegetőzése ellenére jócskán megközelítette a hajót.

— Mit akartok? Eriggyetek a dolgotokra, senkit sem engedünk már a fedélzetre — kiáltották le az őrök az evezősöknek.

— De hát a ti felhívástokra jöttünk — hangzott a panaszos válasz. — Ezredünk küldöttei vagyunk.

Feldmann figyelmét felkeltette ez a szóváltás; a korláton áthajolva lekémlelt a csónakba, és látta, hogy utasai egyenruhás katonák.

— Eresszetek le nekik egy hágcsót — rendelkezett. — Ha mást nem is, de őket fel kell engedni.

Az ijedt katonák, akik már azzal nagy kockázatot vállaltak, hogy kiszöktek a laktanyából, hiszen kétségtelenül kivégzőosztag elé kerülnek, ha kitudódnék: kapcsolatba léptek a zendülő matrózokkal, fölkúsztak a hágcsón, és néhány pillanat múlva kimerülten, zihálva ott álltak a tatfedélzeten.

— Testvérek! — szólalt meg végre egyikük — két ezredünk, az Izmailovszkij és a Dunajszkij ezred katonái küldtek bennünket, hogy megmondjuk nektek: veletek vagyunk. Biztonságosan partra szállhattok, senki közülünk nem fog lőni rátok. S mihelyt partra szálltatok, átállunk hozzátok.

— Jól is teszitek — válaszolta egy matróz —, hisz különben barátok harcolnának egymással. Legfőbb ideje, hogy ez is megtörtént. Mi azonban mégsem jövünk még a partra. Várjuk a hajóraj többi egységét.

Küldetésük teljesítése után néhány perccel a katonák

eltávoztak a hajóról; ők legalább elmondhatták, hogy a többi látogatótól eltérően, nem tuszkolták le őket erőszakkal a csatahajó fedélzetéről.

Alkonyodott, a város felől pedig egyre sűrűbben szóltak a puskák meg a gépfegyverek.

*

Röviddel a katonaküldöttség távozása után minden eddigit fölülmúló izgalom lett úrrá a „Potyomkin"-on. Az egyik őrszem váratlanul elkiáltotta magát: „A hajóraj!" A rettegett szóra egyszeriben talpon termett az egész legénység: tíz percen belül mind egy szálig összegyűltek a csatahajó fedélzetén, ott szorongtak a korlátok mentén, és aggódva kémlelték a széles odesszai öböl előtt kéklő nyílt tengert.

Vajon a hajóraj megjelenése a vég kezdetét vagy a kezdet végét jelzi-e? Valóban a régóta várt fekete-tengeri hadiflotta közeledik-e? S ha igen, vajon a flotta hű-e még a cárhoz, vagy pedig végrehajtották a tervezett felkelést, megdöntötték a tisztek uralmát, talán meg is ölték őket? Minderre senki sem felelhetett, amíg a hajók közelebb nem értek, s nem állapíthatták meg, milyen zászló leng az árbocokon, talán addig, amíg el nem dördülnek az első lövések.

Eleinte semmit sem láttak, csak füstoszlopot a keleti szemhatáron, majd feltűnt egy kis hajótest körvonala. Úgy látszott, nem is hadihajó közeledik.

— Hiszen ez csak a „Veha"! — kiáltotta egy élesszemű matróz. Kisvártatva valamennyien fölismerték a hadiflotta kis, 150 tonnás segédcirkálóját: ezt a kerekes gőzhajót szállításra, postai szolgálatra meg hidrográfiai felmérésekre használták. Tőle ugyan nem kellett tartaniuk, hiszen még háromfontos ágyúval sem szerelték fel.

Két nappal előbb futott ki Szevasztopolból, s útközben horgonyt vetet Nyikolajevben.

A „Veha" közeledtére a „Potyomkin"-on a vörös zászló helyébe az András-keresztes lobogót vonták fel, közelebb érve aztán a kis segédhajó tisztelgett nagyobb társának, és utasításokat kért. Matyusenko elrendelte, adják a szokásos választ, majd zászlójelekkel utasítást adott a „Vehá"-nak, horgonyozzon le a hadihajó jobboldalán, kapitánya pedig jöjjön a „Potyomkin"-ra és tegyen jelentést.

*

Golikov kapitány felesége csecsemőjével a karján állt a „Veha" fedélzetén; alig várta, hogy megpillantsa férjét a „Potyomkin" parancsnoki hídján és integessen neki. Golikovnak azonban nyoma sem volt a parancsnoki hídon, az asszony tehát azt hitte, talán kabinjában dolgozik, vagy hivatalos ügyben a városba ment. Tekintetével követte a „Veha" kapitányát, amint díszegyenruhájában csónakba száll, lassan közeledik a két hajót elválasztó keskeny vízsávon a „Potyomkin"-hoz, majd a csatahajóhoz érve felkapaszkodik a fedélzetre vezető lépcsőn, hogy tisztelegjen feljebbvalója előtt. A tatfedélzeten azonban továbbra sem mutatkozott a kapitány, de még csak egyetlen tiszt sem, hogy üdvözölje a „Veha" kapitányát — ez pedig merőben szokatlan volt. Az is különösnek látszott, hogy ebben az esti órában annyi matróz látható a fedélzeten, sokan közülük puskával; ráadásul kisebb-nagyobb csoportokban álldogáltak, ahelyett, hogy felsorakoztak volna a lépcsőfeljáratnál.

Madame Golikov csodálkozása egyszeriben aggodalommá lett, amikor látta, hogy mihelyt a kapitány felér a fedélzetre, matrózok veszik körül, rászögezik puskáju-

kat, hadonásznak, és fenyegetően kiáltoznak. A zűrzavar középpontjában egy alacsonyabb sötét hajú tengerész állt, aki revolverrel a kezében a kapitány előtt termett.

*

— Letartóztatjuk! — közölte Matyusenko határozott hangon a „Veha" kapitányával. — Ez a hajó már a nép tulajdona. Adja át kardját és váll-lapjait!

A tiszt döbbenten hátralépett, de minden oldalról matrózok vették körül.

— Semmi okuk sincsen arra, hogy bántalmazzanak, mindig igazságosan bántam matrózaimmal — hebegte.

— Rendben van, erről majd később beszélünk. Most gyorsan nyújtsa át kardját és váll-lapjait, azután majd az őr gondoskodik magáról.

Ezután a „Veha" többi tisztjét is a „Potyomkin"-ra rendelték, őket is megfosztották fegyvereiktől és váll-lapjaiktól, majd az őrség lekísérte őket a tengernagy szalonjába, ahol a „Potyomkin" legénységének vagy száz tagja jelenlétében viszontláthatták kapitányukat. Itt kellett végighallgatniuk Feldmann buzdító szónoklatát.

— Végre felvirradt a nap, amikor hazánk leigázott, régóta sínylődő népe felkel, és megtorolja az ellene elkövetett bűnöket elnyomóin.

Feldmann később azt állította, hogy szónoklata mély benyomást tett a fogoly tisztekre, akik szinte elzöldültek félelmükben. Valójában csak rövid ideig kellett rettegniük, mert a „Veha" tengerészei arra kérték a „Potyomkin" hajóbizottságát, kegyelmezzen meg tisztjeiknek, hiszen azok mindig igazságosan bántak velük. A „Veha" fedélzetén ezek szerint nem uralkodott forradalmi légkör.

A „Potyomkin"-on tehát nem került sor újabb véröntásra, a „Veha" kapitányát, tisztjeit és Golikov feleségét csecsemőjével együtt azon nyomban partra szállították, sőt nagylelkű gesztussal minden tisztnek még száz rubelt is átnyújtottak.

*

A „Potyomkin" matrózainak életében eseménydús, nevezetes nap volt ez, amelyre elégedetten tekinthettek vissza. Végtére is sikerült biztosítaniuk a hajó élelmiszer-ellátását, és feltöltötték üzemanyagtárolóikat; partra tették a hősi halált halt Vakulencsuk holttestét, Odessza népe megtekinthette a mártír ravatalát; sikerült bebizonyítaniuk erejüket a hatóságoknak anélkül, hogy veszteséget szenvedtek volna, vagy hogy bármit is elpazaroltak volna az értékes lőszerből; szereztek egy másik hajót is (meg kétezer rubelt, ebből fizették a tiszteknek az „obsitot"), most tehát már joggal nevezhették magukat forradalmi hajórajnak. A „Potyomkin" fedélzetén készenléti állapot uralkodott, hogy másnap bárkivel szembenézhessen, legyen az barát vagy ellenség.

Amint az öbölre leszállt az éj, erősödött a parton a szórványos tüzelés, és a kikötőnegyed raktárai felett tűzvész lángjai lobbantak fel. A városban tehát még mindig dúlt a harc. A „Potyomkin" azonban továbbra sem avatkozhatott be az eseményekbe. A hajóbizottság már délután kifejtette a munkások küldöttségének, hogy könnyelműség lenne ebben a helyzetben felaprózni erőiket: „Egyesülve győzünk, megosztva elbukunk." A tüntetők mérsékelhetnék magukat, amíg a flotta többi egysége is fellázad és csatlakozik a „Potyomkin"-hoz!

Időközben a felszín alatt érlelődött a konfliktus. Amióta sikerült a hajóról letessékelni az utolsó civileket is,

egyre több matróz követelte, hogy szabaduljanak meg a szociáldemokrata képviselőtől és két társától is. A tengerészek azt állították, hogy a három ember zavart kelt a legénység körében. Amióta Feldmann közel tizenkét órával előbb megjelent a hajón, szüntelenül járt-kelt a fedélzeteken, maga köré gyűjtötte a tengerészeket, s arra biztatta őket, kíséreljenek meg fegyveres partraszállást, amikor pedig népszerűsége csökkenni kezdett, a matrózok érzelmeire próbált hatni, ezért azt magyarázta, milyen nagy felelősség hárul rájuk a küszöbön álló forradalomban.

Aznap éjjel a hajóbizottság összehívta a páncélos egész legénységét — vagy hétszázan gyűltek egybe. A gyűlés a forró, párás ágyúfedélzeten, közvetlenül a nagy hajókonyha és a géptermek szomszédságában zajlott le. A tengerészek hatalmas félkörben helyezkedtek el, az első sorok ültek, hátrébb álltak, a vezetőség pedig — Alekszejev hadnagy, Matyusenko, Dimcsenko, Feldmann és a bundista — középen foglalt helyet.

Alekszejev formális beszámolója és az egyik mérnök jelentése után Dimcsenko rövid beszédben bemutatta az odesszai szocialisták képviselőit: — Jó emberek, szólni kívánnak hozzánk. — Nyomban felharsant a kiáltás: — Partra velük! Takarodjanak a szárazföldi patkányok! — Jóformán az egész legénység zajongani kezdett. Feldmann szóhoz sem jutott. Dimcsenko rápillantott, szétt árta karját, arcára kiült a tanácstalan kétségbeesés.

Kis idő múltán azonban némileg elcsöndesedtek a tiltakozó kiáltások, s ha fanyalogva is, megadták a szót Feldmann-nak. A fiatal diák ragyogó szónok lehetett, mert nyomban néma csönd borult a fedélzetre. Feldmann vagy két órán át beszélt a tengerészekhez. Leírta a küszöbön álló forradalmat, a cári rendszer gaztetteit és a dolgozó nép szenvedéseit. Szavakkal festette meg

a Téli Palota elé vonuló tüntetők képét, majd beszélt az ezt követő mészárlásról.

— Odessza munkásai már tanújelét adták, hogy hűségesen kitartanak mellettetek — kiáltotta Feldmann —, s ti vagytok az elsők, akik hidat vertetek a cár népelnyomó hadereje és a szabadságukért küzdő munkások és parasztok között. Vonuljunk hát keresztül ezen a hídon, és egyesüljünk a tömegekkel az elkövetkező forradalomban!

A matrózok lenyűgözve hallgatták a diákot. Sohasem hallottak még ilyen tüzes beszédet. Az, amit Feldmann elmondott, értelmet adott lázadásuknak, igazolta a felkelés jogosultságát. Tehát nemcsak a kukacoktól nyüzsgő borscs, nemcsak a tisztekkel szemben táplált harag adta kezükbe a fegyvert a zsarnokság ellen. Ők képviselik a hatalmas, országos felkelés élcsapatát, amely kisepri Oroszországból az igazságtalanságot meg a kegyetlenséget. Mindez megrendítő újdonság volt számukra. Valamennyien máris hősök. Feldmannt beszéde befejezésekor hatalmas üdvrivalgás köszöntötte, sőt a hallgatóság követelte, hogy folytassa szónoklatát.

Úgy látszott, csak a szónokok érzik, milyen iszonyú a hőség az ágyúfedélzeten, mennyire elviselhetetlen a fülledt levegő. Rendben van, mondták, beszélnek tovább, nagyon is szívesen, előbb azonban valamennyien vonuljanak át a tatfedélzetre, a szabad levegőre, ahol lélegzethez juthat az ember. A matrózok lelkesen követték vezetőiket, most már alig tudtak betelni az újabb meg újabb beszédekkel. Szerencsére időközben Kirill is fölébredt, és az agitátorok segítségére sietett: fölkapaszkodott a járgányra, s folytatta ott, ahol Feldmann abbahagyta. Idefönt hűvös levegő fogadta a matrózokat, legalábbis ahhoz képest, amilyen fullasztó hőség áradt odalent a szorosan egymáshoz préselt testekből. A hatalmas

termetű Kirill tehát fölkapaszkodott a járgányra, és bátorságra buzdította a matrózokat. „Hangja dallamosan csengett az éjszakában, és úgy tűnt, mintha fénysugár lenne, amely áthasít e letiport embereket mindmáig körülvevő sötéten" — írta később Feldmann erről a jelenetről.

*

Ezen az éjjelen szünet nélkül követték egymást a beszédek a „Potyomkin"-on, és mintha a zendülés késleltetett sokkja szinte a hisztériáig fokozta volna a matrózok izgalmát. Amikor a tömeggyűlés véget ért, mert a hajóbizottság tagjait ülésre hívták a tengernagy szalonjába, a legénység kisebb csoportokra szakadt, és folytatta az izgatott tárgyalást. S miközben odalent a hivatalos bizottság terveket dolgozott ki, szakadatlanul folyt a vita a tatfedélzeten, az ágyúfedélzeten meg a főfedélzeten, az előfedélzeten és a parancsnoki hídon, a kantinokban, de még a legénységi szállásokon is. Senkinek sem jutott eszébe, hogy ezen az éjjelen kifeszítse függőágyát. Túlságosan sok mondanivalójuk volt: az előző napi zendülés részletei, a megölt tisztek és azok, akiknek megkegyelmeztek, az elhangzott beszédek érvei és a találgatások, vajon miként kerül majd sor a találkozásra a flotta főerőivel. A viták még a hajnali órákban is lankadatlanul folytak, a bizottság is ülésezett egészen reggelig. Feldmann és Kirill teljességgel berekedt.

A reflektorok fénynyalábjai szünet nélkül pásztázták az eget a csatahajó fölött, föl-le, körbe-körbe, kutatták a fekete vizet, nem közeledik-e csónak a „Potyomkin"-hoz, vagy nem kísérel-e meg közelébe férkőzni egy kormányhű torpedónaszád. A fényszórók tetszetős mintákat rajzoltak a vízre. Odessza lenyűgöző és borzalmas lát-

ványt nyújtott. Az egész kikötőnegyedben meg a raktárak környékén hatalmas tüzek pusztítottak, a váratlanul égre lövellő lángnyelvek felszakították a fekete füstfelhőket. A matrózok időnként elhallgattak és csoportosan tódultak a korláthoz, figyelték a lángban álló várost, és füleltek a távoli puskaropogásra. Sokan voltak, akik legszívesebben a munkások segítségére siettek volna, mégis úgy gondolták, nem segíthetnek rajtuk mindaddig, amíg meg nem érkezik a hajóraj, akkor talán megkísérelhetik erőik felaprózását.

Később a bizottság tagjai is feljöttek a fedélzetre, nézték a lángoló Odesszát. Őket is a tehetetlenség érzése kerítette hatalmába, akárcsak a matrózokat. A lövöldözés egyre sűrűbbé vált, a géppuskák ropogása szinte állandósult. Alekszejev hadnagy igyekezett félvállról venni a dolgokat; bizonyos affelől, mondotta, hogy a ropogást az égő gerendák meg a leomló tetőzet okozza. „Ez némileg lelket öntött belénk" — jegyezte föl Feldmann, akit szörnyen kínzott a gondolat, mi történik Odesszában.

A TEMETÉS

Soha senki sem fogja megtudni, hogy az 1905. évi forradalom e legvéresebb éjszakáján mennyien haltak meg Odesszában, a becslések legtöbbje hatezer halottat említ. Az elesetteket sohasem számolták össze. A túlélők csupán széttöredezett jeleneteket őriztek meg emlékezetükben, valamiféle iszonyú filmeposz felrémlő képsoraiként.

Az első jelentések természetszerűleg pontatlanok és tendenciózusak voltak. Néhány jellemző példa. A brit főkonzul a szentpétervári nagykövetségnek küldött jelentésében a zavargások kitörését azzal magyarázza, hogy „dokkmunkások, sztrájkolók, munkakerülők és mindkét nembeli kétes elemek fékezhetetlen tömege feltörte a raktárakat". A Reuter tudósítója másnapi táviratában a mészárlásért és a rombolásért egyformán okolta a katonaságot meg a „gyújtogató csőcseléket". A hivatalos cári orosz jelentés természetesen a zavargások politikai gyökereit hangsúlyozta.

A valódi okok összetettek, s eredetüket a munka- és életkörülményekben, a bérek alakulásában, a sorozatos távol-keleti vereségek folytán támadt munkanélküliségben, a kormány kíméletlen és leplezetlen elnyomó politikájában kereshetjük. Nyilvánvaló, hogy az évek során a népi elégedetlenség már olyan arányokat öltött, hogy csakis erőszakos robbanásban juthatott kifejezésre. Az általános sztrájk és a tömegtüntetések közepette alig néhány óra leforgása alatt két esemény következett be,

amely még inkább összekuszálta a képet, s ekkor tűrhetetlenné vált a feszültség egyfelől a hatóságok és fegyveres erőszakszervezetük, másfelől a város dolgozó lakossága és a politikai pártok között.

Az első eseményt a „Potyomkin" érkezése, a másodikat a délutáni vérfürdő jelentette: az egyik erősítette a forradalom ügyébe vetett hitet és reményt, a második felszította a gyűlöletet és a bosszúvágyat. Estére az Androszovszkij és Platonovszkij rakparton a kiéhezett emberek már feltörték az első raktárakat, és kis mértékben ugyan, de megkezdődött a fosztogatás. A Katalin téren, közvetlenül a cárnő szobra mellett, a tüntetők első sorából bombát hajítottak egy kis kozákosztagra. Néhány katona a helyszínen meghalt, mások megsebesültek.

A kozákok tüzet nyitottak, öt tüntetőt megöltek, tizennyolcat megsebesítettek. Egyre sűrűsödtek az ilyen összecsapások, s öt órára, amikor bejelentették az ostromállapotot, városszerte már szinte szakadatlanul ropogtak a puskák.

Ebben a kritikus helyzetben, amikor befutottak az első jelentések a fosztogatásról, Kohanov tábornok kijátszotta utolsó ütőkártyáját. Odesszában régóta megszokottak voltak a kisebb pogromok, s nem ez volt Oroszországban az egyetlen eset, amikor a hatóságok egy kritikus időpontban kirobbantott pogrom segítségével megosztották a cári rendszer ellenfeleit. Sohasem terveztek azonban még pogromot ennyire gondosan és ilyen nagy arányokban. Jóformán percekkel a parancs kiadása után. Kohanov ügynökei akcióba léptek a kijelölt területeken; és városszerte bújtogatni kezdték a tömegeket a zsidók és a zsidó tulajdon elleni támadásra.

Nem volt túlságosan nehéz dolguk: Odesszában erős

volt az antiszemitizmus. A boltosok többsége, valamennyi pénzkölcsönző, számos gyártulajdonos és gazdag ember zsidó volt. Az értelmiség szinte teljes egészében zsidókból állt, beleértve az egyetemi hallgatók egy befolyásos csoportját: közülük került ki a politikai vezetők és a forradalmi agitátorok zöme. Sok egyszerű ember már eleve azt hitte, hogy a helyzetért legalább olyan mértékben felelősek „a ravasz, okos, zavartkeltő zsidók", mint a cári rendszer meg a kapitalisták. A robbanásig feszült helyzetben mi sem bizonyult egyszerűbbnek, mint bedobni a jelszót, hogy a zsidók az okai a válságnak, s hogy minden bombarobbanás, minden pisztolylövés mögött a zsidókat kell keresni.*

Mire leszállt az est és Konsztantyin Feldmann megkezdte kétórás beszédét a „Potyomkin" ágyúfedélzetén, már városszerte dúlt a pogrom — az égő házak fényében, a raktárak között meg a keskeny kikötői sikátorokban hömpölygő, felbújtott emberek válogatás nélkül lemészároltak minden odesszai zsidó polgárt, aki útjukba került. „Odessza hajógyárai és kikötői raktárai este tíz óra óta égnek — számolt be másnap a pogromról a londoni „Times". — A tömeg széthurcolta az árukat, a kárt sok millió rubelra becsülik. Az egész várost vastag füstfelhő borítja... Túlzás nélkül állítható, hogy a csőcselék szétrombolta az egész kikötőt... Az utcákon mindenütt halottak és sebesültek hevernek, a rakpartok égő tűzfüggönnyé váltak, egyetlen városnegyedet sem került el a vérontás meg a pusztítás. Mindenünnen fegy-

* Az odesszai brit tudósító kétségtelenül osztotta ezt a téves hiedelmet. „A bombadobálók és a rendőrök elleni gyilkos merényletek valamennyi résztvevője kivétel nélkül zsidó — írta jelentésében. — Ez annyira közismert tény, hogy nem lenne meglepő, ha igen súlyos zsidóellenes kilengésekre kerülne sor..."

verropogás hallatszik, a kikötőben minden gyúlékony anyag a lángok martaléka lett . . .”*

Kohanov tábornok időközben számottevő erősítéseket kapott, mert Odesszába irányították a 34. és 52. dandárt, valamint a Tiraszpolban állomásozó 23. dragonyos ezredet. A tábornok nyomban elindította az egységeket a pogrom tűzvészei által megvilágított éjszakába, azzal a paranccsal, hogy ne engedjék a zavargásokat elharapózni a kikötőnegyeden túli kerületekben, és lőjenek le minden fosztogatót. Ennek megfelelően bárkit, akit a katonák a kikötőnegyedben találhattak, fosztogatónak vagy gyújtogatónak minősíthettek. A puskákkal és gépfegyverekkel felszerelt egységek elindultak, hogy teljesítsék a parancsot. Eleinte ugyan vonakodtak attól, hogy a tömegbe lőjenek, hiszen asszonyok, sőt gyermekek is voltak az utcákat ellepő sokaságban, mihelyt azonban a nép szembeszállt velük, sőt lőtt is rájuk, nyomban ropogni kezdtek a sortüzek. Az életben maradottak elmondották, hogy a géppuskások tűzzel árasztották el az előrenyomuló munkástömegeket, az égő házakból menekülőket pedig egyenként lőtték le. A brit konzul, aki pedig a szörnyű éjszakáról küldött jelentésében egekig magasztalta a cári katonákat („. . . rendkívül nehéz körülmények között kiválóan helytálltak”), iszonyú képet festett arról, miként próbáltak menekülni a tömegek a kikötőnegyedből: „. . . . újra meg újra nekilendültek, hogy kitörjenek a kikötőből felvezető lejtőkön; ilyenkor a katonák még hevesebben tüzeltek, és mindannyiszor tömegesen kaszálták le az embereket. A szakadatlan tüzelés még virradat után is tartott.”

* A brit nagypolgárság lapja ebben az esetben nem a forradalmi „anarchiával” rémisztgette olvasóit, hanem a katonai parancsnok által szított pogrom véres eseményeinek képét rajzolta meg. — *Szerk.*

Hajnalban az utcai harcok és a véres pogrom következtében az egész város egynegyede még mindig lángokban állott, vagy füstölgő romhalmazzá változott. Megsemmisült a kikötői vasútállomás, rombadőltek az állomással szomszédos raktárak és fogadók, az Androszovszkij és Platonovszkij rakpart valamennyi raktárépülete, a révkapitányság és a magasvasút egy meglehetősen hosszú szakasza, körülbelül száz kocsival együtt. Az utolsó szegig kifosztották az Orosz Társaság és a Kohkin Rt. hatalmas raktárait, a faárut és egyéb szabad ég alatt tárolt árukat tartalmazó fedetlen tárolók pedig földig égtek. Magában a kikötőben hét gőzhajó és tucatnyi uszály kiégett roncsa füstölgött. „Ameddig a szem ellát, magas lángnyelvek csapdosnak az egész hatalmas területen" — írta sürgönyjelentésében a „Daily Mail" tudósítója, majd vázolta a mentőszolgálat és a Vöröskereszt szörnyű nehézségeit: a sebesültek után kutatva a romok között kell utat vágniuk, miközben a kormos arcú és füsttől megfeketedett egyenruhájú kozákosztagok szakadatlanul vadásztak a romok között megbúvó életben maradottakra és azokra, akik rokonaikat, barátaikat kutatták az égő városnegyedben.

*

Grigorij Vakulencsuk temetése komoly gondot jelentett a „Potyomkin" zendülőinek. Remélték, hogy az Odesszába való érkezésük utáni napon eltemethetik bajtársukat, miután ünnepélyes menetben vonulnak végig a városon; a zavargások azonban meghiúsították elképzeléseiket. Június 29-ének reggelén már nem halaszthatták tovább Vakulencsuk temetését, mert ebben az évszakban nagy a forróság a Fekete-tenger partvidékén, ráadásul a holttest jelenléte is zavart okozott a parton.

Ejzenstejn, a nagy szovjet filmrendező alkotása
dokumentarista felfogásban készült.
A film így rekonstruálta azt a pillanatot,
amikor Golikov kapitány a járgányról beszélt a matrózokhoz

A „Knyaz Potyomkin Tavricseszkij",
a cári flotta legkorszerűbb páncéloshajója 1905-ben

A felkelés pillanatai:
filmkocka a „Potyomkin páncélos"-ból

Vörös lobogó „az orosz nép tulajdonán".
(Részlet a filmből)

A „Potyomkin" és a torpedónaszád Odessza előtt.
Egykorú rajz

Odessza munkásai Vakulencsuk ravatala előtt.
Egykorú rajz egy külföldi képeslapból

A gőzbárka partra szállítja
a mártír Vakulencsuk holttestét.
Részlet Ejzenstejn filmjéből

Az 1905-ös forradalom
magyarországi visszhangja is tekintélyes volt
Barikádharc Bakuban
— a „Tolnai Világlapja" című képes újság címlapja
1905 júliusából

Érdekes dokumentumfelvétel Odessza véres napjaiból: kozákok táboroznak a katedrális előtti téren

A Richelieu-lépcső Odesszában.
A felvétel valószínűleg az Októberi Forradalom után készült

Filmkocka Ejzenstejn klasszikus lépcsőjelenetéből

Eredeti fényképfelvétel
a haloti polgári lakosok agnoszkálásáról
Becslések szerint hatezer odesszait mészároltak le
a cári hatalom

A „Potyomkin" matrózai partra szállnak Constanţában.
Háttérben a páncéloshajó,
amelyet kevéssel később a forradalmárok elsüllyesztettek.
Eredeti fénykép

Ritka dokumentum a constanţai kapituláció pillanataiból.
A fehér zubbonyos matróz Afanaszij Matyusenko

A felkelő matrózok csoportja
Ejzenstejn dokumentum értékű filmjéből

Hatvan évvel a felkelés után
még élt Gaszanenko egykori forradalmár,
a „Potyomkin" hőseinek egyike

Különösen Golenko doktor erősködött:

— Tűrhetetlen, hogy továbbra is halomra öljék az embereket egy halott miatt — mondta felháborodott hangon a hajóbizottság tagjainak. — Temessük el, és vessünk véget az egésznek. Ha senki sem jön velem, megyek egyedül!

A tengernagy szalonjában egybegyűltek közül néhányan igazat adtak az orvosnak. Hajnalban a fedélzeti korlátok mentén tolongva valamennyien meggyőződhettek róla, miként változtak meg egyetlen éjszaka leforgása alatt a város körvonalai. Odessza sziluettje összezsugorodott, jellegzetes épületek tűntek el, és a fel-felszakadozó füstgomolyagok között kilométeres rommezők tárultak eléjük. A hajóhoz már a reggeli órákban odaevező munkások elbeszélték, hogy az egyik legvéresebb éjjeli összecsapás a ravatal körül tombolt. A hajóbizottság valamennyi felelős vezetője egyetértett abban, hogy gyűlést kell összehívni, amelyen eldöntik, mitévők legyenek.

Időmegtakarítás céljából úgy határoztak, hogy csak a bizottság tagjait hívják össze, s noha ez távolról sem volt egyszerű művelet, a bizottság hamarosan megegyezett abban, hogy küldöttséget meneszt Kohanov tábornokhoz, és arra kéri, engedélyezze Vakulencsuk temetését még aznap. Úgy vélték, biztonságosabb, ha a katonai kormányzó hozzájárulásával döntenek, mert ebben az esetben a temetési menetnek nem kell támadástól tartania, és senki sem használhatja ürügyként a temetést újabb öldöklésre.

A veszélyes küldetésre csakis önkéntesek indulhattak; közöttük volt az ifjú Feldmann is, aki fölismerte ugyan, hogy „bírálat érheti, amiért ilyen kockázatos vállalkozásban vesz részt, amikor jelenléte a hajón feltétlenül kívánatos", ugyanakkor azonban meg volt győződve ró-

la, hogy „meg kell mutatni a matrózoknak: nemcsak szavakban, hanem tettekben is készen állunk életünket áldozni az ügyért". Elővigyázatosságból matrózruhára cserélte fel civil ruháját, mielőtt csónakba szállt volna a tengerészekkel és Parmen atyával, a hajó pópájával, akit egy esetleges erőszakos cselekmény elleni biztosítékként vittek magukkal meg azért, hogy rövid imát mondjon a holttest fölött.

Amint a küldöttség a még mindig lobogó tüzek és a törmelékhalmok miatt némi nehézség árán partra szállt, meglepetten tapasztalta, hogy a harcok alatt sértetlen maradt a ravatal és a holttest, de még a ravatal lábához helyezett, adományokat tartalmazó tálhoz sem nyúlt senki. A holttest azonban már erősen oszlásnak indult, s a bomlás folyamatát csak gyorsították a ravatal közelében egész éjjelen át égő tüzek. Parmen atya sietve elvégezte a szertartást, majd a négytagú küldöttség végighaladt a rakparton, és felkapaszkodott a Richelieu lépcsőn. A lépcső tetején nagy csapat katona várakozott rájuk, és a katonák előreszegezett szuronnyal nyomban körülfogták őket.

Feldmann biztosra vette, hogy ütött az órája, s aggodalma csak fokozódott, amikor egy tiszt gyöngéden karon fogta Parmen atyát, és úgy vezette tovább, mintha egy sikertelen hittérítő útról csodával határos módon hazatérő misszionáriust fogadna.

— Minden tiszteletet megadunk önnek — közölte halkan a pappal a tiszt, mielőtt bekísérte volna Kohanov tábornokhoz a főhadiszállásra. Időközben Feldmannt és két társát a Nyikolajevszkij körútról a főhadiszállás udvarára kísérték, ahol erős kozák őrség felügyelete alatt kellett várakozniuk.

A távoli kerületekből még mindig puskaropogás hallatszott. A kozákok idővel felengedtek annyira, hogy kö-

zölték a matrózokkal: Kisinyovból egy aknavetős ezred érkezését várják, a délutáni órákban pedig tüzérség és további erősítések futnak be Nyikolajevből. A kilátások tehát meglehetősen borúsak voltak, és a küldöttség tagjai számoltak azzal, hogy bármelyik percben falhoz állíthatják és kivégezhetik őket.

Végre-valahára azonban egy ezredes kíséretében feltűnt Parmen atya. A tiszt közölte velük, engedélyezték, hogy még aznap éjjel két órakor eltemethetik Vakulencsukot.

— Hajnali kettőkor! — kiáltotta Feldmann. — Az ember azt hihetné, hogy tolvajt temetnek, lopva, éjnek idején.

— Ez már a maguk dolga — vetette oda kurtán az ezredes. — Most pedig hordják el magukat!

A küldöttség nyomban visszaindult a hajóra. Meglehetősen félelmetes és megalázó élményekben volt részük. Mindenütt holttestek hevertek, a csatornákban, a járdán meg az úttesten, ott, ahol golyó érte őket az éjszaka; elindultak az első temetési menetek is. Egy menettel odalent a rakparton találkoztak. Feldmann megkereste a temetési vállalkozót, és rendelt nála egy, az ünnepélyes temetéshez jobban illő koporsót, mint azt a durván ácsolt ládát, amelyben Vakulencsuk az elmúlt harminchat órában feküdt. Feldmann meghagyta, hogy az új koporsónak tölgyfából kell lennie, sárgaréz fogantyúkkal.

*

Délben, röviddel azután, hogy Feldmann, a pópa és a két matróz visszaérkezett a „Potyomkin"-ra, ismét riadót kiáltottak: „A hajóraj! Hajóraj a láthatáron!" Mindenki a fedélzetre rohant, és az őrséggel együtt ott szorongott a korlát mentén. Szinte másodpercenként kér-

dezgették az őrszemektől: „Hol vannak?" „Hány hajó?" „A zászlóshajó is köztük van?" A látóhatáron szabad szemmel is kivehettek egy füstcsíkot.

Ilyen körülmények között nyomban össze kellett ülnie a bizottságnak; a hajót felverte a bizottsági tagokat hívó sípszó. Annyit már tudtak, hogy a távoli hajó: haditengerészti egység — ezt hadilobogójáról nyomban megállapíthatták. Mi legyen a következő lépés? Forduljanak szembe a hajórajjal, és nyissanak tüzet valamennyi ágyújukból? Vagy kíséreljenek meg előbb tárgyalásokba bocsátkozni az ellenséggel? Szerencsétlenségre Matyusenko éppen a parton tartózkodott: a ravatal mellett ismét felállított őrség élelmezéséről rendelkezett.

— Ne veszítsétek el a fejeteket — biztatta Kirill a bizottság egybegyűlt tagjait. — Szilárdan ki kell tartanunk őrhelyünkön, bátran, öntudatosan kell fogadnunk az ellenséget. Minden a mi oldalunkon van: a jog és az igazság, az erő és a nép. Bátran menjünk a csatába!

— A szabadságért! — visszhangozta a bizottság.

Csakhogy ismét csalódniuk kellett azoknak, akik már alig várták a harcot, hogy vége szakadjon a bizonytalanságnak. Amikor a hajóbizottság tagjai a gyűlés végeztével felfelé igyekeztek a fedélzetre, hogy harci készenlétbe helyezzék a páncélost, értesültek róla, hogy csupán egyetlen hajó közeledik, de az sem Odesszának, hanem Nyikolajevnak tart, s a „Prut"-ról, egy huszonöt éves, 1620 tonnás kis gyakorló hajóról van szó.

*

Amikor Matyusenko visszatért a csatahajóra, még nem ült el az izgalom. A matróz-forradalmárnak azonban sikerült felvillanyoznia a legénységet. Elmondta nekik, hogy elérte azt, amiben Feldmann küldöttsége kudar-

cot vallott. A zendülés irányítója merészen elment a főhadiszállásra, és követelte, hogy vezessék Kohanov tábornok elé. Kívánságát ugyan nem teljesítették, de sikerült beszélnie egy magas rangú tiszttel, s meggyőzte, hogy diplomatikusabb eljárás lenne, ha teljesítenék a felkelők követelését. Matyusenkót meg sem fenyegették, hogy letartóztatják. A temetést délután két órakor rendezik, sőt azt is engedélyezték, hogy tizenkét fegyvertelen matróz kísérheti utolsó útjára a koporsót.

„Sohasem volt részem olyan ünnepélyes látványban, mint drága elvtársunk temetése, sohasem láttam még annyi őszinte könnyet, amennyit a matróz földi porai fölött ontottak — írta visszaemlékezéseiben Matyusenko. — Amikor elhagytuk a csónakot, és Vakulencsuk ravatala közelében partra szálltunk, ugyanakkora tömeg szorongott körülötte, mint az előző napon. Mihelyt odaértünk, néhányan megragadták a ravatalt meg a koporsót, és a hosszú menet elindult a városon keresztül a temető felé." Noha sok ezer odesszai áldozta életét a forradalom ügyéért és a város még mindig a teljes káosz képét mutatta, Odessza megadta a végtisztességet a vértanúnak. Híre járt, hogy a katonaság nem fogja szétoszlatni a gyászmenetet, és a Preobrazsenszkij körút járdáin rengeteg ember szorongott — minden társadalmi osztály képviselve volt. Sokan kiálltak az erkélyekre, virágokat szórtak a koporsóra, és a tömeggel együtt kiáltották: „Dicsőség a »Potyomkin«-nak!"

A gyászmenet lassan vonult észak felé; az élen Parmen atya haladt, akinek a zendülés során bevert orrát még mindig tapasz fedte. Mögötte lépdelt a nyolc koporsóvivő az András-keresztes lobogóval letakart koporsóval, amelyet elborítottak a koszorúk — a bizottság nyilván nem tartotta tanácsosnak, hogy ez alkalommal a vörös zászlóval tüntessen. A koporsó mögött négy

matróz zárta le a hivatalos menetet. „A temetés hatalmas népi tüntetés jellegét öltötte" — számolt be az eseményről a londoni „Times".

Délután öt óra harminckor a katonai temetőben leeresztették a sírba a koporsót, Parmen atya újabb rövid szertartással búcsúztatta a halottat, majd a menet lassan megindult vissza a városközpont felé. Mindeddig a rendőrség és a katonaság tartotta magát Kohanov tábornok ígéretéhez, és semmiféle kísérletet sem tett a beavatkozásra. Elképzelhető tehát, hogy a „Potyomkin" különítménye által vezetett menet elleni meglepetésszerű támadás a Preobrazsenszkij körút közelében egy alacsonyabb rangú tiszt parancsára történt. Szabályszerű csapda volt ez. A támadást semmiféle figyelmeztetés sem előzte meg. Az egyik mellékutcából váratlanul lövések dördültek és több polgári személy, golyótól találva a kövezetre zuhant. A tömeg még botokkal sem volt felfegyverkezve, ezért nem válaszolhatott a támadásra. A gyászmenet, közöttük a tengerészek és Parmen atya, dühödt ordítozás közepette, pánikszerűen menekült.

A pópa és a „Potyomkin" kilenc matróza szerencsésen elvergődött a rakpartig, ahol a csónakba ugrottak. Három tengerész hiányzott. Hivatalosan „eltűntnek" minősítették őket, voltaképpen azonban sohasem derült ki, vajon ők is áldozatul estek-e a váratlan és hitvány támadásnak. Aznap este hét óra harminckor aztán egész Odessza meghallhatta azt a hangot, amelyet egyesek szorogva, mások izgalommal vártak. Eldördültek a nehéz hajóágyúk, és a lövések visszhangja végiggyűrűzött a tengeröblön.

6

ODESSZA LÖVETÉSE

Negyvennyolc órával kapitányuk halála után a „Potyomkin" matrózainak hangulata ugyanolyan bizonytalan volt, mint a zendülés kitörése előtti utolsó percekben; a hajón feszült, izzó légkör uralkodott. Az ellentétes irányú hatások hullámai újra meg újra felkavarták a kedélyeket, és egyre inkább érvényesült a lázadástól már eleve húzódozó továbbszolgálók befolyása: ezek a matrózok a tétlenség, végső fokon a kapituláció politikáját képviselték. A bizottság tagjainak többsége óvatosságra intett, amíg Szevasztopolban fel nem lázad a hadiflotta, a hangadó szociáldemokrata vezetőcsoport pedig, élén Matyusenkóval és Dimcsenkóval, szüntelenül azon volt, hogy harciasabb politikai vonalat érvényesítsen. Ritkán „dolgoztak meg" embercsoportot olyan erőteljes kampánnyal, mint ezeket a matrózokat: a két magányos „civil" agitátor, mintha csak hivatásos szónok lenne, szakadatlanul úton volt a hajó orra és fara, a parancsnoki híd meg a gépterem között.

A két szembenálló csoport által a legénységre gyakorolt nyomás egyetlen pillanatra sem lanyhult; amikor sem a hajóbizottság nem ülésezett, sem legénységi gyűlést nem hívtak össze, a matrózok önszántukból csoportokba verődtek, hallgatták a szónokokat, vitatkoztak — és a vita az őrhelyeken, a kantinban és a hálótermek függőágyai között éjjel és nappal egyetlen kérdés körül forgott. A csatahajó valamennyi matróza olyan bűnben volt részes, amelyet a haditörvényszék halállal büntet. Ez a körülmény és a hozzá kapcsolódó félelemérzés any-

nyira hatalmába kerítette őket, hogy másra sem tudtak gondolni, csakis arról tárgyaltak, miképpen alakul majd a jövő.

Sokáig ez nem mehetett így tovább. Az összecsapás nyomán felgyülemlett feszültséget sürgősen le kellett vezetni. Az idegrendszer teherbírásának is vannak határai. Végül is a szónoklás fárasztó tevékenység. Feldmann és Kirill pedig attól tartott, hogy teljesen berekednek.

Közvetlenül azelőtt, hogy a temetésre induló küldöttség elhagyta volna a „Potyomkin"-t, hivatalos katonai küldöttség érkezett a hajóra, amely megerősítette a temetéssel kapcsolatos rendelkezéseket, és menlevelet adott Parmen atyának, biztosítva kísérőinek az utcákon való szabad áthaladást.

— A temetéssel egyidejűleg tiszti gyűlést is tartanak — közölte az egyik katona Matyusenkóval. — Tanácskoznak, mihez kezdjenek veletek. Miért nem potyogtattok rájuk egy pár golyóbist?

— Hol tartják a gyűlést? — kérdezte izgatottan Matyusenko.

— A színházban. Minden magas rangú tiszt ott lesz. Nagyszerű alkalom. Mihelyt végeztek velük, csatlakozunk hozzátok. Efelől biztosak lehettek.

Matyusenko megköszönte a felvilágosítást. Természetesen igazuk van. Eddig is az volt a baj, hogy nem ismerték a célpontokat. A teljes katonai vezetőség megsemmisítésével perceken belül kikényszeríthetnék a város kapitulációját. Féltucatnyi jól célzott tizenkét hüvelykes lövedék . . .

Amikor Parmen atya és a temetési díszőrség kiszállt a rakparton, már javában szóltak a sípok a fedélzeten: a hajóbizottság tanácskozásra ült össze. Matyusenko még meggyőződött róla, hogy a temetési menet rendben

elindult, majd visszatért a hajóra. Megkönnyebbülten tapasztalta, hogy helyettese megfelelő irányba terelte a vitát. A Feldmann által erőteljesen támogatott Dimcsenkónak ugyanis sikerült meggyőznie a bizottság többségét, hogy ölükbe hullott a nagy lehetőség. Meglepően rövid idő alatt ultimátumot fogalmaztak, amelynek követelései talán nem is voltak annyira messzemenőek, amennyire a forradalmi elemek kívánták volna, de a korábbiakhoz képest mégis nagy előrelépést jelentettek.

Odessza lövetésére még aznap este sor kerül; három figyelmeztető vaklövés előzi meg. Csakis a színházat fogják lőni, a tüzelés befejezése után pedig küldöttség száll partra, amely követeli valamennyi politikai fogoly szabadon bocsátását, a munkások elleni katonai rendszabályok beszüntetését, a katonai egységek kivonását a városból, sőt fegyvereik átadását. Most már csak az időpontot kellett meghatározni. Matyusenko azt javasolta, nyomban a temetésen részt vett küldöttség visszaérkezte után kezdjék meg a város lövetését. Javaslatát megszavazták.

Mielőtt azonban berekeszthették volna az ülést, a bizottság egyik ingadozó tagja megjegyezte, hogy Odessza lövetése mégiscsak rendkívül fontos kérdés.

— Úgy gondolom, meg kellene tárgyalnunk a hajó egész legénységével, hadd tudjuk meg, hogyan vélekednek róla. A demokrácia formaságait is be kell tartani.

Feldmann és Matyusenko hiába érvelt azzal, hogy a hajóbizottság feladata éppen az, hogy a legénység nevében döntsön, most pedig már nem szabad tovább halogatni a cselekvést: a robbanásig feszült helyzetben nyilvánvalóan veszélyes lett volna semmibe venni a többség akaratát.

— Legyen hát — egyezett bele vonakodva Matyu-

senko —, hívjuk össze a legénységet a tatfedélzetre. Meglátjuk, mi a matrózok véleménye.

*

Miközben Parmen atya a katonai temetőben Vakulencsukot búcsúztatta, a „Potyomkin" hétszáz főnyi legénysége összegyűlt a hajó tatján, hogy megvitassa a Kohanov tábornokhoz intézendő ultimátum pontjait, valamint a bizottságnak a városi színház lövetésére vonatkozó határozatát. „Ezek a tömeggyűlések érdekes képet nyújtottak — írta egy szemtanú. Az első sorok, akárcsak egy amfiteátrumban, körben ültek, a mögöttük következők álltak, míg leghátul már mindenféle ládára kapaszkodva szorongtak. A tizenkét hüvelykes ágyúk hatalmas páncéltornyain, sőt magukon a félelmetes ágyúcsöveken is mindenütt matrózok lovagoltak. A tengerészek ragyogó fehér zubbonya szinte derűssé tette a képet. A férfias alakok egészséget és erőt árasztottak. Az arcok komolyak, elgondolkodók..." Ez alkalommal valóban olyan ügyet tárgyaltak, amely az egész legénység elmélyült figyelmét igényelte. Mindeddig semmiféle agresszív lépést sem tettek Odessza polgári vagy katonai hatóságaival szemben — beérték a fegyvereik által képviselt potenciális fenyegetéssel.

Feldmann tisztán látta, hogy ez a gyűlés döntő jelentőségű lesz. Több mint harminc órája, hogy nem hivatalosan a szociáldemokrata párt képviselőjének és a városi forradalmi elemek összekötőjének ismerték el a „Potyomkin"-on, s azóta, hogy a lelkesedés és a várakozásteljes izgalom első fellángolásában a fedélzetre tette a lábát, sok mindennel tisztába jött, ami megvilágította a zendülés valódi jellegét és a legénység hangulatát. Szilárd hite, hogy Odesszában voltaképpen már győzött is

a forradalom, sajnálatosan rövid életűnek bizonyult. Noha mélységes csalódást érzett, amikor rádöbbent, hogy a felkelést a legénység kisebbsége hajtotta végre, a többiek csupán ösztönös felkelők voltak, mert torkig voltak a silány élelemmel, és szokatlan volt számukra a haditengerészet szigorú fegyelme, Feldmann mégis bízott benne, hogy a hadihajó azért az egész birodalmon végigseprő forradalom kiindulópontja és ütegállása lesz. A hadsereg egyre növekvő ereje folytán az odesszai általános sztrájk sorsa megpecsételődik, ha a „Potyomkin" nem mutatja ki a foga fehérét. Feldmann minden bizonnyal tisztában volt ezzel és a reá háruló nagy felelősséggel, amikor ott állt a járgányon a hétszáz matróz előtt, és belefogott újabb maratóni beszédébe.

— Elvtársak! Most már nem fordulhattok vissza — kezdte drámai módon, s szavaiban fenyegetés rejlett. — Most már nincsen visszaút, nem remélhettek kegyelmet, számotokra nem létezik többé kiegyezés a cári kormánnyal. Csakis a végső győzelem, az ellenség megsemmisítése menthet meg benneteket. Harcolnunk kell — a végsőkig, és eljött az ideje, hogy lesújtsunk, hogy elsőnek üssünk, amíg az ellenség még nem rendezte sorait...

Ebben a hangnemben folytatta egy ideig, újra meg újra hangsúlyozva, hogy mindenki, az egész legénység halálra van ítélve, ha nem vívják meg győzelmes harcukat. Okosan felépített beszéd volt; Feldmann megpróbálta átplántálni hallgatóságába saját meggyőződését: sürgős cselekvésre van szükség.

— Megtudtuk, hogy az ellenség vezérei a színházban gyűltek össze — folytatta Feldmann. — Soha többé nem kínálkozik számunkra ilyen alkalom. Katonáik már tudatták velünk, hogy csatlakoznak a forradalomhoz, mihelyt végeztünk tábornokaikkal. Tüzet kell hát

nyitnunk a színházra, egyetlen percet sem szabad elvesztegetnünk...

Feldmann-nak sikerült annyira fellelkesítenie hallgatóságát, hogy amikor beszédének ehhez a részéhez ért, a matrózok hangos hurrázásban törtek ki, a diák tehát bizonyosra vette, hogy a kocka el van vetve. De akárcsak a bizottság ülésén, a hátsó sorokból ismét megszólalt egy hang, és egy csapásra semmivé tette a szerzett előnyt.

— Nem tüzelhetünk a városra! — kiáltotta egy tengerész, s nyomban csatlakozott hozzá egy másik: — Nem lőhetünk a mieinkre! A tiltakozás vihara egyre erősödött, mígnem az egész tatfedélzeten felborult a rend: egyesek továbbra is a város lövetését követelték, mások megijedtek a következményektől, és most már határozottan ellenezték az efféle erőszakos lépést.

Több mint egy óra telt el azóta, hogy Feldmann belefogott beszédébe, s most a járgányról leszállva döbbenten hallgatta az általa kiváltott vad vitát.

— Nem így kellett volna csinálnod — dohogott Kirill. — Túlságosan váratlanul dobtad be a dolgot. A város lövetését jobban elő kellett volna készítened.

Feldmann kénytelen volt belátni, hogy meggondolatlanul cselekedett, amikor ő javasolta Odessza lövetését: helyesebb lett volna, ha átengedi a témát Matyusenkónak vagy a bizottság valamelyik tagjának. Néhány hang máris túlharsogta az általános zűrzavart: — Kergessétek le a hajóról! Nincsen szükségünk szárazföldi patkányokra!

A matrózok egy csoportja azonban a „kapitányt" kívánta hallani. Nem ez volt az egyetlen eset, amikor a zendülők — válságos helyzetben — volt feletteseiktől vártak bátorítást. A tisztek azonban ritkán álltak kötélnek, s Alekszejev hadnagy amúgy is ideges, passzív fi-

gura volt, aki a zendülés utórezgéseit az események hátterében lapulva igyekezett átvészelni.

A matrózok többsége mind hangosabban követelte Alekszejev döntését. A hadnagy azonban nem vállalta a közvetítő szerepét, tehát most is, akárcsak korábban. Matyusenko vállalkozott rá, hogy csillapítsa a kedélyeket. A napbarnított, heves kis ember megjelenése most is eredményesnek bizonyult: a matrózok elcsendesedtek. A zsivaj elültével Matyusenko alaposan lehordta őket, amiért egymás között torzsalkodnak.

— Testvérek, ha életben akarunk maradni, egységet kell kovácsolnunk, ti pedig mit csináltok? Hajbakaptok, már csak az hiányzik, hogy egymásra lövöldözzetek. Hát nem elég vérünket ontották a zsarnokok, akik oly sokáig ültek a nyakunkon? Testvérek, Oroszország dolgozói ránk tekintenek, tőlünk várják a megváltást...

Könnyen megeshetett volna, hogy Afanaszij Matyusenko — pusztán szavainak súlyával — a fegyveres fellépés felé billenti a mérleg serpenyőjét. Csakhogy maguk az események is előrefutottak, mert ebben a percben az alaposan megfogyatkozott őrség egyik tagja jelentette: a temetésről viszatérő csapat a hajó felé evez, és úgy látszik, hogy hárman hiányoznak a csónakból. A hír hallatára Matyusenko félbeszakította beszédét, és a hágcsóhoz rohant, amelyen éppen akkor kapaszkodtak fel a matrózok meg a pópa.

Három matróztársukat lelőtték, lemészárolták a katonák! Előzetes figyelmeztetés nélkül megszegték az amnesztiát. Mártírjuk ünnepélyes temetési menetét szétverték. A rajtaütés felháborító története villámgyorsan elterjedt a matrózok között, a felháborodás pedig nőttön-nőtt. A támadás rövid csetepaténak tűnhetett az előző éjjeli véres öldökléshez képest, de amíg ezernyi polgári személy halála nem tudta megrendíteni a „Po-

tyomkin" ingadozóit, három társuk elvesztése nyomban cselekvésre bírta őket. Ezúttal fölöslegesnek bizonyult minden gyűlés, határozati javaslat, kézfeltartással történő szavazás. Még parancsra sem volt szükség. A matrózok olyan serényen igyekeztek kijelölt helyükre, mintha ellenséges hajó tűnt volna fel a horizonton: megtisztították a fedélzeteket, bedeszkázták a fedélzeti nyílásokat, felszerelték a tűzoltó tömlőket, és mindenki elfoglalta helyét. A lőszerraktárból a fedélzetre cipelték a lőszert, az ágyúkról leszedték a csőkupakot, a hajó minden részén mentőosztagok sorakoztak fel, Golenko doktort pedig átszállították a „Vehá"-ra, amelyet kórházzá alakítottak át. A „Potyomkin" háromhengeres gőzgépei fokozatosan fölgyorsultak, és a hatalmas hadihajó benyomult a kikötőbe. Odafent a parancsnoki hídon Matyusenko utasította a „kapitányt", közelítse meg negyed mérföldnyire a rakpartot, hogy biztosan célozhassanak, noha a tizenkét hüvelykes lövegek maximális lőtávolsága elérte a tizenkét mérföldet.

A város déli kerületei fölött alacsonyan állt a nap. Északon, a kikötőnegyedben még jó néhány tűz lángolt, a nyugati szél a füstöt a nyílt tenger fölé sodorta.

A „Potyomkin"-on pattanásig feszültek az idegek. Nem volt többé visszaút. Semmi sem akadályozhatta meg a város lövetését. Csupán azt kellett eldönteni, melyik üteg nyissa meg a tüzet: a hatalmas páncéltornyok tizenkét hüvelykesei, a felemelt lövegállások hathüvelykesei, a háromhüvelykes ágyúk vagy a gyorstüzelők. Valamennyi löveget tűzkész állapotba helyezték.

A parancsnoki hídon Matyusenko, Dimcsenko, Mikiskin, Feldmann, Kirill, Kovalenko hadnagy meg a kapitány ott állt Bedermejer tengerészaltiszt, a lövegparancsnok körül, aki a távmérőt már beállította a városra. A célpont nem lehetett egy mérföldnél távolabb, de

nehéz volt kiválasztani a házrengetegből, és a hajó alacsony fekvése — fölöttük ott tornyosult a rakpart meg a Nyikolajevszkij körútig húzódó meredek parkos domboldal — nem könnyítette meg az irányzást. A „Potyomkin" ágyúinak hegynek felfelé kellett lőniük.

Hét óra harminckor egy hathüvelykes lövegből eldördült az első lövés. Megrendítő pillanat volt. „Mintha a lövés után felcsapó füstben ott láttam volna a forradalom vörös seregeit, amint győzelmesen egyre mélyebben és mélyebben nyomulnak Oroszország szívébe — emlékezik Feldmann. — Az első lövés dörejében a győztes nép diadalmas örömmámorát véltem hallani." Ez azonban csupán vaktöltés volt, amelyet hamarosan két további riasztólövés követett. A „Potyomkin" parancsnokai elhatározták, hogy kitartanak az eredeti terv mellett, és előbb figyelmeztető lövéseket adnak le. Valószínűleg egyiküknek sem fordult meg a fejében, hogy a „figyelmeztetést" nemcsak a polgári lakosság, hanem a színházépületben tanácskozó főtisztek is meghallják.

Mind Kohanov tábornoknak, mind Odessza polgári lakosságának tizenöt perce maradt arra, hogy fedezéket keressen, csak ezután zúdult a városra az első éles lövedék, ismét egy hathüvelykes lövegből. Felvillant a torkolattűz, s a dörejt szinte azonnal visszhangozták az épületek. A majdnem félmázsás robbanóanyag elsüvített a háztetők felett, majd a parancsnoki hídon tartózkodók látókörén kívül felrobbant.

Az árbocon kuporgó tüzérségi megfigyelő azonban látta a becsapódást.

— Túllövés! — kiáltotta.

Ez mindenképpen azt jelentette, hogy egy másik épületet ért találat, és a lövedék talán ártatlan asszonyokat és gyermekeket tépett darabokra. A parancsnoki hídon

állók nehezen viselték el ezt a gondolatot. Egyikük sem hitte volna eddig, hogy célt téveszthetnek, különösen ilyen közelről leadott lövéssel. Bedermejer altiszt korrigálta távmérőjének beállítását.

— Ezúttal ne hibázz! — parancsolta komoran Matyusenko. — A színházat, csakis a színházat kell eltalálnunk, megértetted?

A hathüvelykesek kezelői megkapták az új távolsági adatot. Újra elhangzott a tűzparancs. Ismét egyetlen hathüvelykes dördült el, és a magányos lövés csupán gyönge visszhangja volt annak a robajnak, amelyet a csatahajó össztüzétől vártak a matrózok, sőt minden bizonnyal Odessza lakosai is. A hídon izgatottan várták a megfigyelő jelentését.

— Túllövés! — hangzott fel néhány másodperc múltán.

Érthetetlen! A parancsnoki hídon állókat megdöbbentette a második célt tévesztett lövés. A két hathüvelykes lövedék bizonyára emberéleteket oltott ki. Ők azért ágyúzzák a várost, hogy végezzenek a tisztekkel, nem pedig avégett, hogy eddig is sokat szenvedett védtelen polgári személyeket öljenek meg. Ha teljes oldalsortüzet nyitnak, talán sok száz polgári lakosnak kell elpusztulnia.

— Mi a hiba? — fordultak Bedermejer altiszthez. — Ennél rosszabb irányzást még nem láttunk!

Pedig az irányzás most sem volt hibásabb, mint a távol-keleti orosz flottáé a japánok ellen vívott tengeri csatákban. Bedermejer talált is kifogást.

— Hiába követelitek, hogy találjam meg a célpontot és irányozzak pontosan, ha nincs nagyléptékű, jó térképem — vetette oda a bizottság mögötte szorongó, gondterhelt tagjainak. Senki sem vonta kétségbe e meg-

lepő kijelentést*, senki sem tette fel a kérdést, vajon harc közben miképpen irányozzák be pontosan az ágyúkat, hogyan lőnek velük a hullámzó tengeren a távoli ellenségre? Mit is érthetett egy torpedós altiszt, egy egyetemi hallgató vagy egy gépésztiszt a tüzérségi ismeretek műszaki részleteihez!

Abban valamennyi jelenlevő nyomban egyetértett, hogy az ágyúzást haladéktalanul be kell szüntetni. Mindenesetre elhatározták, hogy Odessza esetleges újabb lövetéséhez megpróbálnak beszerezni egy pontos térképet, amely még jó szolgálatokat tehet. Addig is össze kell hívni a hajóbizottságot a helyzet megtárgyalására és egy küldöttség összeállítására, amely újabb ultimátumot nyújt át Kohanov tábornoknak. Felharsant a bizottság tagjait szólító síp, a tüzérek a fölöslegessé vált lövedékeket kicsúsztatták a závárzatból, a matrózokat leléptették, a fedélzeti nyílásokat ismét felnyitották, a hajó élete visszazökkent megszokott menetébe. A hajóbizottság ülése, amelyen megszövegezték az ultimátumot, egy óránál tovább tartott. A legénység közben megtárgyalta, hogy az ágyúzás bizony eléggé gyengén sikerült.

A parton is meglepetést keltett, milyen rövid ideig tartott a város lövetése. Noha a szorongó polgárok és a lelkes forradalmárok azt várták, a „Potyomkin" szörnyű erejű össztüze romba dönti a város középületeit, a három vaklövést csupán két éles lövedék követte: az első elvitte egy Nyeszenszkaja utcai háztető egy részét, a második pedig ennél is lényegtelenebb kárt tett egy

* Bedermejer altiszt nem is volt olyan tudatlan vagy együgyű, amilyennek mutatta magát. Legalábbis erre mutat, hogy a későbbiek során még börtönbüntetésre sem ítélték, sőt jutalmat kapott a zendülésben vitt szerepéért!

vendégfogadó homlokzatában. Még sebesülés sem történt.

*

Késő este Protopopov tábornok, Kohanov tábornok helyettese beleegyezett, hogy fogadja a főhadiszálláson a „Potyomkin" zendülőinek küldöttségét.

— Miért jöttek, mit akarnak? — kérdezte erélyes hangon a tábornok, amikor a matrózok karosszéke elé fektették a fehér zászlót.

— Azért ágyúztuk a várost, hogy megmutassuk, nem tréfálunk — válaszolta a küldöttséget vezető tengerész. — Szerettük volna bebizonyítani, hogy tetszésünk szerint döntő csapást mérhetünk önökre. Nem kívánjuk az értelmetlen vérontást, ezért meghívjuk a főparancsnokot, jöjjön nyomban a „Potyomkin"-ra, hallgassa meg feltételeinket, vagy pedig küldjön képviseletében egy teljhatalommal felruházott tisztet.

— És mi történik akkor, ha úgy döntünk, nem veszünk tudomást az önök követeléséről? — kérdezte a tábornok.

— Ebben az esetben úgy tekintjük, hogy szabad kezet kaptunk, tehát tetszésünk szerint cselekedhetünk. Végül, ha este tíz óráig nem térünk vissza a hajóra, folytatódik az ágyúzás.

Protopopov tábornok felállt, és az ajtó felé indult.

— Helyes, jelentem a helyzetet a főparancsnoknak.

Kohanov tábornok addigra már több mint tízezer főre növelte a helyőrség létszámát, és további erősítések voltak útban Odessza felé. Mi több, most már nehéz- és könnyűtüzérsége, mozsara és rengeteg nehézgépfegyvere is volt. Az elmúlt huszonnégy órában megsemmisítette vagy legalábbis elnyomta a város forradalmi elemeit,

az egyszerű embereket pedig túlságosan lekötötte halottaik felkutatása és eltemetése, semhogy idejük lett volna újabb tüntetésekre. Kohanov egy pillanatra megdöbbent ugyan, amikor jelentették neki, hogy a „Potyomkin" tüzelésre készen benyomul a kikötőbe, de az ágyúzás nem igazolta aggodalmát, sőt a két pontatlan lövés megerősíteni látszott tüzértisztjeinek megvető véleményét a haditengerészetről. Ezek után nem meglepő, hogy alig egy hónappal előbb Togo tengernagy néhány óra leforgása alatt elsüllyesztette, illetve elfogta szinte az egész távol-keleti hajórajt. Kohanov tábornok tehát némi joggal érezhette, hogy az erő pozíciójából tárgyalhat a „Potyomkin" hétszáz matrózával.

Üzenete rövid volt, és a lényegre szorítkozott.

— A főparancsnok nem kíván zendülőkkel tárgyalni — közölte visszatértekor Protopopov tábornok. — Ha elhatározták, hogy tovább lövik a békés polgárok otthonait, akkor Isten és a Cár lesz a bírájuk. Elmehetnek. Senki sem tartja vissza magukat.

*

A hajóbizottság késő éjszakai ülése felháborodottan hallgatta a küldöttség beszámolóját.

— Majd megmutatjuk neki! — fogadkoztak a bizottság tagjai. — Holnap majd úgy istenigazából lőjük a várost, akkor majd másképpen beszél!

A tengernagyi szalonban elhangzott fenyegetésekbe azonban már szorongás vegyült. Megrendült a matrózok önbizalma. Vajon hol késik a hajóraj? Ha a másik öt csatahajó legénysége is csatlakozik hozzájuk, nincs hatalom a világon, amely útjukat állja.

— Ha itt lenne a hajóraj, a tábornoknak sem lenne ilyen nagy hangja! — kiáltotta az egyik tengerész.

7

PÁRBAJ ODESSZA ELŐTT

A fekete-tengeri hadiflottát sajátos körülmények között hozták létre, feladatát pedig egyedülállónak nevezhetjük. Amikor 1904-ben kitört a háború Japánnal, az orosz hadiflotta a harmadik helyen állt Nagy-Britannia és Franciaország mögött a világ tengeri hatalmainak rangsorában. A csatahajókból, a nehéz- és könnyűcirkálókból, rombolókból és torpedónaszádokból álló félelmetes flottát három részre osztották: balti-tengeri, távol-keleti és fekete-tengeri flottára, s hamarosan kitűnt, hogy ez a szétforgácsolás háború esetén rendkívüli hátrányt jelent. Az egyes hadihajórajokat igen nagy távolság választotta el egymástól, ráadásul Oroszországnak semmiféle támaszpontja, de még csak szénellátási bázisa sem volt Libau, Szevasztopol és a mandzsúriai Port Arthur között. Gyakorlatilag tehát Oroszország tengeri hatalmának számbavételekor hajóinak számát hárommal kellett osztani, és a valóságban nem élvonalbeli, inkább másodosztályú tengeri hatalomnak számított.

A tizenkilencedik század legnagyobb részében az orosz Tengernagyi Hivatal csekély haditengerészeti erőket tartott a Fekete-tengeren, de a krími háborúban Oroszország megsínylette, hogy nem volt itt jelentős hajóraja, s még súlyosabb hátrányt szenvedett emiatt az 1877—1878. évi török háború idején. Nyilvánvalóvá lett, az egyetlen megoldás az, ha mindhárom hajórajt annyira megerősítik, hogy a három terület bármelyikén egyenlő eséllyel veheti fel a küzdelmet az ellenséggel.

Mivel a jövőben Törökország látszott a legvalószínűbb

ellenségnek, a legsürgősebb feladat a gyönge feketetengeri hadihajóraj fejlesztése volt. Ugyanakkor kétségtelen és fantasztikus pazarlás lett volna, ha sajátosan fekete-tengeri célokra építenek nagy páncélos hajókat, hiszen az 1878. évi berlini szerződés értelmében a török hajókon kívül egyetlen más hatalom hadihajói sem haladhattak át a Boszporuszon. E súlyos korlátozás ellenére, mármint hogy a fekete-tengeri hadiflotta mozgási tere csupán egy hétszázszor háromszáz mérföldes beltengerre szorítkozott, potenciális ellenfeleinek száma pedig nem lehetett egynél több, 1882-ben az Admiralitás kizárólagosan ennek a hajórajnak a fejlesztésére nagyszabású haditengerészeti programot indított. 1886-ban vízre bocsátották a „Cseszme" és a „II. Katalin" nevű 10 000 tonnás csatahajókat, 1887-ben, illetve 1892-ben a még ezeknél is nagyobb „Szinop"-ot és a „Georgij Pobedonoszec"-et, majd őket követte 1890-ben a „Dvenadcaty Aposztolov" és a „Tri szvjatyityelja", végül hét évvel később a „Rosztyiszlav". Valamennyi közül a legnagyobbat és legerősebb fegyverzetűt, a „Potyomkin"-t, 1900-ban bocsátották vízre.

Ez a hajóraj, legalábbis papíron, a világ leghatalmasabb flottakoncentrációja volt. A „Rosztyiszlav" kivételével valamennyi páncélost tizenkét hüvelykes és hathüvelykes lövegekkel szerelték fel. A cári orosz hadiflotta többi egységéhez hasonlóan építésük rendkívül hosszú időt vett igénybe, súlyos tervezési és konstrukciós hibáik voltak, s mire csatlakozhattak a flotta többi egységéhez, mind fegyverzetük, mind hajtóműveik elavultak. Ha csatában kellett volna helytállniuk, igen kétséges, vajon több sikert mutattak volna-e fel a japánokkal szemben, mint a balti és a távol-keleti hajóraj.

„Az orosz hadiflotta nem dicsekedhetik sikeres vállal-

kozásokkal, nem nevelt kiváló tengernagyokat, és nem tűnik ki különleges tengerészeti szakismeretével" — írta egy korabeli szakértő.* A fekete-tengeri hadiflotta, nemkülönben a balti és a távol-keleti flotta tengerészei szinte kivétel nélkül műveletlen vagy csekély műveltségű, paraszti származású sorkatonák voltak. „Az oroszt 21 esztendős korában sorozzák, s azért vonul be a haditengerészethez, mert ezt a fegyvernemet jelölik ki a számára, nem pedig azért, mert önként jelentkezett volna . . ." — állapította meg két évvel a „Potyomkin" zendülése előtt Fred Jane.**

A tisztikar aligha nyújtott kedvezőbb képet. Szevasztopolban dúlt a sógor-komaság: egy alacsonyabb rangú tisztnek semmi reménye sem lehetett az előbbre jutásra, ha nem voltak jó kapcsolatai a távoli Admiralitással. A japán háború előtti években rengetegen nyugdíjaztatták magukat valamennyi hadikikötőben, részben a korrupt előléptetési rendszer, részben pedig az alacsony fizetések miatt; egy tengerészkadét 91 fontnak, egy kapitány évi 415 fontnak megfelelő fizetést kapott, s ebből még különböző címen levonásokat is eszközöltek. A fekete-tengeri hadiflottában a tisztikar morálja odáig süllyedt, hogy tömegesen szereltek le, ezért a hatszáz vagy hétszáz főnyi legénységgel ellátott csatahajókon gyakran csak tizenöt tiszt teljesített szolgálatot, s még az is előfordult, hogy a kikötői kaszárnyákban egyetlen kadét volt 350 matróz parancsnoka. Takarékossági okok-

* *George Sydenham Clarke:* Russia's Sea Power, Past and Present. 1898. (Oroszország tengeri hatalma, múlt és jelen.) — A brit szakértő véleménye természetesen túlzott, ugyanezt bármelyik európai nagyhatalom tengeri erőiről elmondhatta volna, talán a francia flotta kivételével. — *Szerk.*

** *F. T. Jane:* The Imperial Russian Navy. (A cári orosz haditengerészet.) 1899.

nál fogva a flotta évente csak három hónapon át teljesített szolgálatot, s ez elviselhetetlen megterhelést rótt az alacsonyabb rangú tisztekre. A parton a fegyelem nem ritkán meglazult, és gyakran megesett, hogy a tisztek nem tudták kézben tartani a legénységet.

Ilyen körülmények, ilyen emberanyag között kezdték meg agitációs tevékenységüket 1903-ban az illegális Oroszországi Szociáldemokrata Munkáspárt tagjai. Kezdetben alig értek el sikert, a matrózok csekély érdeklődést tanúsítottak irántuk, a többnyire írástudatlan legényekre pedig semmiféle hatást sem gyakoroltak a brosúrák. A szocialisták ennek ellenére szívós munkával minden hajón kiépítették a földalatti sejteket, és sikerült szervezetet létrehozniuk az egymás közötti kapcsolatok fenntartására is.* A forradalmi szervezetek munkája akkor lendült fel, amikor Csuhnyin tengernagy, a flotta főparancsnoka, új takarékossági rendszabályokat vezetett be, ezekkel egyszersmind foglalkoztatni is szerette volna matrózait, akik jobbára semmittevéssel töltötték idejüket a parton. A szevasztopoli és a nyikolajevi hajógyárakból a tengernagy sok munkást tett az utcára, helyükbe pedig matrózokat állított. Ennek nem csupán az lett az eredménye, hogy a dokkmunkásokon végigsepert a felháborodás tüze, hanem az is, hogy akik közülük megtarthatták kenyerüket, első ízben kerültek szoros kapcsolatba a tengerészekkel, s minden alkalmuk megvolt arra, hogy beoltsák őket a forradalom eszméivel. E nélkül az ideológiai nevelőmunka nélkül az OSZDMP aligha tervezhetett volna tömegfelkelést 1905 őszére Odesszában.

Természetesen más tényezők is a szocialisták malmára hajtották a vizet: a hadvezetés megdöbbentő baklö-

* Ezen a ponton céloz a szerző a Szevasztopoli Matrózközpont megalakulására. — *Szerk.*

vései, az országszerte fellángoló kisebb felkelések, majd a Téli Palota előtti vérengzés, Port Arthur eleste és a távol-keleti, majd később a balti flotta megsemmisülése. Ha ezekhez az eseményekhez hozzávesszük az országos elégedetlenséget és a hadiflottán belül kiépített, jól szervezett forradalmi sejthálózatot, akkor érthetővé válik, hogy 1905 júniusában nem lehetett többé elkerülni a zendülést. Csupán azt kellett eldönteni, mikor és hol robbanjon ki a felkelés.

Június első hetében a flottaegységek szociáldemokrata vezetői határozatot hoztak arról, hogy a felkelésnek a Tendra-öbölbe kitűzött hadgyakorlat és lövészet során kell kitörnie. Egy előre megjelölt időpontban minden hajón a párttagokból álló egységek éjnek idején behatolnak a tiszti kabinokba, álmukban meglepik a tiszteket, levágják a vállpántokat egyenruhájukról, elkobozzák fegyvereiket, és őrizet alá helyezik őket. A szociáldemokrata vezetők szentül hitték: ha reggel a hajók legénysége kész tényekkel találja magát szemben, csatlakozik hozzájuk. Ilyen egyszerűen festett az elképzelés. Lehetőleg szerették volna elkerülni a vérontást, mert a hadihajók többségén igen csekély volt a *személyes* ellenérzés a tisztekkel szemben, akikben csupán a kormány hatalmának bosszantó megtestesítőit látták, s a szocialisták számoltak azzal, hogy egy vérfürdő éppen azokat a matrózokat fordítaná szembe a lázadással, akiket a vezetők meg akartak nyerni az ügynek.

Ez idő tájt a flotta csatahajói közül a zendülést legalaposabban a „II. Katalin"-on, leggyengébben a „Potyomkin"-on készítették elő. A „Potyomkin" nagy csalódást okozott a szociáldemokrata vezetőknek. Amikor 1904 novemberében zavargások törtek ki a parton, legénysége reakciós magatartást tanúsított, s ez komoly mértékben aggasztotta a pártvezetőséget. Végtére is a

„Potyomkin" a hadiflotta legerősebb egysége volt, s ha ügyesen kormányozzák, a többi hadihajó lőtávolán kívül tetszése szerint ágyúzhatja a flotta többi egységeit korszerű lövegeivel. A „Potyomkin" szociáldemokrata sejtje azt az utasítást kapta, sürgősen fokozza erőfeszítéseit, hogy a hajó legénysége elérje a megkívánt szintű forradalmi öntudatot. Az idő sürgetett. A szevasztopoli szociáldemokrata főhadiszálláson éppen ezért nagy meglepetést keltett, amikor a hajó forradalmárai engedélyt kértek arra, hogy néhány nappal megelőzzék a flotta zömének lázadását. Közölték, bizonyosak afelől, hogy elnyerik a legénység teljes támogatását. Fáradhatatlanul dolgoztak, hogy minél több matrózt győzzenek meg, ahhoz pedig kétség sem férhet, hogy a „Potyomkin"-on nagy az elégedetlenség. Az általános gyűlölet főként Giljarovszkij fregattkapitány ellen irányul. Mivel a páncélos hajó egyedül tartózkodik majd a Tendra-öbölben, a körülmények maximálisan kedveznek a felkelésnek, s ha a hadiflotta többi egységén megtudják, hogy még a „Potyomkin" „mérsékelt" legénysége is megdöntötte a tisztek uralmát, a központi zendülés még biztosabb sikerre számíthat.

A forradalmárok azonban azt az utasítást kapták, eszükbe se jusson ilyen lépést tenni. A flottazendülés sikere teljes egészében az egységen és az összehangolt időponton múlik. Várják be a hajóraj többi egységének érkezését, és az előre megbeszélt jelre, a megbeszélt időpontban cselekedjenek.

Valószínű, hogy az események ragadták magukkal a „Potyomkin" forradalmárait. A romlott hús miatti összetűzés kétségtelenül kitűnő alkalmat jelentett számukra ahhoz, hogy a legénység élére álljanak. Matyusenko talán nem tudott ellentállni a kísértésnek, és igyekezett bebizonyítani, milyen tehetséges forradalmár,

végül mennyire indokolatlan hajójának rossz, reakciós híre.

*

A „Potyomkin" zendülését hírül adó távirat június 28-án a kora reggeli órákban, tehát a csatahajó Odesszába érkezését követő napon jutott el Szevasztopolba. A Moszkvában tartózkodó Csuhnyin tengernagy helyettese, Krieger altengernagy, nyomban összehívta valamennyi hajóparancsnokot a „Rosztyiszlav" zászlóshajóra. Krieger egy percig sem kételkedett az odesszai távirat hitelességében, s minden oka megvolt annak feltételezésére, hogy a flottában már jó ideje zendülést szerveznek, s ennek egy közeli időpontban kell bekövetkeznie. A „Potyomkin" esete nyilván csak ízelítő.

A válságos helyzetben sürgős rendszabályokat kellett hozni a „Potyomkin" ellen. Amennyiben a csatahajón haladéktalanul sikerül felszámolni a lázadást, még csírájában el lehet fojtani az általános zendülést. Krieger jelentést kért a parancsnoksága alatt álló hajók hangulatáról, kormányhűségéről. A jelentések a legváltozatosabb képet mutatták: a zászlóshajón a hangulat kitűnő, a „Georgij Pobedonoszec"-en rossz, a „II. Katalin"-on pedig egyenesen kétségbeejtő: kapitánya beszámolt arról, hogy aznap reggel a legénység a „Miatyánk" és az „Üdvözlégy Mária" után megtagadta az „Isten óvd a cárt!" eléneklését. Krieger ezért úgy döntött, hogy támadó hadművelet esetén biztonságosabb a „II. Katalin"-t hátrahagyni Szevasztopolban.

A parancsnokok csak két óra múlva tértek vissza hajóikra: a „Tri szvjatyityeljá"-ra, a „Georgij Pobedonoszec"-ra, a „Dvenadcaty Aposztolov"-ra, azzal a paranccsal, nyomban induljanak teljes gőzzel Odessza fe-

lé, s vigyék magukkal kíséretként a „Kazarszkij" könnyűcirkálót, valamint négy torpedónaszádot. Visnyeveckij ellentengernagy, a hajóraj parancsnoka, azt a feladatot kapta, derítse fel a „Potyomkin" tartózkodási helyét, kedvező körülmények esetén foglalja vissza a hajót, majd két nappal később találkozzék a flotta többi egységével a Tendra-öbölben.

A „Potyomkin" zendülésének híre és az, hogy a matrózok megölték tisztjeiket, futótűzként terjedt el a hadihajók legénysége körében, és hihetetlen izgalmat keltett. Mindenütt azt találgatták, vajon erre a hírre nyíltan színre lépnek-e a forradalmi elemek, és nyomban elrendelik-e az általános felkelést? Volt azonban egy félelmetesebb kérdés is: parancsot kapnak-e a zendülő csatahajó megtámadására? Ebben az esetben tüzelniük kell testvéreikre, akik viszont őket lőnék. Az átlagos matróz szorongással és zavarodottan várta, mit hoz a holnap.

Idegesek voltak azonban a tisztek is. Kétes hűségű matrózok élén csatába menni a haditengerészet legerősebb hadihajója ellen — ez a kilátás nem sok jót ígért. — Pokolian kényelmetlenül érezték magukat — emlékezett vissza erre a hangulatra egy tengerész —, csüggedten jártak-keltek a fedélzeten, szüntelenül egymás között sugdolóztak.

Csupán aznap éjjel tizenegy órakor, amikor a nyolc hadihajó fényszórókkal világítva meg a vizet, csendben kifutott Szevasztopol kikötőjéből, vált világossá, hogy a fekete-tengeri hadiflotta kész felvenni a harcot.

*

A június 29-ről 30-ra virradó éjjelen ismét keveset aludt a „Potyomkin" legénysége. A város ágyúzása és a kül-

döttségnek a katonai főhadiszállásról történt visszatérése után a hajóbizottság jóval éjfél utánig ülésezett, a legénység pedig a páncélos minden részében csoportosan vitatta az eseményeket egészen hajnalig. Sok ember egyszerűen ott dőlt végig a fedélzeten, ahol addig kuporgott, miközben a vita tovább folyt az alvók teste felett.

Nem annyira a fizikai veszély, inkább az a tudat viselte meg őket, hogy zendülők, közöttük még a leglelkesebb matrózok is szinte elviselhetetlennek érezték a kudarcot és a bizonytalanság légkörét. A legnagyobb súly természetesen a vezetők vállára nehezedett. Matyusenko, aki a felkelés óta nemigen alhatott öt óránál többet, nyúzottnak, kimerültnek látszott, de még a szívós Dimcsenko sem volt már annyira beszédes. Kirill eleve kimerülten érkezett a hajóra, képtelen volt kialudni magát, és szinte teljesen berekedt. Feldmann is annyira rekedt volt, hogy a bizottság éjjeli ülésén csak nagy kínnal-keservvel tudott megszólalni.

A „Potyomkin"-on az a hangulat lett úrrá, hogy nem tudták teljesíteni feladatukat, s az első reggel magabiztos elevensége is szertefoszlott a hajóbizottság véget nem érő ülésezései, a végrehajtó albizottságok tanácskozásai és a legénységi tömeggyűlések között. Végtére is, mit értek el azóta, hogy végeztek tisztjeikkel és hatalmukba kerítették a páncélost? Az érkezésük nyomán kirobbant odesszai felkelést, amely sok ezer áldozatot követelt, kegyetlenül szétzúzták. A város ágyúzása nevetségesen pontatlannak és sikertelennek bizonyult. Még a mártír temetését is szétszórták, és három bajtársuk életével fizetett. Két nap és három éjjel egyik csalódás a másikat követte, s minden gondolatuk mögött szüntelenül ott lappangott a kivégzőosztagtól vagy a szibériai száműzetéstől való rettegés.

A „Potyomkin" hangulatát tehát joggal jellemezhet-

jük már-már pattanásig feszültnek, amikor június 30-án hajnalban a rádiós — a zendülés óta első ízben — titokzatos üzenetet fogott. „Tisztán látható... az ötös hullámhosszon tartjuk a rádiókapcsolatot..." — ennyit sillabizáltak ki a gyötrően rövid jelzésekből. Az éber rádiós nyomban jelentette a dolgot Matyusenkónak.

— A „Rosztyiszlav" hívójelével érkeztek — fűzte hozzá.

Matyusenko felébresztette a bizottság tagjait, s alig néhány perc múlva mindnyájan ott szorongtak a rádiószobában, és hangosan találgatták, vajon mi lehetett „tisztán látható" a fekete-tengeri hadiflotta zászlóshajója számára, s még milyen adatok veszhettek el az éterben. Bizonyosan csak annyit tudhattak, hogy a hadihajórajnak legalább két egysége közeledik, s nyomban intézkedéseket kell tenni, hogy felvehessék velük a harcot.

Ismét felharsant a „Potyomkin"-on a riadó: „A hajóraj! Jön a hajóraj!" Az elcsigázott matrózok kiugrottak függőágyaikból, vagy feltápászkodtak a fedélzetről, ahol a meleg nyári éjjelen hevertek. Az izgalom most nagyobb volt, mint valaha. Ez már nem lehet vaklárma: bekövetkezett a régóta várt esemény. Matyusenko elkobozta a csatahajó mellett horgonyzó „Szmelij" nevű gyorsjáratú kis gőzöst, és parancsot adott, hogy egy civilnek álcázott matróz parancsnoksága alatt fusson ki felderítésre a kikötőből. A „Potyomkin" géptermében a fűtők vadul rakták a kazánokat, hogy elérjék a kellő gőznyomást, Golenko doktor mentőosztagokat szervezett, a fedélzeteket megtisztították és harcra kész állapotba helyezték, a tüzérek rohanvást foglalták el helyüket.

De még most, a küszöbönálló válság előtti percekben sem foszlott szét az alapvető bizonytalanság — s ez csökkentette a matrózok elszántságát, árnyékot vetett lelke-

sedésükre —, vajon a másik fél hősökként vagy elvtársakként üdvözli-e őket, vagy ágyútüzet zúdít rájuk. A tűzkeresztségre készülő katonák számára olyannyira kínzó légkör két órán át feszültséget teremtett, és a kételyek csak kilenc órakor, az odesszai kikötőbe visszatérő „Szmelij" érkeztével váltak bizonyossággá. Három csatahajó — könnyű egységek kíséretében — elhagyta a Tendra-szigetet, és egyenesen Odesszának tart — jelentették a gőzhajóról. Valamennyi egységen az András-keresztes lobogó leng.

Matyusenkót nem lepte meg és nem is csüggesztette el a hír. Szilárdan bízott a „Potyomkin" fegyverzetében és az ellenséges hadihajókon működő forradalmi elemek erejében. Nem tartotta valószínűnek, hogy harc esetén az ellenség elszántan küzdene. Minden előny a „Potyomkin" oldalán volt, és az ellenséges hajórajjal való találkozás esetére részletes, gondos tervet dolgoztak ki. Elérkezett hát a döntés perce, talán a forradalom fordulópontja. Meglehet, hogy a következő óra eseményeitől függ Oroszország jövője. A látóhatáron már feltűntek a füstoszlopok, és az őrszem keleti irányból három hadihajó közeledtét jelezte.

Matyusenko felsietett a parancsnoki hídra, ahol már várta Alekszejev, Kovalenko, Dimcsenko, Kirill, Mikiskin és Feldmann.

— A *„Georgij Pobedonoszec"*, a *„Dvenadcaty Apposztolov"* meg a *„Tri szvjatyityelja"* — jelentette egy tengerész. — Úgy látom, egy cirkáló és néhány torpedónaszád kíséri őket. — Odanyújtotta a távcsövet. Matyusenko csak futó pillantást vetett a horizonton kirajzolódó hajókra, majd nyomban Alekszejevhez fordult.

— Adjon parancsot a horgony felszedésére — utasította a kapitányt. — Azonnal kifutunk. Még csak az kellene, hogy csapdába essünk az öbölben.

Alig néhány perc múlva a hatalmas csatahajó lassan megindult kifelé a kikötőgátak között, főárbocán ott lengett a vörös csatalobogó. Arányos felépítményével, előrenyúló hídjával, három tömzsi, fekete kéményével a tatarozáskor frissen festett „Potyomkin" szemet gyönyörködtető, hatalmat árasztó hajó volt, s amint a nyílt tenger felé igyekezett, könnyedséget, egyszersmind erőt sugárzott. Kötélzetén jelzőzászlók lobogtak a szélben, a hajóbizottság rövid, de velős ultimátumát hirdetve: „Adjátok meg magatokat vagy lövünk!" Az elektromos vezérlésű orr- és tatpáncéltornyok tizenkét hüvelykes ágyúikkal lassan elfordultak talapzatukon, s a hathüvelykes fedélzeti lövegek csövét is elforgatták, amíg egyenesen a közeledő hajórajra meredtek. A lőtávolság kilencezer méter volt.

Visnyeveckij hajóraja és a „Potyomkin" között a távolság már alig négy mérföldre csökkent, amikor a három kormányhű csatahajó manőverezni kezdett: szemmelláthatólag egymás mellett próbáltak csatasorba fejlődni.

— Most fejlődnek fel ütközetre — mondta valaki a szakértő nyugalmával a parancsnoki hídon. — Meglátták jelzésünket. Egy perc múlva tüzet nyitnak.

Visnyeveckij ellentengernagy valóban észlelte a „Potyomkin" jelzését; az üzenet hajthatatlan szövegezése azonban nyilván arra késztette, hogy erősítést kérjen, és bevárja fölöttesének érkezését — ezért később súlyos megrovásban részesült. Három csatahajója folytatta 180 fokos fordulatát, majd teljes gőzzel megindultak délnek, oldalukon a fedezetet biztosító torpedónaszádokkal. Kosuba matróz, a „Georgij Pobedonoszec" tengerésze, később elbeszélte, hogy hajójának tisztjei rémülten szaladgáltak össze-vissza... szüntelenül lerohantak a gépterembe, könyörögtek a fűtőknek, tornász-

szák fel a maximumra a gőznyomást, sőt saját zsebükből ígértek nekik jutalmat. Ez minden bizonnyal túlzás, de a harcra kész „Potyomkin" közeledése, fedélzetén olyan matrózokkal, akik tengerbe hajították vagy foglyul ejtették tisztjeiket, meglehetős riadalmat kelthetett. A válság azonban rövidnek bizonyult, mert a lázadó csatahajó is nyomban megfordult, és visszafelé igyekezett a védelmet nyújtó kikötőbe. Nem üldözte a menekülő hajókat — egyelőre nem.

Amikor a „Potyomkin" ismét horgonyt vetett a kikötő bejáratában, a matrózok korántsem érezték azt, hogy az akció hiábavaló volt, vagy eldöntetlen eredményt hozott. Úgy érezték, teljes győzelmet arattak. Az ellenség rájuk tört, hogy elragadja hajójukat, de fenyegető kiállásuk láttán dicstelenül elmenekült. Az elmúlt esti nyomorúságos ágyúzás okozta csüggedtség diadalmas örömmámornak adott helyet. Első ízben érezték, hogy cselekedetükkel igazolták önmagukat és a felkelést. — „Jól tudtuk, hogy visszajönnek még — emlékezett vissza egy matróz —, és hogy akkor az egész flotta ágyúival kell szembenéznünk. Ez a kilátás azonban nem aggasztott bennünket. Legyőzhetetlenek voltunk. Nem volt mitől tartanunk."

*

Krieger altengernagy háromnapi élelmet vételezett, majd előző nap este hat órakor a „Rosztyiszlav" zászlóshajó meg a „Szinop" torpedónaszádok fedezetével, kifutott Szevasztopol kikötőjéből. Visnyeveckij azt a parancsot kapta, hogy június 30-án reggel találkozzék a Tendra-sziget mellett fölöttesével, s amennyiben minden terv szerint zajlott le, az András-keresztes lobogó alatt magával kellett hoznia a visszafoglalt „Potyomkin"-t is

a zendülés színhelyére. Úgy tervezték, hogy ezután a zendülés főkolomposait átszállítják a zászlóshajó fedélzetére, a flotta visszatér Szevasztopolba, majd ott megrendezik a cári flotta történetének legnagyobb haditörvényszéki tárgyalását. Kriegernek minden oka megvolt az önbizalomra, némi joggal várhatta, hogy a „Potyomkin" harc nélkül megadja magát. Odesszából nyert értesülései azt bizonyították, hogy amióta a csatahajó befutott a kikötőbe, tétlenül vesztegel, magatartása habozónak mondható, ágyúzása gyönge és pontatlan volt, a jelek szerint pedig a legénység között erős a széthúzás. Visnyeveckij hajórajával csak elszánt, egységes szellemű hajó szállhatott szembe.

A megállapodás értelmében tehát reggel kilenc órakor Krieger hajói már ott vesztegeltek a kopár, lakatlan sziget előtt — de sem Visnyeveckijnek, sem a „Potyomkin"-nak se híre, se hamva. Az altengernagy hiába követelt rádión azonnali magyarázatot és jelentést Visnyeveckij hajóinak tartózkodási helyéről, semmiféle választ sem kapott. Krieger mégsem aggódott túlságosan. Helyettese nyilván azzal bajlódik, hogy megbízható legénységet vezényeljen a „Potyomkin"-ra, s időbe telik, amíg befűti a kazánokat, és elhozza a páncéloshajót a szigethez. Ennek ellenére azonban éberen figyelte, nem hall-e ágyúzást, sőt felderítő egységet küldött Odessza felé.

Csak 11 órakor pillantottak meg füstoszlopot a nyugati látóhatáron, nem sokkal később pedig megjelentek a hajóraj főegységei. Sebesen közeledtek, és néhány perc múlva az őrszemek jelentették, hogy mindössze három csatahajó, egy cirkáló és négy torpedónaszád tart a sziget felé. Semmi kétség: Visnyeveckij vagy kudarcot vallott, vagy pedig a „Potyomkin" már a hajóraj megjelenése előtt elmenekült. „Valamennyi hajó parancsno-

ka azonnal a zászlóshajóra" — jelezte zászlóival Krieger, és alig néhány perccel a két hajóraj találkozása után a tengert ellepték a „Rosztyiszlav" felé tartó apró gőzbárkák.

Ezúttal igen rövid volt az értekezlet. Visnyeveckij jelentésének meghallgatása után Krieger nyomban újabb utasításokat adott tisztjeinek, kíséreljék meg másodszor is a „Potyomkin" visszafoglalását. Másodszor nem szabad visszariadniuk. Amennyire lehetséges, kerülni kell ugyan az összecsapást, a fedélzeteket azonban harckész állapotba kell helyezni, mind a fő, mind a kisegítő lövegeket élesre tölteni, továbbá rohamcsapatok alakítandók, hogy az első alkalommal megszállják a lázadó hajót. A hajóraj két oszlopban vonuljon fel, széles oszlopba fejlődve; az egyik oszlopot a „Rosztyiszlav", a másikat a „Tri szvjatyityelja" vezeti, a könnyűcirkáló előttük felderítést végez, a torpedónaszádok pedig az oszlopok mögött vonalba fejlődve követik a csatahajókat.

— Maga a cár rendelte el a fegyveres erők hírnevén ejtett szégyenfolt letörlését! — közölte beosztott parancsnokaival Krieger tengernagy. — Kudarcot nem tűrhetünk!

A cár tehát elvárta, hogy minden hozzá hű tengerész teljesíti kötelességét ezen a napon, mivel pedig az erőviszonyok aránya öt volt az egyhez, az orosz uralkodó aligha kételkedhetett az új vállalkozás sikerében.

*

A „Potyomkin" őrszemei egész délelőtt éberen kémlelték a vizet, a lövegkezelő legénység viszont leléphetett, hogy pihenjen és ebédelhessen. Ragyogó, felhőtlen délelőtt köszöntött rájuk, a forróságot friss szellő enyhítette, ezért aki csak tehette, napozott a fedélzeten. A tatfe-

délzeten kisebb mulatságot is csaptak a matrózok: harmonika hangjára táncoltak és énekeltek. Nagyszerű hangulat kerekedett, s úgy látszott, hogy még a felkelés óta szüntelenül komor, katasztrófával meg kivégzőosztaggal fenyegetőző megalkuvókat is magával ragadja társaik magabiztossága és vidámsága.

12.15-kor felhangzott az őrszemek várható riadója. Öt csatahajó! Szinte az egész fekete-tengeri hadiflotta. Ez pedig a csuzimai katasztrófa óta, az egyetlen „II. Katalin" kivételével, egyet jelentett az egész cári hadiflottával. Miközben a lövegkezelők hanyatt-homlok rohantak ütegeikhez, tréfálkozva találgatták, mi lehet az oka a „II. Katalin" távolmaradásának.

— Fogadni mernék, hogy nem merték bevetni ellenünk — kiáltotta egy tengerész. — A „Katalin"-on mindig rendes társaság szolgált. Bizonyára ők is kitekerték már a népnyúzók nyakát!

A parancsjelzőt „Teljes gőzzel előre!" jelzésre állították, és a „Potyomkin", oldalán az N 267-tel, aznap délelőtt már másodízben futott ki a nyílt tengerre, hogy szembeszálljon az ellenséggel.

A parancsnoki hídon Matyusenko, Dimcsenko, Feldmann és Kirill csoportba verődve vitatta meg a helyzetet. A harcias Feldmann még mindig azon sopánkodott, miért nem vették üldözőbe Visnyeveckijt kora reggel. Meg volt győződve róla, hogy mindhárom csatahajó fellázad és csatlakozik hozzájuk, ha legénységük látta volna, hogy van bennük bátorság néhány szalvéra. A többiek nem voltak ennyire derűlátók.

— Most eldől minden! — ismételgette szenvedélyesen Matyusenko. Ebben a pillanatban, amikor annak a csatahajónak a parancsnoki hídján állt, amelyért harcolt, s amelyet a dolgozó osztályok nevében elfoglalt.

most pedig harcba vezetett a cár szolgái ellen, a forradalmi vezető szimbólumának látszott.

A reggeli első találkozáskor a rádiók egyetlen jelzést sem adtak, most azonban, mihelyt az ellenfelek hét mérföldnyire megközelítették egymást, a „Potyomkin" rádiója üzenetet vett a „Rosztyiszlav" fedélzetéről. „Fekete-tengeri flotta matrózai — hangzott Krieger altengernagy ultimátuma —, megdöbbenéssel értesültem magatartástokról. Azonnal tegyétek le a fegyvert."

Matyusenko éppen csak egy pillantást vetett a rádiószobából érkezett üzenetre, és máris diktálta a választ:

— Válaszoljátok ezt: „A hajóraj nyomban megáll, a főparancsnok pedig hajónkra jön, hogy megtárgyaljuk a kapituláció feltételeit. Szavatoljuk személyes biztonságát."

*

A távolság már öt mérföldre csökkent, a teljes gőzzel haladó hajók részletei is pontosan kirajzolódtak, amikor a rádiós Krieger második parancsát fogta: „Nem tudjátok, mit cselekesztek. Azonnal tegyétek le a fegyvert. Csakis azonnali kapituláció esetén számíthattok kegyelemre."

A kölcsönös fenyegetőzéssel egyik fél sem csikart ki előnyt, de Matyusenko a biztonság kedvéért megismételte korábbi üzenetét, s ezúttal azt is hozzáfűzte, hogy amennyiben nem teljesítik követeléseit, a „Potyomkin" tüzet nyit.

Krieger rádiója néma maradt, az összecsapás most már elkerülhetetlennek látszott. Puszta szemmel is látni lehetett, hogy valamennyi hadihajó fedélzetét harcrakész állapotba helyezték, a legénység a hajótesten tartózkodott, vagy elfoglalta helyét a lövegek mellett. —

A nagy hajóraj gyorsan, félelmetes erővel közeledett felénk a sima kék vízen — emlékezett vissza egy matróz az utolsó percekre. — Iszonyú látvány volt. — Húsz darab tizenkét hüvelykes és négy tízhüvelykes ágyú meredt a „Potyomkin"-ra, amelynek fő tűzerejét mindössze négy tizenkét hüvelykes löveg képviselte. Öt hatalmas páncélos hajó — több, mint ahánnyal Togo Csuzimánál szétzúzta Rozsgyesztvenszkij flottáját.

A „Potyomkin" megfigyelői félpercenként hangosan jelezték a lőtávolságot: — Ötezer méter... négyezer méter... háromezerötszáz... Matyusenko utasította a kormányosmestert, tartsa változatlanul az eredeti irányt, nyomuljon egyenesen a két közelgő csatahajó-oszlop közé. Az orr felőli páncéltorony a tizenkét hüvelykesekkel a jobboldali oszlopot, a tat felőli a baloldali oszlopot kövesse. Külön parancs nélkül egyetlen löveg sem nyithat tüzet.

Most már kiértek az öbölből, és a mögöttük húzódó partvonal halvány csíknak látszott. A flotta alig egy mérföldnyire haladt velük szemben, s a „Kazarszkij" könnyűcirkálónak el is kellett fordulnia, hogy elkerülje az összeütközést. Ezáltal szabad utat nyitott a „Potyomkin"-nak a két oszlop között: ötszáz méter széles, acéllal és ágyúcsövekkel sűrűn szegélyezett folyosót. A „Potyomkin" matrózai később az utolsó pillanatok halálos csendjére emlékeztek vissza a legélénkebben: egyetlen hang sem hallatszott, csak a hajógépek megszokott, ütemes, mély dohogása.

A küszöbönálló csata vészjósló hangulatát még fokozta, hogy a szemközt sikló hajók fedélzetén egyetlen lélek sem mutatkozott. Csak a „Rosztyiszlav" parancsnoki hídján állott egy kis csoport: tisztán látni lehetett Krieger altengernagyot, vezérkari főnökét, a zászlóshajó kapitányát, néhány tisztet, a jelzőszolgálatos matró-

zokat, végül egy kormányosmestert. Több szemtanú egybehangzó emlékezése szerint valamennyien villámgyorsan fedezékbe húzódtak, amikor a „Potyomkin" egyik hathüvelykes ágyúja elfordult, és közvetlen közelről rájuk meredt.

A „Potyomkin" most már a „Rosztyiszlav" és a „Tri szvjatyityelja" között haladt, körülbelül húszcsomós sebességgel, olyan közel és olyan gyorsan, hogy a páncéltornyok tizenkét hüvelykes lövegei alig tudták követni a célpontokat. A páncélos hajó továbbra is teljes sebességgel haladt a két oszlop között, árbocán kihívóan lengett a vörös hadilobogó. Az ellenséges hajók még erre sem reagáltak, mintha mindkét fél tüzérei ugyanazt a parancsot kapták volna: elsőnek ne nyissanak tüzet.

A „Potyomkin" csak a „Georgij Pobedonoszec" fedélzetéről kapott választ. A Visnyeveckij oszlopában harmadik helyen haladó csatahajó kétkéményes, egyárbocos, rideg páncélos volt, amely már addig is sok gondot okozott Krieger flottájának. Amint a „Potyomkin" egy vonalba került vele, mintegy előre megbeszélt jelre valamennyi fedélzeti nyílás és lövegrés felcsapódott, a matrózok tömegesen özönlöttek a fedélzetre, és sapkájukat lengetve kiáltották: — Hurrá „Potyomkin"! Dicsőség elvtársainknak! — Mire a „Potyomkin" elérte a „Georgij" farát, a felső fedélzet meg a tatfedélzet korlátja mellett ott szorongott és ott hurrázott a hajó egész legénysége.

„Régen vártuk már ezt a pillanatot — írta később Matyusenko. — Ez volt a forradalom kezdete. Az üdvözlő kiáltások, a hurrázás a dolgozó osztályok tagjainak spontán szolidaritását fejezték ki, a munkásokét, akik tudták, hogy közeledik a zsarnokság bukása. A cár bábjai parancsot adtak, hogy ágyútűzzel fogadjanak bennünket, ehelyett ők hurrázással köszöntöttek." Amint a „Po-

tyomkin" maga mögött hagyta a hajórajt, a parancsnoki hídon állók látták, hogy a többi csatahajó legénysége is elözönli a fedélzetet, és a „Georgij" matrózaival együtt hangosan élteti a felkelőket. Így végződött a néma párviadal.

A most következő manőverezés pontosan végrehajtott, kecses *pas de deux**-nek tetszett; tengeri hadgyakorlaton sem lehetett volna szabályszerűbben végrehajtani egy előre megtervezett, bonyolult műveletet. A „Potyomkin" széles kört leírva 180 fokos fordulatot végzett, eközben jobbra-balra szétugrasztotta a torpedónaszádokat, pontosan abban a percben, amikor Krieger megparancsolta hajóhadának, hogy változtassanak irányt és ismét sorakozzanak fel. A lázadó csatahajó tehát ugyanabban a helyzetben volt, mint a párviadal kezdetekor, a különbséget csak az jelentette, hogy a két hajóraj ezúttal nem keletről, hanem nyugat felől közeledett hozzá. Ezúttal azonban a fenyegetésnek már külső jelét sem lehetett megfigyelni. Csak a „Rosztyiszlav" legénysége maradt a helyén, később azonban kiderült, hogy a zászlóshajó matrózai is titkos egyezségre léptek egymás között, hogy még parancs esetén sem nyitnak tüzet. A többi hajón a matrózok otthagyták ütegeiket és a fedélzet alatt kijelölt helyüket, s három-négy sor mélységben a korlátok mellett tolongva integettek és hurráztak; a „Potyomkin" most már békésen vonulhatott el a két oszlop között. A lövegcsövek nem mozdultak többé, és Krieger flottájának tisztjei tehetetlenül nézték, amint a vörös zászlós csatahajó elsiklott mellettük.

A „Potyomkin" parancsnoki hídján álló Matyusenkót és a bizottság többi vezetőjét érzelmileg mélyen felkavarta a szolidaritás látványa. Egyedül a józan Feldmann

* — Tánckettős, betét egy táncjátékban. — *Szerk.*

figyelte továbbra is gyanakodva a csatahajókat, legfőképpen a „Rosztyiszlav"-ot. Az egyetlen, látszólag ellenséges mozdulatot mégsem a zászlóshajó, hanem a „Georgij Pobedonoszec" tette, éppen abban a pillanatban, amint a „Potyomkin" jobb felől elhaladt mellette. A hatalmas, tízezer tonnás hajó váratlanul kivált az oszlopból, távolodni kezdett a többi páncélostól, majd teljes fordulatot tett, és egyre fokozódó sebességgel a „Potyomkin" felé rohant; nyilvánvalóan derékon akarta kapni. Miközben a „Potyomkin" felé száguldott, fényjelzőjén üzenet villant fel — talán egy utolsó megadási felszólítás? Parancs a megállásra, hogy rohamcsapata átszállhasson a „Potyomkin"-ra? A parancsnoki hídon csupán egyetlen matróz ismerte a jelzéseket, a többiek köréje sereglettek, és türelmetlenül várták a megfejtést.

„A »Georgij Pobedonoszec« legénysége — tagolta a matróz — csatlakozni akar hozzátok. Álljatok mellénk oldalirányban."

Mintegy megerősítve kérését, a „Georgij" a „Potyomkin"-nal párhuzamos vonalra tért, és csökkentette sebességét.

— No, mi erről a véleményed? — fordult Matyusenko Feldmannhoz. — Elég gyors kis lázadás volt. Nézd csak, a tisztek még mindig ott állnak a parancsnoki hídon.

— Nem tudom, mit gondoljak. Legokosabb lenne, ha átküldenénk egy csoportot, azután együtt indulhatnánk a hajóraj után, hogy elcsíphessük őket, mielőtt elérik Szevasztopolt. Nagy események előtt állunk. Mindenképpen azonnal kell cselekednünk.

Általános meglepetésre ezúttal Alekszejev hadnagy önálló véleményt mondott az új fordulatról.

— Gondoljanak arra, hogy csapda is lehet — intette a többieket. — Foglyul ejthetik átküldött osztagunkat.

azután felzárkóznak mellénk és megtorpedóznak. Úgy gondolom, várhatnánk, amíg őrizet alatt át nem küldik tisztjeiket.

A tiszti tekintéllyel alátámasztott intő szavak nyomban kijózanították az impulzív Matyusenkót. Emlékezett rá, hogy a „Georgij"-on korábban semmiféle jele sem mutatkozott a forradalmi hangulatnak, s még most is úgy látta, mintha több tiszt állna a parancsnoki hídon. A pillanat óvatosságra intett. A bizottság vezetői között vita támadt: Kirill és Feldmann cselekvést követelt, a többiek viszont amellett szálltak síkra, hogy tartsák távol magukat a másik hajótól. Ennek azután az lett az eredménye, hogy miközben a „Potyomkin" parancsnoki hídján rendkívül zajos, nem hivatalos albizottsági ülésre került sor, a két csatahajó nagyjából párhuzamosan, félsebességgel haladt Odessza felé; a „Georgij" újra meg újra megkísérelte oldalba bökdösni a „Potyomkin"-t, ez azonban állhatatosan kitért az udvarlás elől, és szemérmesen félrehúzódott. Messze maguk mögött hagyták Krieger megmaradt egységeit, amelyek hamarosan apró pontokká zsugorodtak a szemhatáron, és 15 csomós sebességgel sietve elindultak a biztonságos Szevasztopol felé.

— Legalább annyit tegyünk meg, hogy átküldünk hozzájuk egy fegyveres osztagot — kérte a huzavona és habozás miatt már-már kétségbeesett Feldmann. — Fogalmunk sincsen, mi történik odaát, meglehet, hogy szükségük van minden tőlünk telhető segítségre.

Röviddel ezután kiderült, hogy a „Georgij"-on is heves viták dúlnak, mert ismét felvillant hídján a jelzőlámpa: „»Georgij Pobedonoszec« a »Potyomkin«-nak: küldjetek segítséget!"

Matyusenko a jelzés vétele után még egy rövid haditanácsot tartott Dimcsenkóval és Alekszejevvel.

— Add le a „Georgij"-nak: tartóztassák le tisztjeiket, és küldjék át hozzánk megbízottaikat — utasította a jelző matrózt. El volt szánva arra, hogy csak a lehető legkisebb kockázatot vállalja.

A „Georgij"-t azonban nem lehetett ilyen egyszerűen lerázni. A másik hajó végső segélykiáltásként ezt fényjelezte vissza: — A helyzet kedvezőtlen. A nézetek megoszlanak. Nem tudunk rendet teremteni. Azonnal küldjetek segítséget!

Feldmann most már megfordíthatta a hangulatot.

— Nem hagyhatjuk a pácban őket! — kiáltotta szenvedélyesen. — Az isten szerelmére, küldjünk nekik valami erősítést!

Végül, ha vonakodva is, a többiek beadták a derekukat, de azzal a kikötéssel, hogy szigorúan szemmel tartják a szomszédos hajót, nehogy árulás történjék. Leengedték a gőzbárkát, amelybe Matyusenko és Kirill vezetésével fegyveres matrózcsapat szállt be.

— Amint a tisztek lakat alatt vannak, azonnal jelezzetek! — kiáltotta a távolodó bárka után Dimcsenko. — Néhány ágyút a „Georgij"-ra irányítunk, hátha valamit forralnak.

Feldmann, Dimcsenko és Alekszejev aggódó matrózcsapattól körülvéve az alsó fedélzetről figyelte a bárka útját; látták, amint társaik odaérnek a „Georgij"-hoz, és felkúsznak egy kötélhágcsón. Nagy tömeg matróz fogadta őket, majd úgy látszott, hogy a hajó belsejébe taszigálják őket.

Eltelt tizenöt perc. A két csatahajó vagy fél mérföldre vesztegelt egymástól. Egy hang sem hallatszott a „Georgij"-ról, az életnek semmiféle jele sem mutatkozott. Feldmann nem bírta tovább a bizonytalanságot, ezért elhatározta, hogy egy újabb osztag élén maga indul át felderíteni, mi történt. Aggodalma csak fokozódott, ami-

kor félúton megállította őket egy csónak Matyusenko írásos üzenetével. (Mi szükség volt a levelezésre és a lassú evezős csónakra? Mi történhetett a rádióval, a jelzőzászlókkal, a jelzőlámpával?)

„Nem tudják elhatározni magukat tisztjeik letartóztatására — olvasta Feldmann. — Azonnal gyere át egy fegyveres osztaggal." A „Georgij" már több mint egy órája elhagyta a hajórajt; minden bizonnyal ez volt a haditengerészeti lázadások történetének legkényelmesebb zendülése, amely távolról sem hasonlított a „Potyomkin" felkelésének szenvedélyes spontaneitására. De a „Georgij" egész magatartása titokzatos és ésszerűtlen benyomást keltett. Amint a nyolc matróz inaszakadtából evezett a csatahajó felé, Feldmann képzeletében nyilván a legkülönbözőbb jelenetek képei kergették egymást: tárgyalások a feltételekről a tiszti étkezdében, vad lövöldözés a hajó belsejében, a fedélzet alatt.

A „Potyomkin" fegyveres osztaga nagy szakértelemmel kúszott fel a létrán: elöl a matrózok vállra vetett puskával, nyomukban Feldmann.

— Mi történik itt, hol vannak a tisztek? — kiáltott a diák a „Georgij" matrózaira.

— A tengernagy szalonjában vannak — közölték vele.

— Vezessetek gyorsan oda! — követelte Feldmann. Utóbb így írta le az eseményeket: „Amint a szalon közelébe értünk, felsorakoztattam az osztagot. A matrózok kettős sorban, arccal a szalon felé álltak fel. »Indulj!« — vezényeltem. A matrózok haboztak, mozdulatlanul, némán álltak. Megértettem lelkiállapotukat. Szemtől szembe harcolni az ellenséggel egyszerű, de hogy egy sarok mögül végezzenek az emberrel, lesből, amikor még azt sem látják, ki lő rájuk, és esélyük sincsen a véde-

kezésre, ez bizony még a legbátrabbakat is félelemmel tölti el."

Néhány bátorító szó után mégis megindultak lefelé a lépcsőkön a revolverrel a kézben elöl haladó Feldmann nyomában. Váratlanul egy férfi ugrott eléjük. Kirill volt az, szerencséjére még idejekorán felismerték, mielőtt egyetlen lövés eldördült volna.

— Hová mentek? — kérdezte.

— A tiszteket akarjuk letartóztatni — magyarázta Feldmann, mihelyt magához tért a meglepetéstől.

— De hiszen már letartóztatták őket — csodálkozott Kirill. A tisztek egy ideje már valóban csomagolták bőröndjeiket.

Később Matyusenko megmagyarázta, miért küldött erősítésért. Amikor az első osztag megérkezett, a „Georgij"-on teljes volt a zűrzavar: a kormányhű és a felkelő csoport a hajó más-más részeit tartotta megszállva, és szinte egyetlen matróz sem tudta bizonyosan: a cárt vagy a forradalom ügyét szolgálja-e. Krieger altengernagy utolsó üzenetére, amelyben megparancsolta, hogy a csatahajó csatlakozzék ismét a flottához, ezt a rövid választ küldték: „Sürgős javítások céljából Odessza felé haladunk." Nem tudni, ez a válasz a zendülőktől, vagy pedig a presztízsét kétségbeesetten védelmező kapitánytól származott-e. Annyi bizonyos, hogy amikor Matyusenko osztaga a fedélzetre ért, a parancsnoki hídon még Guszevics kapitány állott, noha a gépterem már régen ügyet sem vetett parancsaira, és a kapitánynak tehetetlenül kellett néznie, amint a „Georgij" kiválik a csatarendből, majd a „Potyomkin" nyomába szegődik. Matyusenko azonban, legnagyobb meglepetésére, még a nyomát sem látta erőszakos cselekménynek. A hajón zavaros *status quo* uralkodott: a kapitány tartózkodást tanúsított és hídján maradt, a zendülő csoportok pedig

beérték szónoklatokkal. Még a tiszteket is ellenállás nélkül terelték össze, egyik fél sem nyúlt fegyverhez. Eközben dördült el az egyetlen lövés. A parancsnoki hídon Grigorkov hadnagy állt Guszevics kapitány mellett. Neki sem esett semmi bántódása, parancsnokával ellentétben azonban képtelen volt némán nézni a megalázó jelenetet. Amikor látta, hogy a tisztek letépik váll-lapjaikat és átadják fegyverüket, a híd szélére lépett, revolverét halántékára szorította, és előrehajolva megrántotta a ravaszt. A víz a hajó fara irányába sodorta Grigorkov lehanyatló testét. Ő volt a zendülés egyetlen áldozata.

Később Guszevics kapitányt is rávették, hogy csatlakozzék tisztjeihez, és szálljon be a gőzbárkába. Matyusenko lövésre kész revolverrel maga állt a kormánynál, egy kézzel irányította a csónakot a „Potyomkin"-hoz, ahol a tiszteket külön-külön cellákba zárták. Ezzel véget is ért a „Georgij Pobedonoszec" lázadása. A hajót a „Potyomkin" mellé kormányozták, a két páncélos legénysége parancs nélkül felsorakozott a fedélzeteken, és sapkát lengetve, ujjongva köszöntötte egymást.

Felemelő pillanat volt, amikor a kis torpedónaszád nyomában a két csatahajó lassan besiklott az odesszai öbölbe, és a külső mólón túl horgonyt vetett a kikötőben. A „Potyomkin" matrózai sikeresen szembeszálltak a letartóztatásukra indult Krieger altengernaggyal, sőt elhódították tőle két legnagyobb páncélosának egyikét. Ahhoz sem férhetett kétség, hogy a hadiflotta többi egysége is együtt érez velük. Csak idő kérdése, s ők is megdöntik tisztjeik uralmát, és csatlakoznak hozzájuk a nagy forradalmi hadjáratban.

A „Potyomkin" vezérkara még sohasem érezte ennyire bizonyosnak a győzelmet, mint aznap délután. „Megnyugodtunk — írta Kirill —, a kudarc lehetőségének ko-

rábbi lidércnyomása helyet adott a feltétlen bizonyosságnak, hogy hamarosan teljes győzelmet aratunk ősi ellenségünkön, a sötétség és az erőszak hirdetőin. Végre volt saját forradalmi hajórajunk... Holnap bevonulunk Odesszába, elfoglaljuk, szabad kormányt alakítunk, egyesülünk a felszabadított katonákkal, megszervezzük a nép hadseregét, Kijev, Harkov és a többi nagyváros ellen vonulunk, és egyesülünk a falvak paraszttömegeivel... S azután — fel Moszkvába és Szentpétervárra!"

8

VÁLASZÚTON

Már a „Potyomkin" visszatérte előtt, a zendülés negyedik napján, mutatkoztak a felkelés első nemzetközi következményei. Az egész Fekete-tengeren megbénult a hajózás, a külföldi kormányok pedig szentpétervári nagyköveteik útján aggódva érdeklődtek állampolgáraik vagyon- és életbiztonsága felől. Ugyanakkor a külföldi hatalmak konzuljai azt követelték Neidhart odesszai polgármestertől, hogy szavatolja a külföldiek biztonságát. Neidhart biztosította Smith brit főkonzult, hogy valamennyi konzulátus elé két őrszemet állítanak „a tömegek támadása elleni" védelem céljából. Kohanov tábornok arra is engedélyt adott Smith-nek, hogy a kikötőben horgonyzó öt angol hajót átküldhesse a várostól néhány mérföldre fekvő biztonságos kis öbölbe, bár „nem felelhet a »Potyomkin« önkényes lépéseiért". Felhívta Smith figyelmét, „ne engedje, hogy a hajótulajdonosok politikai célokra, vagy politikai felhívások osztogatására hagyják felhasználni hajóikat".

A helyzet egy csapásra megváltozott, amikor híre járt, hogy a flotta ismét elvitorlázott. „Erősen bízom benne, ha bizonyos nem is lehetek afelől, hogy a szevasztopoli hajóraj hű marad, s elbánik a »Potyomkin«-nal" — írta a tábornok a brit főkonzulnak. Amikor pedig a két csatahajó lehorgonyzott a kikötőben, olyannyira biztosra vette, miszerint a „Georgij Pobedonoszec" foglyul ejtette a „Potyomkin"-t, hogy sietve közölte Smith-szel és a többi konzullal, valamint a városban tartózkodó sajtó-

tudósítókkal* — a zendülésnek vége. Csak néhány óra múlva értesítették, hogy valójában mindkét páncéloson vörös lobogó leng, tehát a „Potyomkin" hódította meg a „Georgij"-t.

„Amikor estére kiderült, hogy a »Georgij Pobedonoszec« legénysége is fellázadt — írta jelentésében Kohanov tábornok —, a hajóraj pedig visszatért Szevasztopolba, anélkül, hogy szétzúzta volna a »Potyomkin« zendülőit, sőt, erősítésként még egy csatahajót is átengedett, tudtam, hogy továbbra sem számíthatok az Admiralitás támogatására, és egyedül a rendelkezésemre álló erőkkel vehetem fel a harcot a két hadihajóval."

Az a hír, hogy a forradalmi elemeket nem semmisítették meg, sőt azok megkettőzték erejüket, nagy megütközést keltett a főhadiszálláson, a polgári hatóságok körében pedig már-már pánikot váltott ki. A rendőrséget és a csendőrséget értesítették, hogy újabb munkászavargásokkal kell számolni, Kohanov tábornok pedig parancsot adott, haladéktalanul állítsanak fel egy mozsárágyúüteget a kikötő felett emelkedő Dzsevaka-dombon, majd táviratban kérte a hadügyminisztériumot, azonnal bocsásson rendelkezésére nehéztüzérséget. „Odesszában kaleidoszkópszerű hirtelenséggel változik a helyzet — írta a »Times«."

Csuhnyin tengernagy, aki három nappal előbb hagyta el Szentpétervárt, mintsem a Tengernagyi Hivatalhoz befutott volna a hír, hogy a „Potyomkin" rettegésben tartja Odessza urait, még jókor érkezett Szevasztopolba, hogy végignézhesse, miként vánszorognak haza flottájának maradványai. Hét elsővonalbeli páncélos hajója közül kettő fellázadt, a „II. Katalin"-on pedig olyan fe-

* A „Potyomkin" felkelésének szétzúzásáról szóló álhírt másnap valamennyi európai fővárosban és az Egyesült Államokban is közölték az újságok.

szült volt a hangulat, hogy még a kikötőben horgonyozva sem lehetett megbízhatónak tekinteni. Krieger és Visnyeveckij részletes jelentése az Odessza előtti katasztrofális manőverről egy szempillantás alatt meggyőzte arról, hogy további két hadihajójának legénysége az első alkalommal csatlakoznék a zendülőkhöz, sőt az is valószínű, hogy még a két zászlóshajó matrózai is megtagadnák az engedelmességet, ha a felkelők ellen vezetik őket. Csuhnyin nem merte megkockáztatni, hogy újabb hajókat veszítsen, és feláldozza megmaradt tisztjeinek életét, ezért példa nélkül álló lépésre szánta el magát: a csaknem ötezer főnyi legénységet meghatározatlan időre szabadságolta, a hátramaradt műszerészek pedig végigjárták a hajók géptermeit, és kiszerelték a csapágyakat. Ráadásul Kriegert és Visnyeveckijt is felmentette parancsnoki beosztásuk alól. „A fekete-tengeri hadiflotta lényegében megszűnt létezni" — írta erről a londoni „Times", Csuhnyin pedig kénytelen volt bevallani: — Attól tartok, a tengert a lázadók ellenőrzik, ezért úgy döntöttem, hogy pillanatnyilag nem veszem fel velük a harcot.*

Szóba került az is, hogy az új flottának legalább a magvát a Szentpétervárott állomásozó cári gárda matrózaiból alakítják meg, ezekről a tengerészekről némi joggal feltételezték, hogy hűségesek maradnak, úgy látszott azonban, hogy hosszabb időbe telik, amíg Szevasztopolba szállítják őket, s ennél is tovább tart, amíg felkészítik őket új, speciális feladataikra. Most már úgy látszott, hogy egyedül csak a hadsereg semmisítheti meg

* A flotta leszerelése és legénységének feloszlatása nem csupán Lenin figyelmét keltette fel, aki előszavunkban idézett cikkében gúnyosan utalt is rá, hanem az imperialista nagyhatalmak vezető köreiben is megütközést keltett: a cárizmus ázsiója ekkor zuhant mélypontjára. — *Szerk.*

vagy foglalhatja el a „Potyomkin"-t — ez volt az utolsó remény. Csuhnyin tengernagynak már ezzel a megaláztatással kellett szembenéznie, amikor egy tiszti csoport kért tőle kihallgatást.

Ezek a tisztek — vagy negyvenen lehettek — a tüzérségi iskolából és a Szevasztopolba visszatért csatahajók fedélzetéről kerültek ki, és elhatározták, hogy helyrebillentik a cár és a flotta becsületét, megbosszulják társaik halálát, a „Potyomkin"-t pedig, akár életük árán is, elsüllyesztik vagy visszafoglalják. Voltaképpen titkos különítményt szerveztek avégett, hogy egy rombolóval megközelítik a „Potyomkin"-t, s ügyet sem vetve a csatahajó ágyúira, közvetlen közelről torpedókkal robbantják fel, ha nem adná meg magát. A Janovics hadnagy vezette romantikus és merész ifjú arisztokraták csoportja „öngyilkos különítménynek" nevezte el magát. Már csak főparancsnokuk áldására vártak.

Csuhnyin tengernagy melegen üdvözölte a tervet, s felajánlotta a csoportnak a haditengerészet egyik legkorszerűbb és leggyorsabb rombolóját, a 26 csomó sebességű, 220 tonnás „Sztremityelnij"-t.

A romboló késő éjjel, a legnagyobb titokban kifutott Szevasztopolból, és kivilágítás nélkül haladt a krími partok mellett Odessza felé. A tiszturak azonban olyan hebehurgya módon indultak útnak, hogy még a szokásos formaságokat sem tartották be, és Szevasztopolban felejtették a flotta rejtjelkulcsát. Egyelőre még nem döbbentek rá erre, később azonban sok bonyodalmat okozott ez a feledékenység.

*

Matyusenko, Feldmann és a „Potyomkin" többi vezetője nem sokáig élvezhette a győzelem utáni diadalmá-

mort. A „Georgij" fedélzetén maradt Feldmann megdöbbenve tapasztalta, milyen kevés forradalmi elem van a legénység soraiban. Kitűnt, hogy bizonyára egy maroknyi matróz ragadta magához a gépterem feletti ellenőrzést, és ők változtatták meg a hajó menetirányát, amikor látták, hogy a „Potyomkin" az egész flottával szembeszáll, s ezt általános lelkesedés köszönti. A politikailag éretlen matrózok többsége most riadtan döbbent rá, hogy akarata ellenére elkötelezte magát a zendülés mellett. Feldmann úgy látta, hogy a legénység zöme „ösztönösen szeretett volna visszavonulási utat biztosítani magának, a felelősséget pedig ... a »Potyomkin« matrózaira hárították". Tisztjeikért is szerfelett aggódtak, csak vonakodva egyeztek bele abba, hogy Matyusenko magával vigye őket — de kikötötték, a tiszteknek hajuk szála sem görbülhet.

Az a feladat, hogy a „Georgij" hatszáz főnyi legénységét megnyerjék a forradalom ügyének, még a fáradhatatlan és szívvel-lélekkel forradalmár Feldmann számára is hatalmas feladatot jelentett. Most már ő maradt az egyetlen, aki a „Potyomkin" osztagának távozása után a fedélzeten maradt. Akárcsak a „Potyomkin"-on, a most csatlakozott „Georgij"-on is hajóbizottságot kellett választani, majd gyűléseket, propagandabeszédeket tartani, hogy lelkesedést öntsenek a matrózokba. Rá kellett ébreszteni őket felelősségükre, hogy felkészüljenek arra a szerepre, amelyet a küszöbönálló forradalomban kell betölteniük.

Feldmann elszántan vetette magát az egyszemélyes új agitációs hadjáratba, noha már nagyon elcsigázott volt, hangja pedig annyira berekedt, hogy hasító fájdalmat érzett, ha csak néhány percen át kellett nagyobb tömeghez beszélnie. Mégsem ingatták meg a kudarcok, ügyet sem vetett a feléje kiáltott gyalázkodásokra; mun-

káját ugyanis csak a hajó maroknyi meggyőződéses szocialistája támogatta. Már sötétedni kezdett, amikor végre sikerült összehívni a hajó egész legénységét a hajóbizottság megválasztására, az összejövetel azonban általános hangzavarba fulladt, mert jó néhányan, akiket megválasztottak, nem vállalták a tisztséget, ezért aztán másokat kellett helyettük keresni. A bizottsági tagok közül sokan rangot viseltek, s Feldmann úgy vélte, utolsó szálig alkalmatlanok történelmi szerepük betöltésére. Több ízben megpróbált személyesen is beavatkozni, hogy a gyűlést a „Potyomkin" mintájára kissé ünnepélyesebbé tegye, hangja azonban elvesztette acélos csengését, most már alig volt több rekedt krákogásnál.

Feldmann egyszerre rádöbbent, képtelen egymaga megbirkózni a roppant feladattal. A forradalom egész további menetének sorsa azon múlhatott, hogyan alakul másnap a „Georgij" legénységének hangulata. Feldmann ekkor már értesült, hogy Odessza kikötőnegyedében, a tengerpart hosszában erős katonai egységeket vontak össze, a domboldalakban pedig sietve új ütegállásokat építenek. Holnap minden eldőlhet. Ha a „Georgij" a semlegességet választja, vagy éppenséggel visszatér a kormány oldalára, néhány perc leforgása alatt semmivé teheti a forradalom sikereit.

A diák még egy kísérletet tett, hogy beszédet tartson, majd késő este csónakba szállt, hogy jelentést tegyen a helyzetről a „Potyomkin"-on Matyusenkónak és a bizottság többi tagjának. Leszállt az éj, s amint az evezős csónak a két hajó között haladt, Feldmann nézte reflektoraik fénynyalábját, amint módszeresen végigsöpörnek a hullámokon: pompás látvány volt, „mintha csak gondtalan búvármadarak játszadoztak volna" — hogy Feldmann szavaival éljünk —, ez a látvány azonban egyszersmind a lázadók kényes helyzetét is jelezte.

— Odaát válságos a helyzet — számolt be nyomban megérkezte után. — Reggel több agitátort kell átküldenünk a „Georgij"-ra. Ha a helyzet úgy kívánja, partra kell szállnunk, és meg kell győznünk néhány párttagot, jöjjön segítségünkre.

Senki sem kételkedett abban, hogy a „Georgij"-on valóban válságos a helyzet, és Matyusenko is elismerte: sürgős intézkedésekre van szükség. De nemcsak ő, hanem Dimcsenko és Kirill is csaknem olyan rekedt volt már, mint Feldmann, az álmatlan éjszakák miatt halálos fáradtság nehezedett rájuk, az elmúlt napok és éjszakák szüntelen idegfeszültsége pedig teljesen kimerítette őket. Mindeddig egyetlen percre sem lélegezhettek fel. Aznap este is többször riadóztatták a hajót. Először a reflektor fénysugara a nyílt tenger felől közeledő sötét tömeget világított meg, mire a legénység villámgyorsan elfoglalta helyét a lövegek mellett. Parancsot adtak a hajónak, álljon meg, mire az jelezte, hogy a főparancsnok megbízásából tárgyalni kíván. Mihelyt azonban az N 267 megközelítette, hogy felderítse az igazságot, a hajó gyorsan elillant. Az N 267 parancsnokának leírása szerint nagy torpedónaszád vagy torpedóromboló lehetett, ezt a sötétben nem tudta egyértelműen megállapítani.

Később másfajta „támadás" következett. A hídra szerelt reflektorok fénycsóvájában vészjósló tárgy jelent meg: a kikötő irányából sodorta feléjük a víz. — Akna! Vigyázat, akna úszik felénk! — kiáltották az őrszemek. Az ágyúk körül alvók felriadtak, elfoglalták helyüket, hogy szembszálljanak az újabb támadással, majd csónakot bocsátottak le az akna felszedésére. Közelről azonban kitűnt, hogy a veszélyesnek látszó tárgy csupán úszó szalmabála. „Nevettünk azon, hogy egy ilyen bolondság mennyire megrémített bennünket, majd visszatértünk a hajóra — írta le Feldmann az éjféli epizódot. — A tü-

zérek készenlétben álltak, hogy első jelünkre a reflektor fénycsóvájának irányába tüzeljenek. A leleplezés után általános derültséget keltett a hajón." Talán már némi hisztéria is vegyült a nevetésbe? Ez sem lett volna meglepő.

*

Július elsején, szombaton hajnalban az első esemény látszólag igazolta Feldmann nézetét, hogy a zendülés ötödik napja sorsdöntő lesz. A diák kora hajnalban tért vissza Kirill kíséretében a „Georgij"-ra, és a tengernagy szalonjában feküdtek le aludni — revolverük ott volt a kezük ügyében. Amikor Feldmann fölébredt és felment a fedélzetre, a legénység egy része már hangosan követelte, hogy tegyék partra őket. A „Georgij" matrózai szemmel láthatólag idegesebbek és határozatlanabbak voltak, mint akár előző nap, s az is bizonyosnak látszott, hogy a kormányhű elemek kitartóbban agitáltak az éjszaka folyamán, mint a szocialisták. Feldmann és Kirill suttogva tanácskoztak — hangosabban úgysem tudtak már beszélni —, majd belátva, hogy nem tehetnek semmit, sietve visszatértek a „Potyomkin"-ra erősítésért. Matyusenko a parton tartózkodott, de Dimcsenko, Alekszejev, Golenko doktor és a bizottság többi vezetője jelen volt, és gondterhelten hallgatta beszámolójukat.

Valamennyi bizottsági ülés közül ez volt a legnagyobb horderejű, mégis meglepően gyors határozat született. Egyetértettek abban, hogy a helyzet határozott intézkedéseket kíván, s hogy ezúttal nem sokra mennek rábeszéléssel vagy szónoklattal. Erős, fegyveres osztagot kell átküldeni, hogy szükség esetén le is tartóztassa a „Georgij" reakciós elemeit, és tartsa a hajót, amíg a városból agitátorok érkeznek. Abban reménykedtek: ha a csata-

hajón egyidejűleg több gyűlést tartanak, a hangulat csakhamar megváltozik, és a matrózok a felkelés folytatása mellett döntenek. Akkor pedig közösen vihetik előre a forradalom ügyét. A vezető kijelölésében azonban sehogy sem tudtak zöldágra vergődni. Dimcsenko, Kirill és Feldmann annyira rekedt volt, hogy velük nem számolhattak. Matyusenko még mindig nem tért vissza a városból, s már-már aggódni kezdtek, nem érte-e valami baj. Mikiskin túlságosan álmodozó természetű volt. A bizottság többi tagja nem volt kellőképpen gyakorlott szónok vagy merész vezéregyéniség, aki vállalhatta volna a felelősségteljes feladatot.

A vita már-már megfeneklett, amikor váratlanul megjelent Matyusenko, és nagy izgalommal ismertette új tervét: ágyúzzák Kohanov főhadiszállását. A városban találkozott néhány katonával, és a velük folytatott beszélgetés megerősítette szándékában; vakmerően végigment a Nyikolajevszkij körúton, s olyan rajzot készített az épületről, amely Feldmann szerint „csodálatosan pontos" volt, ezúttal tehát pontosabban célozhatnának. A lövegirányító nem találhat többé kifogást. Feldmann rekedt suttogással, türelmetlenül magyarázta: válságos helyzetbe kerültek, és „bármennyire égünk a vágytól, hogy ágyúzzuk a várost, semmihez sem foghatunk hozzá, amíg nem lehetünk bizonyosak a »Georgij« hűsége felől". A mélységesen csalódott Matyusenkónak bele kellett törődnie a helyzetbe. Később azt írta: „Nagy hibát követtünk el, amikor nem értettük meg, hogy meg kellett volna szabadulnunk a »Georgij« altisztjeitől... ezektől a romlott és megvásárolható alakoktól." Azt is be kellett látnia, hogy három társához hasonlóan ő sincs olyan állapotban, hogy élére állhasson a fegyveres osztagnak.

Váratlanul, mindenki legnagyobb meglepetésére, Go-

lenko doktor kért szót, és önként vállalkozott a feladatra. A zendülés óta semmiféle politikai szereplést sem vállalt, egész tevékenysége a betegápolásra szorítkozott, meg arra, hogy felkészüljön az állandóan fenyegető, de mindig elmaradt tengeri ütközetek sebesültjeinek fogadására. Szerepe, akárcsak Parmen atyáé, a közömbös, de jóakaratú szemlélőé volt, ezért aligha lehetett alkalmas jelöltnek nevezni. Másrészt viszont tiszti rangja* tekintélyt kölcsönözhet küldetésének — ez az érv végül javára billentette a mérleget a vitában. Negyed óra múlva húsz állig felfegyverzett matróz kíséretében már ott ült a „Potyomkin" gőzbárkájának orrában. Ekkor látták utoljára a zendülők Golenko doktort.

*

A „Potyomkin" szénkamráiban veszélyesen megcsappant a fűtőanyag, hiszen két ízben is teljes gőzzel futott ki a kikötőből. Matyusenko ezért előző este megállapodott egy uszálytulajdonossal, hogy egy uszályra való szenet vételezhet. Ez a mennyiség távolról sem fedezte a csatahajó szükségletét, de legalább némi mozgásszabadságot nyerhetnek egy esetleges válságban vagy akkor, ha újra szembe kell nézniük a flottával. Az elmúlt két napban érezhetően nehezebbé vált a készletek beszerzése. Odesszai tartózkodásuk első napján még a csónakok és bárkák egész serege kereste fel a hadihajót, gyakran élelmiszerrel és ruhákkal a matrózok számára, most azonban a bizottság egyre nagyobb nehézségekbe ütközött, ha a parton akart vásárolni, mi több, egyetlen halászcsónak sem merészkedett a hadihajó közelébe. A

* Noha a „Potyomkin" három tisztjének is le kellett tépnie váll-lapjait, megtartották jellegzetes egyenruhájukat, tehát semmiképpen sem lehetett őket összetéveszteni a matrózokkal.

matrózok ugyan tudták, hogy a változást a hadsereg és a rendőrség megtorló intézkedéseinek köszönhetik, mégis nőtt bennük az elszigeteltség érzése.

A szénrakományt szerencsés véletlennek köszönhették. Matyusenko ajánlatot tett megvételére, az uszálytulajdonos meg azt válaszolta, tőle ugyan az övé lehet a szén, amennyiben hajóját sértetlenül visszakapja. A szenet éppen zsákokban és szeneskosarakban húzták a fedélzetre és a „Potyomkin" fedélzetét már ellepte a sűrű fekete por, amikor a „Georgij" olyan zászlójelzést adott, amelynek megpillantásakor a matrózok nyomban abbahagyták a szénhordást, és riadtan futottak a korláthoz.

„Indulunk Szevasztopolba — hangzott az üzenet. — Felhívjuk a »Potyomkin« legénységét, kövesen bennünket." A döbbenetes hírt megerősítette, hogy a „Georgij" fedélzetén nagy sürgés-forgás kezdődött, mintha szokványos kifutásra készülődnének; ahhoz sem férhetett kétség, hogy fűtik a kazánokat. Golenko doktornak és fegyveres kíséretének nyoma sem látszott.

Matyusenko, nyomában Feldmann-nal, Kirill-lel, Alekszejevvel és Dimcsenkóval a parancsnoki hídra rohant, mihelyt meghallotta a hírt. Értékes perceket fecseréltek el csodálkozással és találgatással. Azzal már elkéstek, hogy újabb fegyveres osztagot küldjenek a páncélos hajóra, hiszen már hallani lehetett a gépek zúgását, s különben is, a „Potyomkin" mellett veszteglő uszály és a szenelés okozta egyéb nehézségek következtében a csatahajó aligha gátolhatta meg a szökést.

A váratlan árulást azonban meg kellett torolniuk, ezért Matyusenko utasította Alekszejevet, tisztíttassa meg és helyezze harci készenlétbe a fedélzeteket, a kazánokat pedig fűtsék fel teljes gőzre. Nyomban riadóztatták a legénységet, a lövegkezelők sebtében elfoglalták helyüket,

még annyi idejük sem maradt, hogy ledobják a szénrakodásnál viselt kezeslábasukat. A szemaforoszlopon az alábbi zászlójelzés jelent meg az időközben támadt friss szellőben: „»Georgij« maradjon horgonyzó helyén!"

A „Georgij" azonban már útnak is indult. Mielőtt felvonta volna horgonyát, máris széles kört kezdett leírni, hogy elkerülje a „Potyomkin" orrát, és szabad utat nyerjen a nyílt tenger felé. A zendülőkön hihetetlen izgalom lett úrrá; sokan elhagyták helyüket, és öklüket rázva, ordítva szidalmazták a „Georgij" álnok árulóit, akik előbb reményt ébresztettek bennük, most viszont egyszeriben minden elképzelésüket romba döntötték. Mások a parancsnoki hídhoz siettek, és aggódva kérlelték vezetőiket, lépjenek fel erélyesen a „Georgij"-jal szemben.

— Nem tűrhetjük, hogy kiszolgáltassák a hajót — kiáltották a matrózok Matyusenko felé. — Elárulnak bennünket — meg kell tanítanunk kesztyűbe dudálni a gyávákat!

Matyusenkónak azonban eszeágában sem volt tétlenül nézni, hogy a „Georgij" elmenekül, s amint a páncélos lassan elhúzott mellettük, parancsot adott, hogy vonják fel a vörös harci lobogókat, és irányítsák az ágyúkat a szökevényekre. Odaát eleinte ügyet sem vetettek erre, amikor azonban a hatalmas, tizenkét hüvelykes lövegek csöve alig néhány száz méterről egyenesen rájuk meredt, mégis fordítottak egyet a kormánykeréken. „Még egy másodperc, még egy jel — jegyezte föl Feldmann —, és a »Georgij« ágyúink pokoli tüzében hánykolódik." Ehelyett a „Georgij" kijózanodott: kapitulálni látszott. „Visszatérünk horgonyzóhelyünkre" — közölték a zászlójelek. „Valamennyiünk arcán diadalérzés tükröződött — folytatja Feldmann —, a »Georgij« pedig megalázottan és leverten ismét elhaladt hajónk

mellett, amelyet magára akart hagyni a cárizmus elleni küzdelemben."

Az ellenforradalmi kísérlet szétzúzásával a „Georgij" kapitulációja teljesnek tűnt, az egységet látszólag ismét helyreállították. Matyusenko azonban lebecsülte a „Georgij" altisztjeinek ravaszságát; készületlenül érte, hogy a „Georgij" — amint méltóságteljes némasággal ismét elhaladt a „Potyomkin" orra előtt — folytatta útját a kikötőbe. A tízezer tonnás csatahajó ötcsomós sebességgel haladt a katasztrófa felé — vagy a kormányszerkezet mondta fel a szolgálatot, vagy pedig őrült van a kormánykerék mögött. Éppen beállt az apály, tehát a hajó pillanatokon belül megfeneklik.

A „Georgij Pobedonoszec", amelyen már kifutása óta viszályok dúltak, és olyan szeszélyesen viselkedett, mint az elkényeztetett gyerek, aligha választhatott volna megalázóbb véget katasztrofális útjának, amely Szevasztopolból Odesszába vezetett. Egy percig sem csökkentve sebességét, mélyen belefúrta orrát a víz által alig borított iszapzátonyba, az ütközés hatására tatja lassú félkört írt le, majd csöndesen, de természetellenes szögben megült a zátonyon, a kikötő központi mólója mellett.

— Áruló disznók! Ordasok! Gazemberek! Gyalázatos kutyák! — így szidalmazták a zendülők Golenko doktort és cinkosait, akik a fontos pillanatban kudarcba fullasztották ügyüket. A „Potyomkin" legénysége joggal bélyegezte Golenkót képmutatónak és árulónak, aki a felkelés után csak azért maradt a hajón, hogy az első alkalommal hátba támadja őket.

Röviddel a „Georgij" megfeneklése után, amikor a „Potyomkin" legénysége még olyan zaklatott és felháborodott volt, hogy hirtelenjében semmit sem tehetett az áruló hajóval szemben, a távolban egy kis csoportot pillantottak meg: néhány matróz a „Georgij"-ról a mó-

lóra kapaszkodott, és sietve igyekezett minél távolabb, mintha üldözéstől tartana. A Golenko doktor fegyveres kíséretét alkotó tengerészek voltak, akik meglehetősen kényes helyzetbe kerültek, hiszen a parton, a móló végén ott vártak rájuk a katonák, hátuk mögött a kikötő, s a nyilvánvalóan ellenséges érzületű ellenforradalmároktól sem remélhettek semmi jót. Az N 267 legénysége azonban szerencséjükre fölismerte szorultságukat, és a „Potyomkin" mellett horgonyzó torpedónaszád nyomban megmentésükre indult.

Ezek a tengerészek először a torpedónaszád izgatott és felháborodott legénységének, majd a „Potyomkin" bizottságának számoltak be arról, voltaképpen mi is történt a „Georgij"-on. Így történt: mihelyt fölértek a „Georgij" fedélzetére, a széthúzó és megszeppent legénység Golenko doktor köré gyülekezett, aki közölte a matrózokkal, a „Potyomkin" tengerészei fölismerték helyzetük reménytelenségét, s úgy döntöttek, rövidesen visszatérnek Szevasztopolba, és feltétel nélkül megadják magukat a főparancsnoknak. Golenko ezért azt tanácsolta a „Georgij" zendülőinek, kövessék a példát. A további ellenállás kilátástalan: a kikötőt nehéztüzérség fogta körül, sok ezer főnyi katonaság áll készenlétben a partraszállás visszaverésére, Odessza lakosságát pedig, a várható nagyarányú harcokra való tekintettel, elszállítják a veszélyeztetett városból.

Az orvos fegyveres kíséretének tagjai tiltakozni próbáltak, de lehurrogták, majd lefegyverezték őket. A „Georgij" zendülését végrehajtó forradalmárok is tehetetlenek voltak, a „Potyomkin" matrózai pedig örültek, hogy élve szabadultak, amikor a csatahajó megfeneklett. Semmi remény sem volt arra, hogy megfordítsák a másik hajó legénységének hangulatát, sőt a „Georgij" altisztjei máris elhatározták, hogy negyven embert tész-

ként partra tesznek, megadják magukat a főhadiszállásnak, és kegyelemért folyamodnak a cárhoz. A „Georgij" zendülése ezzel véget ért.

A hír futótűzként terjedt el a „Potyomkin" elcsigázott, fáradt, dühös matrózai között, akik spontán módon izgatott csoportokba verődtek a tatfedélzeten. Lelkük mélyén sokan aggodalmaskodtak, haboztak, elcsüggedtek már korábban is, s mindez most egyszeriben hangot kapott, sőt váratlanul egységes közhangulatot alakított ki. Megadják magukat. A forradalmi felelősség túlságosan súlyos, semhogy egymaguk viseljék. A hétszáz ember ellentétei egy csapásra semmivé foszlottak a kapitulációt követelő kiáltásban, amely elsöpörte az elmúlt napok minden szorongását és csalódottságát. A feszültség ebben a hatalmas kiáltásban oldódott fel, s az egész kikötő visszhangzott tőle — szinte diadalujjongásnak is beillett volna.

Megadják magukat, de nem a tengernagyuknak, nem is Kohanov tábornoknak vagy bármilyen orosz hatóságnak — ezektől amúgy sem remélhetnek kegyelmet, hiszen kivégzősosztag vagy kényszermunka várna rájuk. Annak az országnak adják meg magukat, ahol szíves fogadtatást remélhetnek, ahol vannak bizonyos politikai szabadságjogok, s amelynek erős szociáldemokrata pártja minden bizonnyal segítségükre siet.

— Romániába! — harsogták kórusban a matrózok. — Előre Romániába! Azonnal Romániába!

Sem Matyusenko, sem Dimcsenko, sem a bizottság többi tagja nem tett kísérletet a matrózok egységes hangulatának megbontására. Maguk is elfogadták a visszavonhatatlan tényeket, így azután az ellenérvelés reménytelen feladata Feldmannra és Kirillre hárult. Feldmann feldúltan rohant le a parancsnoki hídról, s amikor az al-

só fedélzeten összetalálkozott néhány matrózzal, könyörögni kezdett nekik.

— Tudjátok, mit tesztek? — kiáltotta rekedten. — Elvtársak, eláruljátok a forradalmat! Hát nem látjátok...

A matrózok azonban torkig voltak már a felkelésre buzdító szónoklatokkal, legfőképpen pedig a tüzes, makacs diákkal. Bármit mondott, most már ellenségesen fogadták, sőt egy vészjósló pillanatban öklök emelkedtek a magasba: — Hát mit képzelsz te, hová vezetsz minket? Azt akarod talán, hogy vízbe fojtsanak bennünket, akár a birkákat? — Még azzal is megfenyegették, hogy a vízbe hajítják, ha nem hagy békét nekik.

Feldmann és Kirill, aki három nap és három éjjel olyan fáradhatatlanul dolgozott a „Potyomkin" fedélzetén az ügyért, most úgy érezte, minden elveszett: nekik kellett volna viselniük a felelősséget a nagy orosz forradalomért, de összeroskadtak a teher alatt. Amikor a „Potyomkin" felszedte horgonyát, és maga mögött hagyta a félig romba dőlt Odesszát és zátonyra futott hajdani szövetségesét, Feldmann nem bírta tovább a kétségbeesést és a szégyent. „Rettegve, fantomoktól üldözve rohantam le a tiszti étkezdébe — emlékezik vissza erre a percre. — Agyam tehetetlenül, kínlódva, zaklatottan dübörgött. Megadni magunkat, egyetlen lövés nélkül, abban a percben, amikor készen álltunk a harcra, amikor hihetetlenül erősnek éreztük magunkat — abban a pillanatban, amikor egész Oroszország sorsa a mi döntésünktől függ — olyan iszonyatos szégyen, amit nem lehet elviselni."

*

Alig oszlott el a szemhatáron a „Potyomkin" utolsó füstcsíkja, amikor vörös zászló alatt újabb hajó futott be Odessza kikötőjébe. A „Prut" legénysége, fellelkesülve a „Potyomkin" zendülésének sikerén és azon a híren, hogy egymaga szembeszállt az egész fekete-tengeri hadiflottával, követte a példát. A „Prut" zendülése kisebb méretekben pontos mása volt a nagyobbik csatahajóénak. A Tendra-sziget körül cirkálva tengerészei kiképzés közben fellázadtak, és rövid harc után, amelyben életét vesztette Nyesztercev tengerészkadét és Kozlityin fedélzetmester, magukhoz ragadták a hatalmat. Amikor azonban néhány óra múlva a „Prut" zendülői horgonyt vetettek a kikötő bejárata előtt, csalódásukra azt kellett tapasztalniuk, hogy nyoma sincsen annak a két csatahajóból, egy torpedónaszádból és egy segédcirkálóból álló erős flottának, amelyhez csatlakozni akartak. Ehelyett a várost szilárdan tartotta a hadsereg, a kikötőben pedig egyetlen megnyomorított, immár kormányhű páncélos és egy üres segédhajó várta őket. A „Prut" másnap sietve elindult Szevasztopol felé, ahol megadta magát, így próbálta jóvátenni elpártolását.*

Így történt, hogy amint a „Potyomkin" — hogy takarékoskodjon a szénnel — félsebességgel haladt az éjben délnyugatnak, legénysége éppoly egyedül állott a világban, mint közvetlenül a zendülés után. Azon a véres, fülledt délutánon azonban, alig egy héttel előbb, lelkesítette őket a diadal, az elvtársaiktól remélt támogatás és a cél tudata. Most már csak a romániai Constanţa kikötőjében rájuk váró bizonytalan fogadtatás gondolata lebegett előttük. Egyedül talán csak Kirill reménykedett a jövőben.

* A fegyverletételért magas árat kellett fizetniük a „Prut" matrózainak: a legénység négy tagját kivégezték, negyvenet bebörtönöztek.

— Amíg azt nem látjuk, hogy minden elveszett — mondta aznap este a tiszti étkezdében —, tovább kell élnünk, tovább kell harcolnunk.

Csupán Feldmann osztotta nézetét — egymaguk maradtak a helyiségben. Egy időre le kellett mondaniuk a hallgatóságról, s meglehet, hogy elkeseredettségükben, tehetetlen rekedtségükben nem is nagyon bánkódtak emiatt.

BOLYONGÁS A FEKETE-TENGEREN

A „Potyomkin" legénységének első egyhangú döntése után a matrózok csak rövid időre menekülhettek kínzó gondjaiktól, s a lázadás óta szakadatlanul tartó fárasztó szónoklatok és gyűlések láncolatában kurta volt a szünet. Röviddel azután, hogy kifutottak a kikötőből, mardosni kezdte őket a kétely, s még jóformán el sem tűnt a látóhatárról Odessza, a csatahajó tengerészei máris azon kezdtek töprengeni, nem viselkedtek-e gyáván, amikor ezt a kiutat választották, nem árulták-e el szevasztopoli elvtársaikat, akik talán még mindig készülnek a felkelésre, s legfőképpen: valóban a biztonság várja őket Romániában? Az előfedélzeten abbamaradt a tánc meg az ének, és a harmonika hangját csoportos viták zaja váltotta fel. Az érvek és ellenérvek megszokott hangzavara töltötte be a levegőt.

A tengernagyi szalonban a bizottság tagjai ismét végtelen tanácskozásba fogtak. Megbízzanak-e a románokban? Van-e esély arra, hogy a „Georgij" elpártolása ellenére a fekete-tengeri hadiflotta további egységei csatlakozzanak hozzájuk? Meddig juthatnak el a rendelkezésre álló szénnel, s mikor apadnak el élelmiszerkészleteik? A válasz az volt, hogy néhány száz mérföldre elegendő a szén, és két-három napi kenyerük, kölesük és vizük maradt.

Végül Kirill torpedózta meg az eredeti tervet, hogy adják meg magukat a román hatóságoknak. A kapitány könyvtárában ugyanis felfedezett egy haditengerészeti szabályzatot, amelyből egyértelműen kiderült, hogy a

nemzetközi jog értelmében a szökevényekre mindenképpen a kiadatás, a kitoloncolás vár, kiadják őket hazájuknak. Ez eldöntötte a vitát. Constanţában csak szenet, vizet és élelmiszert vételeznek. A vásárlás nem okozhat problémát, mert bőven maradt pénzük. Később is eldönthetik, merre indulnak azután; talán a Kaukázus felé veszik útjukat, ahol állítólag parasztfelkelés tört ki. A „Potyomkin" tehát folytatta útját a felhőtlen éjszakában, a sima tengeren, és reggel hat órakor elhaladt Sulina kikötője előtt, anélkül, hogy kapcsolatot létesített volna a várossal. Július 2-án délután négy órakor felbukkant a román tengerpart.

Talán azért, mert attól tartottak, hogy Odessza elhagyását behódolásként értelmezhetik, a bizottság tagjai egész reggel buzgón szövegezték a világ népeihez intézett újabb felhívás szövegét, amely jellegzetes forradalmi pátosszal kezdődött: „Országok és nemzetek, jól figyeljetek, íme, kitárul szemetek előtt egy nagy szabadságharc panorámája!" A „Potyomkin" legénysége — folytatódott a felhívás — elsőként tette meg ezt a nagy lépést; most azt követelik, hogy zsarnoki uraik fejezzék be a Japán elleni háborút, és „hívjanak össze általános, közvetlen, egyenlő és titkos választójog alapján nemzetközi alkotmányozó gyűlést". Ügyükért mindhalálig, vagy a győzelemig készek harcolni.

Attól tartva, hogy a fenyegető hangú dokumentum nyomán félelem támad, a bizottság még egy felhívást fogalmazott, ezúttal „Európa valamennyi uralkodójához", biztosítva őket arról, hogy „teljes biztonságot garantálunk a Fekete-tengeren hajózó valamennyi külföldi hajónak és valamennyi Fekete-tenger menti idegen kikötőnek".

E biztosíték ellenére egyetlen külföldi vagy orosz kereskedelmi hajó sem futhatott ki a kikötőkből. A „Po-

tyomkin" egymaga hajózott a Fekete-tengeren; a török meg a bolgár haditengerészet néhány félénk őrjáratán kívül egyetlen hajó sem mutatkozott Konstantinápolytól Batumig, a „Sztremityelnij" torpedóromboló pedig, miután már nem találta a csatahajót Odesszában, teljes gőzzel indult üldözésére délnyugat felé.

*

Constanţában hivatalos merevséggel, hűvösen fogadták a „Potyomkin"-t; tartózkodásuk ideje alatt megismétlődtek a felkelés óta szinte már megszokott apró kudarcok és komikus esetek. Mihelyt a csatahajó horgonyt vetett, a román hadiflotta zászlaja alatt két tiszt érkezett fogadására egy csónakban. Az oroszok harmincegy üdvlövéssel fogadták őket. A fedélzetre vezető lépcsőnél díszőrség sorakozott fel, a tiszteket pedig nyomban a tiszti étkezdébe kísérték, ahol vodkával vendégelték meg őket. A románok kifejtették, elképzelhető, hogy kielégítsék a hadihajó szén- és élelmiszer-szükségletét, de a kikötőparancsnoknak erre Bukarestből kell engedélyt kérnie, az illetékes minisztériumtól. Teljesen megértik, hogy a dolog sürgető, mondották a tisztek, de Matyusenkónak csupán egyetlen napi élelem vásárlására adnak engedélyt, továbbá beleegyeznek abba, hogy a „Potyomkin" reflektorai éjjel pásztázhassák a vizet.

Következő vendégük egy udvariassági látogatáson levő orosz hadihajó kapitánya volt, aki a szokásos üdvözlésre érkezett vélt feletteséhez. Akárcsak Odesszában a „Veha" kapitánya, Belavanyetyij fragettkapitány sem tudta, hogy a „Potyomkin" fellázadt (a helyi lapok jóformán másról sem írtak, csakhogy a kapitány nem tudott románul), ezért rendkívüli módon felháborodott, amikor egy váll-lap nélküli tiszt, aki ráadásul még tisz-

telgését sem viszonozta, megkérdezte tőle, mit akar a hajón. Kovalenko rákiáltott, hordja el magát, Matyusenko pedig, akit még a diplomáciai bonyodalmak emlegetésével is alig tudtak visszatartani az erőszaktól, megerősítette, hogy a „Potyomkin" immár a nép tulajdona, amikor pedig a vendég a kapitány holléte felől érdeklődött, ujjával a tengerfenék felé bökött. Belavanyetyij fregattkapitány erre sietve visszatért saját hajójára.

Most az „Elisabeta" román cirkálóról érkeztek újabb vendégek. Ezeket ismét barátságosan fogadták, s akárcsak az első két tisztet, őket is vodkával kínálták. Később Matyusenko és Feldmann visszaadták az udvariassági látogatást a cirkálón: a tisztek itt nagyon barátságosan igyekeztek rávenni őket a megadásra, és azt bizonygatták, hajuk szála sem görbül meg. Sőt, bizonyosra vették, hogy a zendülők azonnal honosításért folyamodhatnak.

— És mi legyen a hajóval? Mi a javaslatuk, mit tegyünk a hajóval? — kérdezte Matyusenko.

— Nos, bármikor megvásárolhatjuk önöktől — persze csak magánemberként. A pénzzel megalapozhatnák jövőjüket — javasolták a románok.

Matyusenko később megvallotta, mélyen sértette ez az ajánlat, és ingerülten megkérdezte, vajon a román hadiflotta mennyiért bocsátaná áruba az „Elisabetá"-t? Ezzel az éles szóváltással félbeszakadt a beszélgetés, a látogatók visszatértek hajójukra.

A „Potyomkin"-on egész éjjel szigorú őrséget tartottak, félve a torpedónaszádok vagy Belavanyetyij fregattkapitány hajójának támadásától. Reggel közölték velük, hogy sem élelmiszert, sem szenet, de még vizet sem kapnak, s jobban tennék, ha nyomban megadnák magukat. A bizottság azonnal összeült a szalonban; az asztalokat elborították a Fekete-tenger térképei. Hosz-

szú órákon át vitáztak azon, hová mehetnének; ez volt a bizottság egyik legviharosabb ülése. Alekszejev a kis forgalmú Jevpatorija kereskedelmi kikötő mellett kardoskodott, Kirill vissza akart térni Odesszába, „ahol a proletariátus olyan hősi módon támogatott bennünket", mások viszont a kercsi öbölre szavaztak, amely a hadiflotta megszokott szenelőhelye volt. Jevpatorijában azonban általában birkákat hajóztak be és nem szenet rakodtak, az odesszai kikötőt időközben bizonyára elaknásították, a kercsi öblöt pedig — nyilván minden eshetőségre készen — lezárták.

Egyszerre csak Feldmann-nak, aki a „Fekete-tengeri kikötők kalauza" című kézikönyvbe temetkezett, megtetszett Feodoszija. A szénuszályok állítólag gyakran kötnek ki Feodoszijában, mondta társainak, ráadásul előnye, hogy útba esik a Kaukázus felé, ahol már amúgy is küszöbön áll a forradalom. A bizottság tagjai belefáradtak a vég nélküli vitába, ezért Feodosziját egyhangúlag, sőt megkönnyebbüléssel fogadták el legközelebbi úticélul.

Már éppen arra készültek, hogy elhagyják Constanţát, amikor távirat érkezett I. Károly királytól, aki arra kérte őket, haladéktalanul adják meg magukat, és ígéretet tett, hogy nem szolgáltatja ki őket. A bizottság azonban olyan mélységesen csalódott a román kormányban — amely még az élelmiszer-vásárlást sem engedélyezte számukra, sőt megkísérelte megvásárolni csatahajójukat, amikor nem voltak hajlandók kapitulálni, s általában éreztette velük: nem érdemelnek komoly figyelmet —, hogy felszedték a horgonyt, és válasz nélkül megindultak szülőhazájuk felé. Románia nagy csalódást okozott valamennyiüknek.

*

A Fekete-tenger partvidékén válságos helyzet alakult ki. Jóllehet a „Potyomkin" legénységének az volt a benyomása, hogy a román hatóságok fölényeskedve bántak velük, valójában érkezésük és a közzétett proklamáció hatalmas izgalmat keltett mind Constanţában, mind Bukarestben. A „Potyomkin" megjelenése egyedülálló eseménynek számított, amelyet a külügyminisztériumnak behatóan kellett mérlegelnie. Az orosz nagykövet a leghatározottabban követelte, hogy a legénységet internálják, a hajót pedig haladéktalanul szolgáltassák vissza a fekete-tengeri hadiflottának. Egy jelentés szerint azonban a fekete-tengeri hadiflotta egyszerűen nem volt abban az állapotban, hogy felkerekedjék Constanţába, nem is szólva arról, hogy átvegyen egy csatahajót, amely már két ízben is sikerrel dacolt vele. Egy másik, tudatosan túlzott jelentés szerint a „Potyomkin" iszonyú károkat okozott Odesszában, amikor követeléseinek elutasítása után ágyúzta a várost. Kétségtelenül igen kockázatos lépés lett volna, ha megkísérlik internálni a mindenre elszánt matrózokat.

Törökország leplezetlenül kimutatta felháborodását a kialakult helyzet miatt, és kimért hangon válaszolt Szentpétervárnak. A török és a bolgár hadiflotta valamennyi hajóját védelmi őrjáratokra rendelték ki. A legfontosabb tengeri kikötők bejáratát elaknásították. A Boszporusz erődítményeinek őrszemei, akiket fokozott éberségre intettek, reflektoruk fénycsóvájában idegen hadihajót pillantottak meg, amint elsötétítve, lassan halad felfelé a szorosban; nyomban tüzelni kezdtek az orra elé. De kiderült, hogy csupán az orosz nagykövet tér vissza konstantinápolyi állomáshelyére.

A londoni „Times" „az orosz kormány impotenciájára" utaló gúnyos megjegyzésében így kommentálta a zendülő „Potyomkin" ügyében Bukarestnek és Kons-

tantinápolynak átnyújtott orosz jegyzéket: „Értesülésünk szerint ez a jegyzék fölszólítja a szóban forgó kormányokat, hogy az orosz hadiflotta zendülő matrózait közönséges bűnözőkként kezeljék, s felhívja figyelmüket, amennyiben nem teszik meg a szükséges lépéseket, bonyodalmak támadhatnak. Más szavakkal, a cár kormánya azért könyörög a török szultánnak meg a román királynak, hogy azok végezzék el helyette a rendőri munkát, melynek elvégzésére jómaga már képtelen."*

Mihelyt híre járt a „Potyomkin" hirtelen távozásának Constanţából, még a partmenti közlekedést bonyolító kis hajók és a halászcsónakok sem merészkedtek többé a nyílt tengerre. Valamennyi part menti város és falu polgármestere és elöljárója megkapta a szentpétervári figyelmeztetést a csatahajó részéről fenyegető veszedelemről, s óva intették őket, nehogy segítséget merészeljenek nyújtani a lázadóknak. Amennyiben a „Potyomkin" kitart követelései mellett és megtorlással fenyegetőznék, a lakosság nyomban meneküljön. Ami a legfontosabb, a „Potyomkin" nem vehet fel egyetlen zsák szenet sem, mert ismeretes, hogy nemcsak élelmiszere, hanem szénkészlete is fogytán van. S vajon nem az éhes vad a legveszedelmesebb? — tette fel önmagának a kérdést a cári kormányzat.

*

Miután Odesszába tizenkét órával a „Potyomkin" távozása után futottak be, a „Sztremityelnij" tisztjei dél-

* Az idézetet a Svájcban élő Lenin is annyira frappánsnak találta, hogy a „Proletarij" című bolsevik lapba írott cikke vezérmotívumként használta fel, megjegyezve, hogy még a brit nagypolgárság napilapja is megvetéssel ír a cárizmusról. — *Szerk.*

nyugati irányban fésülték át a Fekete-tenger partvidékét, de mire Constanţába értek, a „Potyomkin" már félúton volt a Krím felé. A kikötőhatóságoktól semmit sem tudtak meg a csatahajó végső úticéljáról; Janovics hadnagy azonban számolt azzal, hogy a zendülők ravasz módon talán visszatértek Odesszába, ezért északkeleti irányba fordította hajója orrát, és teljes gőzzel kifutott a román kikötőből. Ha Odesszában sem talál zsákmányára, legalább kitombolhatja dühét a városon. A rombolónak azonban a „Crawley" nevű kis brit kereskedelmi hajó lett az áldozata; ott horgonyzott a kikötőben, közel ahhoz a helyhez, ahol a víz hatalmas köteg agitatív röpiratot vetett partra. A „Sztremityelnij" egy percet sem vesztegetett, teljes sebességgel a kis hajónak tartott, lövegei és torpedóvető csövei mellett készenlétben állt a tiszti „legénység", a cirkáló körbe-körbe keringett a szerencsétlen kis angol hajó körül, sőt egy figyelmeztető lövést is küldött a hajó orra fölött. Később fegyveres csapat érkezett a kereskedelmi hajó fedélzetére, s hiába bizonygatták ártatlanságukat az angolok, a tisztek a „felforgató tevékenység" további bizonyítékait kutatták; miután azonban semmi terhelő anyagot sem találtak, visszatértek a torpedórombolóra, majd tovább üldözték a „Potyomkin"-t a Krím irányában, kisebb diplomáciai incidens emlékét hagyva maguk mögött.

Amikor Constanţában megtagadták a zendülőktől, hogy édesvizet vételezzenek, egy kikötői hivatalnok azt ajánlotta Matyusenkónak, üzemeltessék a gépeket tengervízzel, az aligha árthat.

— Már négy napja ezt tesszük, és alig tudunk gőzt fejleszteni — válaszolta elkeseredetten Matyusenko.

A román partok felől a Krím-félsziget felé haladva a gépterem legénysége egyre nehezebben tudott gőzt fejleszteni a kazánok számára, s szinte lidércnyomásként

nehezedett rájuk a gondolat, hogy nemcsak az utolsó széntartalékokkal kell gazdálkodniuk, hanem a só is lerakódott a gőzvezetékekben. Még szerencse, hogy a „Potyomkin" jókora előnyre tett szert a „Sztremityelnij"-jel szemben, mert immár maximális sebességének a felét sem érte el.

A matrózok együtt szenvedtek a hajóval. A vízpárló berendezés ugyan megfelelő mennyiségű ivóvizet szolgáltatott, de odesszai tartózkodásuk második napja óta egyetlen falat húst sem ettek, és a megmaradt lisztet és kölest is szűken kellett adagolniuk. Leginkább a gépterem legénységét, főleg pedig a fűtőket sújtotta az élelmiszerhiány. „Iszonyú volt nézni az elcsigázott, kimerült embereket — írta Feldmann, miután egy órát töltött a gépteremben. — Emlékszem, az egyik gépész odalépett hozzám, hangja megcsuklott a fáradtságtól, jóformán kapkodott a levegő után, s úgy panaszolta el, hogy nyári hőségben üres gyomorral dolgozni teljes képtelenség. »Alig maradt erőnk, karunk lehullik. Minden percben úgy érezzük, hogy összeesünk.« Ebben a pokolban a matrózok csak a legnagyobb önfeláldozással, az ügy iránti mérhetetlen odaadástól hajtva dolgozhattak."

A rettenetes nehézségek és a legénység növekvő csüggedése ellenére a „Potyomkin" megőrizte félelmetes szépségét, amikor július 5-én reggel befutott Feodoszija kis kikötőjébe. Az altisztek továbbra is ragaszkodtak a haditengerészetben kötelező tisztasághoz: a csatahajó fedélzetei és rézveretei ragyogtak. Ráadásul a bizottság körültekintően úgy döntött, minthogy félelmetes hír előzhette meg a hajót, mindent meg kell tenniük, hogy Feodoszija polgárai megértsék: a „Potyomkin"-on mindenkinek békés a szándéka, és részükről semmiféle veszély sem fenyegeti a város lakosságát. A baráti, vidám

hangulat érzékeltetésére a hajó zászlódíszt öltött, a legénység pedig hófehér egyenruhát.

Leengedték a gőzbárkát, és Matyusenko meg Kirill, két fegyveres tengerész kíséretében, partra szállt a kikötőmólónál. Magukkal hozták a bizottság által megfogalmazott szokásos felhívásokat: a helyi hatóságoknak szánt proklamációt, amelyben élelmiszert, vizet, szenet és gyógyszert követelnek, valamint a pátosszal teli általános felhívást, amely „a világ népeinek" címezve bejelentette, hogy hadban állnak a cár zsarnoki kormányával, és egy hatalmas, új, forradalmi mozgalom magvát alkotják. A városházán átvették e felhívásokat, biztosították a küldötteket, hogy továbbítják a deklarációt, és senki sem tett kísérletet arra, hogy meggátolja Kirillt, amikor az rövid szónoklatot tartott a rakparton összegyűlt kis számú, közömbös, túlnyomórészt polgári tömegnek. A helyi csendőrség és a mintegy hatszáz főnyi katonai helyőrség tapintatosan nem mutatkozott.

A déli órákban, Matyusenko kívánságára, Feodoszija polgármestere, a városi jegyző és helyettese, továbbá a városi orvos (akire Golenko doktor távozása óta nagy szükség volt már) meglátogatta a hajót, hogy beszámoljanak arról, milyen készleteket tudnak a „Potyomkin" rendelkezésére bocsátani. A polgármester közölte, hogy haladéktalanul szállítanak élő és vágott állatot, gépolajat, kenderkócot, dohányt, gyufát, kenyeret és lisztet, valamint a betegek számára némi édességet. Ivóvízzel, néhány kisebb jelentőségű tétellel, mindenekelőtt pedig szénnel azonban nem szolgálhat. A polgármester, ellentétben a nyurga, szögletes mozgású főjegyzővel, zömök férfi volt, és kétség sem férhetett hozzá, hogy a teljes idegösszeroppanás küszöbén állott. Végtére is az olyan kisvárosban, amilyen Feodoszija, nem azzal a kilátással

fogadja el valaki a polgármesteri tisztséget, hogy szembe kell néznie egy hatalmas csatahajó valamennyi ágyújával.

— Rendben van — vetette oda komoran Matyusenko —, amennyiben huszonnégy órán belül nem teremti elő a szenet meg a vizet, továbbá a többi kívánt árucikket, szétlőjük a városát. Most menjen vissza a hivatalába, gondolja meg a dolgot, és változtasson álláspontján.

Ettől tartott leginkább a polgármester; társai kíséretében nyomban elhagyta a hajót, és hosszú tárgyalásra ült össze a katonai kormányzóval. Idegőrlő dilemma előtt állt. A „Potyomkin" tizenkét hüvelykes ágyúi alig egy mérföldnyi távolságból meredtek a városra és kétségtelenül percek alatt földig rombolhattak valamennyi épületet. Másrészt a Szentpétervárról érkezett parancs is egyértelmű volt, sőt, egy újabb rendelet főbenjáró bűnnek nyilvánított a zendülő matrózoknak nyújtott mindennemű segítséget. Vagy a csatahajó ágyútüze, vagy a kivégzőosztag sortüze — mindenképpen halál várt rájuk. Aznap éjjel városszerte kihirdették, hogy másnap kora hajnalban minden férfi, nő és gyermek köteles a környező hegyekbe menekülni.

*

„Másnap virradatkor döbbenetes látvány tárult a szemünk elé — emlékezett vissza a „Potyomkin" egyik matróza. — Asszonyok és gyermekek, öregek és fiatalok vonultak végtelen sorokban, hátukon batyukkal és tarisznyákkal; a hangyabolyhoz hasonló tömegbe kíméletlenül gázoltak bele a gazdagok fogatai. Noha magunk is szorult helyzetben voltunk, összeszorult a szívünk erre a látványra, mert arra gondoltunk, hogy a szeren-

csétlenek nyomorúságos odúit talán még aznap bombáznunk kell."

Matyusenko ultimátuma délelőtt tízkor járt le; röviddel előbb a polgármester üzenetet küldött, amelyben biztosította a „Potyomkin" legénységét, hogy nem adta fel a reményt, még rábeszélheti a katonai kormányzót a kívánt szénmennyiség kiszolgáltatására, és újabb egy órás haladékot kért. Matyusenko elfogadta az ajánlatot, ugyanakkor elhatározta, hogy Feldmann-nal együtt a gőzbárkán felderíti a belső kikötőt, ahol még nem jártak. Nagy örömükre itt számos színültig teli, őrizetlen szénuszályra bukkantak. A világ legegyszerűbb dolgának látszott az uszályok lefoglalása, ezáltal a várost sem kell lerombolniuk.

Fél óra múltán a bárka ismét elindult a „Potyomkin"-ról: ezúttal Matyusenko, Feldmann, Mikiskin és Kosuba vezetésével huszonöt fegyveres tengerész indult útnak, és vontatókötéleket is vittek magukkal. Matyusenko odakormányozta a bárkát az első uszály mellé; két matrózzal a csónakban maradt, amíg a többiek felkúsztak az uszályra. Éppen azon fáradoztak, hogy felhúzzák az uszály horgonyát, amikor a száz méternyire levő rakparton váratlanul egy század katonaság bukkant fel, és minden figyelmeztetés nélkül tüzet nyitott rájuk.

A matrózokat váratlanul érte a támadás. Hárman holtan estek össze, többen megsebesültek. „Lőjetek!" — hallatszott Mikiskin hangja, de máris eldördült a katonák második sortüze. A tengerészek hasra vetették magukat az uszály fedélzetén, és viszonozták a tüzet. Csakhogy nem volt megfelelő fedezékük, a katonák pedig nagy számbeli fölényben voltak. Néhányan a tengerbe estek, a katonák lőttek az úszva menekülőkre, másoknak sikerült a golyózáporban beugraniuk a bárkába. A legtöbben azonban elkéstek: a rajtaütés utáni pánikban

valaki elkötötte a bárkát az uszálytól, és a gőzbárka megindult a csatahajó felé, miközben a golyók átlyuggatták vékony oldalát. Cirkunov matrózt halálos lövés érte, egy Koszlenok nevű forradalmár pedig gyomorlövést kapott.

Matyusenko megpróbált rendet teremteni, és parancsot adott néhány sértetlen matróznak, viszonozzák szakadatlanul a tüzet, hogy társaik elmenekülhessenek az uszályról. De szinte nyomban azután, hogy a bárka visszafelé indult, egy golyó szétzúzta kormányszerkezetét, s ekkor a bárka széles ívben a rakparton feketéllő katonák felé kezdett sodródni. „Látva, hogy mindenki teljesen elveszítette a fejét — emlékezett Matyusenko —, és senki sem tudja, mit tegyen, én pedig képtelen vagyok cselekvésre bírni társaimat, sőt arról sem tudom meggyőzni őket: fel kell vennünk az uszályon rekedt társainkat, elhatároztam, hogy legalább a bárkát és a még életben levő legénységet mentem meg. Megragadtam az evezőt, és sikerült valahogyan megfordítanom a csónak orrát és a »Potyomkin« felé kormányoznom. A másfél mérföldes úton szakadatlanul záporoztak ránk a lövések: több golyó átütötte a kéményt, sapkámat három lövés is súrolta."

Az uszályon rekedt, könnyebben sebesült matrózok közül néhány a vízbe vetette magát, és kétségbeesett, eleve reménytelen kísérletet tett, hogy a menekülő bárka után ússzon. Közöttük volt Mikiskin is, akit nyomban eltaláltak, de csak könnyebben sebesült meg. A csodálatos módon sértetlen maradt Feldmann utána ugrott, hogy segítsen a sebesültön. Egymás vállát átölelve úsztak kifelé, a kikötő irányába, körülöttük a vizet felszántották a golyók. Feldmann egyszerre érezte, hogy társa megvonaglik, majd karja között elernyed. Néhány

másodperc múlva egyedül úszott tovább, a tengerész eltűnt a mélyben.

Mikiskint az utolsóként leadott lövések egyike sebezte halálra. A katonák parancsnoka odakiáltott a távoli „Potyomkin" irányába úszó életben maradt tengerészeknek:

— Forduljatok vissza, és adjátok meg magatokat!

A matrózok azonban vagy nem hallották a kiáltást, vagy inkább a vízbefulladást kockáztatták, semhogy kivégzőosztag elé álljanak, mert egy sem fordult vissza közülük: erre ismét tüzet nyitottak rájuk. Egyenként végeztek velük.

A váratlan tűzharc, oly sok bajtársuk halála, végül az a tény, hogy Feodoszija lakossága, Odessza munkásságától eltérően, a rokonszenv legcsekélyebb jelét sem mutatta érkezésükkor — mindez végleg megtörte a „Potyomkin" zendülőit. Erejük még mindig felülmúlta bármely ellenfelükét, amely útjukat állhatta volna, de éhesebbek és megtörtebbek voltak a Mandzsúriában visszavonuló csapatoknál is, azok legalább fontolóra vehették, hogy megkockáztassák-e Mukden alatt a kapitulációt. Hatalmas nehézlövegei miatt a „Potyomkin" puszta neve is rettegést kelthetett az orosz birodalom uralkodó osztályaiban és minden fekete-tengeri országban, de a hatalmas páncélos hajó legénysége most már csak nyugalomra, kenyérre és biztonságra vágyott. Még ahhoz is túlságosan elcsigázottak voltak, hogy szégyelljék magukat, amiért megfutottak egy maroknyi puskás katona elől, és sorsukra hagyták sebesült társaikat a parton.

— Vissza Romániába! Gyerünk vissza Constanţába! — kiáltották a matrózok a tatfedélzeten tartott utolsó tömeggyűlésen, amelyet röviddel azután hívtak egybe, hogy a gőzbárka visszaérkezett a „Potyomkin" mellé,

Matyusenkót pedig a sebesültekkel és a halottakkal felhozták a fedélzetre.

— Jobb, ha ott halunk meg vagy bárhol másutt, csak kivégzőosztag elé ne kerüljünk! — kiáltotta az egyik matróz, amikor Matyusenko felvetette a lehetőséget: aki akarja, Szevasztopolban megadhatja magát. Jól tudták, milyen sors vár rájuk, ha kényre-kedvre megadnák magukat Csuhnyin tengernagynak: Feodoszijában látták a helyi lapot, amely vastag betűs címmel számolt be a „Georgij Pobedonoszec" zendülő vezetőinek ítéletéről — egy sem kerülte el a kivégzőosztagot.

Csüggedt, szomorú gyűlés volt ez, merőben elütött a korábbiaktól, amikor a matrózok még egymást próbálták túlkiáltani, sőt még a nézeteltérések is fokozták a mindent legyűrő optimizmus hangulatát. Most már csak azt tudták, hogy magukra maradtak, egyedül állnak a világban és — éhesek. Tehetetlenségüket azok a hatalmas, tizenkét hüvelykes lövedékek jelképezték, amelyek felhasználatlanul és figyelemre sem méltatva tornyosultak a fedélzet alatti páncélozott lőszerraktárakban, végső beletörődésüket pedig az a kis ünnepség, amelyet aznap este tartottak a nyílt tengeren, amikor a nagy vörös hadilobogót a hajófaron át a tengerbe vetették: „Csupán a Fekete-tenger volt tanúja megtört szívünk bánatának és könnyeinknek" — írta később szomorú pátosszal Matyusenko.

Afanaszij Matyusenko, aki olyan sokáig, olyan lelkesedéssel fáradozott a zendülés előkészítésén, akinek még Konsztantyin Feldmann-nál is nagyobb szerepe volt abban, hogy egyes-egyedül tartsa a lelket a csüggedő legénységben, Matyusenko, aki elfojtott minden ellenforradalmi kitörést, szégyenteljes, rettenetes csapásnak érezte a matrózok döntését, hogy megadják magukat a román kormánynak. De maga is tisztán látta, hogy

a flotta többi egységének támogatása nélkül nem állhatnak meg egymagukban, márpedig a hajók legénységét szétszórták a Krím-félszigeten, Ukrajnában és Besszarábiában. Az éhségtől legyengült legénység talán már helyt sem tudott volna állni a tengeri csatában, még az is kétséges volt, vajon a „Potyomkin" meg tudna-e birkózni akár egy jóval gyengébb hadihajóval is. Mind a fekete-tengeri hadiflotta tengerészei, mind a politikai pártok csúfosan cserbenhagyták őket. Matyusenko sorsába beletörődve tette fel a kérdést: „De hát a mi hibánk-e? Vajon nem lenne-e nekünk is annyira igazunk, mint vádlóinknak, ha így felelnénk: »Miért aludtatok, amikor mi tizenegy napon át harcoltunk a Fekete-tenger vizein? Tudtátok ti is, hogy a sós víz nem iható, és szenet sem nyerhetünk belőle. Akkor meg miért nem küldtetek nekünk szenet meg vizet?«" Végső soron talán a „Georgij" árulása okozta kudarcukat, hiszen ha a két csatahajó együttműködik, Kohanov tábornok főhadiszállását szétrombolják, lázadást robbantanak ki a hadseregben, majd diadalmasan Szevasztopol alá érve, magukkal ragadják a flotta többi egységét is, akkor a forradalom lángja végigsöpör egész Dél-Oroszországon. Így gondolkodott Afanaszij Matyusenko.

*

Pontosan három órával azután, hogy a „Potyomkin" déli irányban eltűnt a láthatárról, hosszú fehér tajtékcsíkot húzva maga után befutott Feodoszija kikötőjébe a „Sztremityelnij". A romboló hiába kutatta fel a krími partok minden halászkikötőjét és öblét a csatahajó nyomában. Tiszti legénysége most már végképpen nem tudta elképzelni, hol rejtőzhetik a „Potyomkin". A torpedórombolónak is elfogyott a szénkészlete, és a gépészek

már aggódtak a hajógépek miatt, hiszen közel egy hete addig példátlan módon megterhelték őket. Janovics hadnagy ugyan nem talált polgári lakosságot a városban, de nyomban megtudta, hogy a „Potyomkin" itt járt, és csak röviddel ezelőtt futott ki. A „Sztremityelnij" gyorsan felvett hetven tonna szenet, és végső erőfeszítéssel a csatahajó üldözésére indult.

*

Július 8-án hajnali két órakor a „Potyomkin" lassan befutott Constanţa kikötőjébe: fényszórói végigpásztáztak a vízen, hogy felderítsék a jelzőbójákat, majd a hajó horgonyt vetett a kikötő közepén. Matyusenko nyomban partra evezett, hogy tanácskozzék a város katonai parancsnokával; biztosítékot szeretett volna kapni arra, hogy megadásukra a korábban felajánlottak szerint kerüljön sor. A román tábornok kijelentette, hogy ennek semmi akadálya sem lesz; a „Potyomkin"-ért cserébe az egész legénység felveheti a román állampolgárságot, valamint szavatolják számukra azt is, hogy ameddig csak akarják, teljes szabadságban élhetnek a román királyság területén.

Röviddel hajnalhasadás után, csoportosan szálltak partra a matrózok a csatahajó csónakjaiban és a gőzbárkában; a kínzó éhség ellenére sokan túláradóan boldogok voltak, egy részük fehérneműt, ruhát és egyéb személyi holmit cipelt, sőt akadtak, akik magukkal hozták a tiszti kabinok néhány berendezési tárgyát is. A rakparton a helyi szociáldemokrata párt vezetősége és tagsága hősöknek kijáró lelkes ünneplésben részesítette őket; a város polgári hatóságai ugyancsak üdvözölték őket, bár jóval kimértebb formában, és ideiglenesen gondoskodtak elhelyezésükről meg élelmezésükről; Ma-

tyusenko kívánságára a fennmaradó húszezer rubelt (megközelítőleg kétezer font sterlinget) egyenlően elosztották a legénység között. A románok közölték velük, hogy később megkapják az ígért útleveleket, akik pedig az országban kívánnak maradni, elhelyezkedhetnek a mezőgazdaságban vagy az iparban.

Mindössze tizenöt altiszt és Alekszejev hadnagy nem élt a románok vendégszeretetével, azt állítva, hogy eddig fegyverrel tartották vissza őket a „Potyomkin"-on; ezeknek engedélyezték, hogy az N 267 fedélzetén visszatérjenek Szevasztopolba. Röviddel azelőtt, hogy a csatahajó hűséges társa kifutott volna, a „Potyomkin" süllyedni kezdett a constanţai kikötő sekély vizében. Matyusenko utasítására ugyanis a bizottsági tagok egy kis csoportja megnyitotta a hajó vízkamráit, mert megfogadták, hogy a „Potyomkin" soha többé nem lehet a cári orosz hadiflotta hajója. Az N 267 még el sem tűnt a láthatáron, amikor az orosz flotta legnagyobb csatahajója megfeneklett.

*

A „Potyomkin" megadása idején Piszarevszkij ellentengernagy, Csuhnyin admirális parancsára „Szinop" nevű zászlóshajóján, a „Tri szvjatyityelja" kíséretében kifutott a tengerre. A balti flottából sikerült olyan legénységi keretet toboroznia, amelyet eléggé megbízhatónak tartott az előtte álló feladathoz. Piszarevszkij átkutatta a Fekete-tenger nyugati részét a zendülő hajó nyomában, amely — a jelentések szerint — két nappal előbb Románia felé indult. Az admirális pontosan huszonnégy órás késéssel futott be Constanţába.

*

A „Sztremityelnij" torpedórombolón még Krieger tengernagynál is később értesültek a „Potyomkin" kapitulációjáról. A romboló július 7-én egész éjjel teljes gőzzel haladt déli irányban, majd vélt zsákmányát üldözve, zegzugos útvonalon északnak fordult a Krím-félszigetet felé. Jalta előtt egészen közel járt a parthoz, amikor július 8-án reggel déli irányból hajó tűnt fel. A „Sztremityelnij" parancsnokának tudomása szerint az övék volt a „Potyomkin"-on kívül az egyetlen hadihajó a Fekete-tengeren, ezért joggal gondolhatta, hogy fáradhatatlan ügybuzgalmát végre siker koronázta. A hajó kétségtelenül hadihajó volt, három kéménye pedig ugyanolyan magas, ugyanolyan térközbeosztású volt, mint a forradalmi csatahajóé. Janovics teljes gőzzel haladva irányt változtatott, és az ismeretlen hajónak tartva elrendelte, készítsék elő támadásra a torpedókilövő csöveket. Világos nappal volt. Janovics hadnagy jól tudta, hogy a „Potyomkin" nemcsak nehéz lövegekkel, hanem a torpedóhajók támadásának elhárítására könnyű gyorstüzelő ágyúkkal is fel van fegyverezve. Ráadásul a „Potyomkin"-t mindeddig saját torpedónaszádja kísérte. Az esélyek tehát ugyancsak ellenük szóltak, s a tiszteknek tudniuk kellett, hogy a támadást nagyon kevesen élhetik túl. Visszakozni azonban már nem lehetett.

A rossz látási viszonyok miatt a „Sztremityelnij" fedélzetén jó ideig nem tudták, hogy célpontjuk a „Pamjaty Merkurija" nevű kimustrált kiképzőhajó. Amikor a parancsnok végül is fölismerte, továbbra is a hajó felé tartott, remélve, hátha megtudhat valamit a „Potyomkin"-ról. Ekkor meglepetéssel látta, hogy a „Pamjaty" irányt változtat, és sebességét fokozva menekülni kezd. A kiképzőhajó ideges sietsége érthető volt, hiszen senki sem tájékoztatta a „Sztremityelnij" titkos missziójáról,

O R O S Z B I R O
NYIKOLAJEV
ODESSZA
TENDRA-SZIGET
ROMÁNIA
JEVPATORIJA
KR
CONSTANȚA
BULGÁRIA
F E K E T E - T E
TÖRÖKORSZÁG
KONSTANTINÁPOLY
Á Z S I A I T Ö R Ö

L O M
AZOVI-TENGER
É
NY
K
D
FEODOSZIJA
G E R
BATUM
O R S Z Á G

a torpedórombolót a „Potyomkin" kísérőhajójának nézték. A „Pamjaty" azt sem tudhatta, hogy a „Sztremityelnij" Szevasztopolban felejtette rejtjelkönyvét, ezért nem fedhette fel azonosságát.

A „Pamjaty Merkurija" egy ideig manőverezni próbált, de minden erőfeszítése ellenére egyre csökkent a távolság a kölcsönösen gyanakvó hajók között. Végül a „Sztremityelnij"-nek sikerült zászlójelekkel kapcsolatot teremtenie, és engedélyt kérnie, hogy parancsnoka átmehessen a kiképzőhajóra. Amikor az engedélyt megadták és a hajó azonosságát megállapították, Janovics hadnagy kezeslábasba öltözött, revolveres tiszti legénység élén átevezett a másik hajóra, és néhány perc múlva a két parancsnok kimagyarázkodott: Janovics megtudta, hogy a „Pamjaty" ideiglenes kórházhajó szerepét tölti be, amennyiben a „Szinop" és a „Tri szvjatyityelja" harcra kényszerítené a „Potyomkin"-t.

Janovics hadnagy szerette volna minél előbb folytatni a hajszát, ezért haladék nélkül vissza akart térni hajójára. Amikor azonban kilépett a kapitány kabinjából és a fedélzetre ért, kétségbeesetten látta, hogy torpedórombolója hatalmas detonációval eltűnik egy gőzfelhőben. A hajó kazánjai a tizenkét napos túlhevítés következtében végül fölmondták a szolgálatot, a csövek felrobbantak. Az üldözés ezzel véget ért.

EMIGRÁCIÓBAN

A román kormány megtartotta a zendülő matrózoknak adott ígéretét, és Szentpétervárnak, számos jegyzéke ellenére, be kellett érnie egy elsüllyesztett, ha nem is teljesen elmerült csatahajóval. Piszarevszkij ellentengernagy embereinek két napi kemény munkájába került, amíg kiszivattyúzták a „Potyomkin" törzséből a sok ezer tonna vizet, és felszínre emelhették a hajótestet.

Végül július 11-én a vontatókötélre fogott „Potyomkin" kifutott Constanţa kikötőjéből. A nyomorúságos képet nyújtó hajóra sivár jövő várt. Miklós cár október 9-én elrendelte, hogy a csatahajót kereszteljék át „Szvjatoj Pantyelejmon"-ra, hogy ezzel a szelíd egyházi jellegű névvel érzékeltessék, milyen szégyent hozott a cár birodalmára. 1917 áprilisában a hajó visszakapta régi nevét, egy hónappal később pedig forradalmi csatahajóhoz méltó nevet kapott: „Borec za Szvobodu", vagyis „Szabadságharcos". 1918-ban, a szovjet kormány parancsára a legendás páncélos hajót elsüllyesztették Novorosszijszk kikötőjében, nehogy az ellenforradalom kezére jusson.

A fogságba esett vagy kapituláló zendülők haditörvényszéki tárgyalása során a cár — jelleméhez mérten — „nagylelkűséget" tanúsított. A „Georgij Pobedonoszec" zendülőinek vezetőit bosszúból és elrettentő példaként állították statáriális bíróság elé egy olyan időpontban, amikor a „Potyomkin" még a zendülők kezén volt; a többiek fölött augusztus 7-én a szevasztopoli ki-

kötő hadbíróságának nagytermében mondtak ítéletet. A vádlottak között ott álltak az N 267-tel hazatért altisztek (csak Alekszejev hadnagynak sikerült meggyőznie a hatóságokat, hogy csupán ártatlan eszköz volt), a „Veha" teljes legénysége, valamint a „Potyomkin" hatvan tengerésze, azok, akik az utolsó pillanatban, amikor Piszarevszkij ellentengernagy hajója befutott Constanţába, mégis a hazatérés mellett döntöttek. A tömegper egészen szeptember 9-ig tartott; *„csak" hét vezetőt ítéltek halálra,* tizenkilenc vádlottat szibériai kényszermunkára küldtek, harmincötöt pedig húsz évig terjedő börtönbüntetésre ítéltek. A halálra ítéltek között volt Kosuba matróz, akit Feldmann-nal együtt sebesülten halásztak ki Feodoszija előtt a tengerből. A diák szerencsésebbnek bizonyult: egy ideig sötétzárkában sínylődött a „Prut"-on (ez lett ugyanis az elfogott zendülők úszó tömlöce), majd megállapították személyazonosságát, és átszállították egy polgári börtönbe; innen azonban sikerült megszöknie, és szerencsésen átjutott az osztrák határon.

A lelkes constanţai fogadtatás után a „Potyomkin" hatszáz tengerésze egy ideig háborítatlanul élt Romániában. Valamennyien találtak munkát, többségük a mezőgazdaságban, néhányan a constanţai hajógyárban és üzemekben. Mások megnősültek, családot alapítottak, és végképpen letelepedtek. Úgy látszott már, hogy sikerül beilleszkedniük, és többé nem hallatnak magukról.

Viszontagságuk első jelei a román szociáldemokrata párt által szervezett 1907. évi nagy parasztfelkeléskor mutatkoztak. A forradalmi múltú hajdani matrózok ekkor gyanúsakká váltak, s vagy nyolcvanötöt bírósági tárgyalás nélkül hosszabb-rövidebb időre bebörtönöztek. A felkelés szétzúzása után valamennyien megbélyegzett

személyekké váltak, és ahányszor Romániában társadalmi válság fenyegetett, valahányszor orosz politikusok vagy a cári család tagjai tettek látogatást, rendőri felügyelet alá helyezték és a legkülönfélébb módon zaklatták őket; így például megtiltották nekik, hogy munkahelyet vagy lakhelyet változtassanak. A rendelet megszegői közül nem egyet kitoloncoltak Oroszországba, ahol bíróság elé kerültek, majd szibériai kényszermunkára ítélték őket. Idővel a kis emigráns csoport viszontagságai egyre súlyosabbá lettek. Egy beszámoló szerint* hamarosan rádöbbentek, hogy Romániában a bérek alacsonyabbak, az eledel szinte kizárólagosan kukoricamálé, ami ugyanolyan ehetetlen az orosz muzsik, mint az angol mezőgazdasági munkás számára. A türelmesebbek bátran viselték sorsukat, amíg jó néhány év múltán feledésbe merült a régi történet. Akadtak, akik másutt próbáltak szerencsét. Maga Matyusenko, miután megjárta Svájcot és Franciaországot, ahol az anarchoszindikalista körökkel keresett kapcsolatot, 1907-ben illegálisan visszatért a cár birodalmába, de elfogták, majd kivégezték.

Joszif Dimcsenko, Matyusenko jobbkeze, aki mindössze harmincesztendős volt, 1908 nyarán elmenekült Romániából: csalódott az ottani bánásmódban, és még mindig a szabadságot, a függetlenséget kereste, amelyért három évvel azelőtt fellázadt. Vele tartott feleségestül-gyermekestül harmincegy társa; csekélyke megtakarított pénzükből csak Londonig telt útiköltségre. A német határon, Regensburgban, a menekülteket egy ideig hontalanokként feltartóztatták, Hamburgban pedig a hajóstársaság nem volt hajlandó elszállítani őket, mert attól tartott, hogy ezzel megsérti az ún. „külföl-

* Lásd a „Times" tudósítójának 1908 szeptemberi cikkét.

diek törvényét". Végül a német szociáldemokrata párt segítségével mégiscsak eljutottak Londonba. Itt az Orosz Szabadság Brit Barátai nevű szervezet vette őket gondjaiba, és gyűjtést indított, hogy lehetővé tegye a forradalmárok és hozzátartozóik dél-amerikai kivándorlását. A felhívást a társaság neves tagjai írták alá, például George Macaulay Trevelyan, fivére Charles, Herbert Thompson, R. Spence Watson és Arthur Ponsonby. A felhívás megállapította, hogy Dél-Amerikában „minden esélyük megvan arra, hogy megkeressék kenyerüket, minthogy valamennyien erősek, egészségesek és megszokták a földmunkát".

Az Orosz Szabadság Brit Barátai nemcsak a kis csoport útiköltségét teremtették elő, hanem valamennyiüket meghívták a whitechapeli „csodaország" nevű teremben rendezett nagygyűlésre, amelyen neves angol szocialisták mondtak beszédeket, Dimcsenko pedig, tolmács segítségével, ismertette a zendülés történetét és az utána lejátszódott eseményeket. A búcsúztatás ezzel még nem ért véget. 1908. szeptember 16-án este „Whitechapelben fesztelen összejövetelt rendeztek", amelyen orosz meg angol dalokat énekeltek. Másnap a „Potyomkin" forradalmárai hajóra szálltak és elindultak Argentínába.

TARTALOM

A kiadó előszava 5
1. Mit számít néhány kukac? 11
2. A forradalmi város 36
3. A „Potyomkin" hadat üzen a cárnak 50
4. Mártír a rakparton 65
5. A temetés 92
6. Odessza lövetése 103
7. Párbaj Odessza előtt 116
8. Válaszúton 143
9. Bolyongás a Fekete-tengeren 161
10. Emigrációban 181

A kiadásért felel a Kossuth Könyvkiadó igazgatója
Szerkesztette Szuhay-Havas Ervin
Műszaki vezető Szécsi Andor
Műszaki szerkesztő Jordán Gusztávné
Képszerkesztő Fábri Magda
A szedést 1971. III. 18-án kezdték meg
Megjelent 1971. IX. 15-én, 16 000 példányban
Terjedelme 9,4 (A/5) ív + 1 ív képmelléklet
PL — 111 — K — 7174

71.1527 Athenaeum Nyomda, Budapest
Íves magas- és mélynyomás
Felelős vezető: Soproni Béla igazgató

17,— Ft